W. G. SEBALD

GÖÇMENLER

DÖRT UZUN ÖYKÜ

CAN

ÖYKÜ

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN
GÜLPERİ SERT

W.G. Sebald
GÖÇMENLER

Dört Uzun Öykü

Can Yayınları: 1570
Çağdaş Dünya Edebiyatı: 639

Die Ausgewanderten, W.G. Sebald
© Eichborn AG, Frankfurt am Main, 1992.
Tüm hakları saklıdır.
© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2004
Bu eserin Türkçe yayın hakları The Wylie Agency (UK) Ltd.
aracılığıyla alınmıştır.

1. basım: Eylül 2006

Yayına Hazırlayan: Şebnem Sunar

Kapak Tasarımı: Erkal Yavi
Kapak Düzeni: Semih Özcan
Dizgi: Gelengül Çakır
Düzelti: Fulya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset
İç Baskı ve Cilt: Özal Matbaası

ISBN 975-07-0657-9

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

W.G. Sebald
GÖÇMENLER

Dört Uzun Öykü

ÖYKÜ

Almanca aslından çeviren
GÜLPERİ SERT

CAN YAYINLARI

W.G. SEBALD'İN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
ÖTEKİ KİTABI

SATÜRN'ÜN HALKALARI / *roman*

W. G. Sebald, 1944'te Wertach/Allgäu'da doğdu. Edebiyat bilimi alanında Freiburg, İsviçre ve İngiltere'de gördüğü yüksek öğrenimden sonra St. Gallen'da öğretmen olarak, Manchester Üniversitesi'nde ise okutman olarak çalıştı, Norwich'teki East Aglia Üniversitesi'nde doçent olarak görev yaptı. 1984'te profesör unvanı alan Sebald, üniversite kariyerine paralel olarak sayısız monografi ve makale yayınladı, yazınsal yapıtlarını ise 1980'li yılların sonundan itibaren vermeye başladı. Önceleri İngiltere, ABD ve Fransa'da ilgi gören Sebald'in yapıtlarının Almanya'da eleştirmenlerin dikkatini çekmesi 1990'lara rastlar. *Göçmenler* adlı yapıtı Johannes Bobrowski Madalyası'na değer görülen W. G. Sebald'in aldığı öteki ödüller arasında Berlin Edebiyat Ödülü, Heinrich Böll Ödülü, Mörike Ödülü ve Heinrich Heine Ödülü sayılabilir. Sebald 14 Aralık 2001'de arabasının direksiyonu başında geçirdiği kalp krizi sonucunda Norfolk'ta öldü.

Gülperi Sert, 1959'da İskenderun'da doğdu. 1982'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nı bitirdi. Yurtiçi ve dışında çeşitli üniversitelerde görev yaptıktan sonra 1998'de Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nü kurdu. Halen aynı fakültede Mütercim-Tercümanlık Bölümü ve Almanca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı başkanlıklarını eşzamanlı olarak yürütmektedir. Friedrich Nietzsche, Franz Kafka, Stefan Zweig gibi yazarların yapıtlarını dilimize kazandırdı.

İÇİNDEKİLER

Dr. Henry Selwyn 9
Paul Bereyter 31
Ambros Adelwarth 67
Max Ferber 143

Dr. Henry Selwyn

Elimizde son kalanı,
anılarımızı yok etmeyin

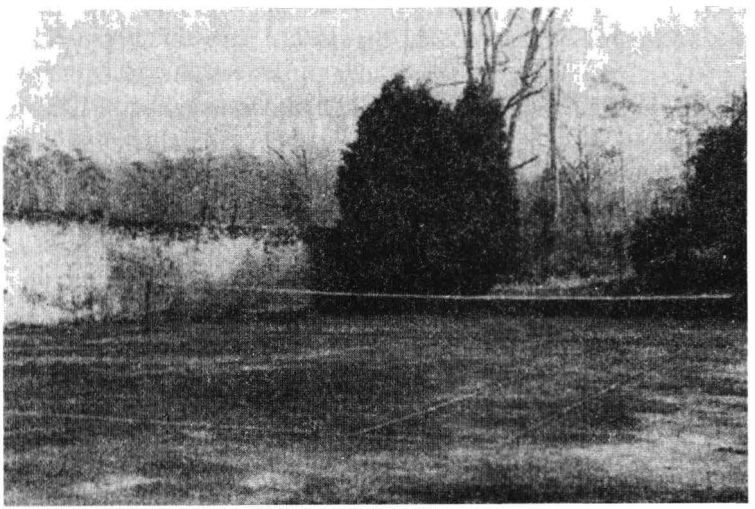

1970 Eylül'ünün sonunda İngiltere'nin doğu kentlerinden biri olan Norwich'teki görevime başlamadan kısa bir süre önce, Clara ile birlikte ev bulmak üzere Hingham'a gittik. Tarlaların üzerinden, çitlerin yanından, dal budak sarmış meşe ağaçlarının altından, kâh oraya kâh buraya toplanmış yerleşim bölgeleri boyunca, uzunluğu on beş mili bulan yolu katettikten sonra, birbirinden tamamen farklı sivri çatıları, kulesi ve ağaç dorukları ile ovadan hemen hiç fark edilmeyen Hingham'a vardık. Suskun duvarların çevrelediği pazar alanı bomboştu ve emlakçinin bize söylediği evi bulmamız uzun sürmedi. Çevredeki en büyük evlerden biriydi. İskoç çamları ve porsuk ağaçlarının olduğu, çimlerle kaplı bir mezarlığın

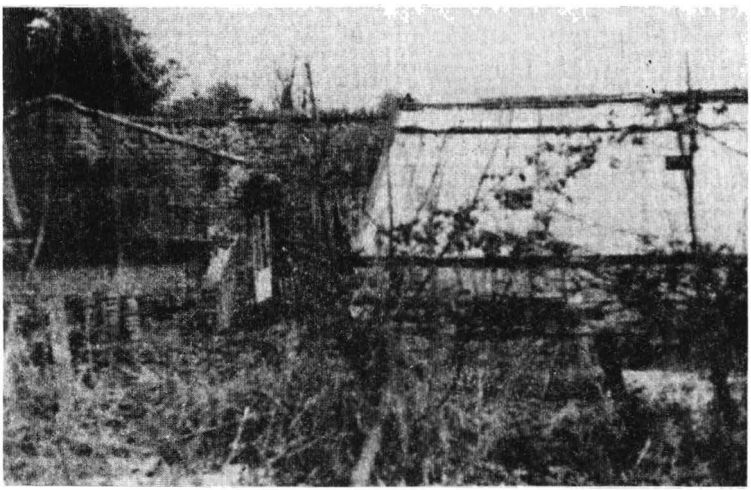
içinde bulunan bir kiliseden pek de uzakta olmayan bu ev, adam boyunda bir duvar ile defne yapraklarının iç içe geçtiği bir çalılığın arkasında, sakin bir sokaktaydı. Geniş girişten aşağıya doğru yürüyerek evin önüne, ince çakıllarla düzgün döşenmiş yere geldik. Sağ tarafta ahırların ve garajların olduğu yerde, üzerinde bir karga sürüsünün yaşadığı kayın ağacı, sonbaharın parlayan gökyüzünde yükseliyordu. Ancak öğleden sonranın bu erken saatlerinde ağaç terk edilmişti, karga yuvaları arada bir hareket eden yaprakların altında karanlık noktalar gibi görünüyordu. Geniş bir alana yayılmış klasik tarzdaki evin cephesini yabani bir asma sarmıştı, evin kapısı siyaha boyanmıştı. Pirinçten yapılmış, üstü kıvrımlı, balık şeklindeki kapı tokmağını defalarca vurmamıza rağmen, evin içinde tek bir hareket olmadı. Bunun üzerine biraz geri çekildik. On iki bölmeye ayrılmış pencerelere sanki koyu ayna takılmıştı. Birilerinin buralarda oturduğuna dair tek bir iz dahi yoktu. Birden aklıma Angoulême' deyken bir keresinde görmeye gittiğim Charante'deki kır evi geldi. Biri milletvekili, diğeri mimar olan iki çılgın kardeşin yıllarca planladıktan sonra inşa ettikleri, cephesi Versailles Sarayı'nın tıpatıp aynısı olan o evin hiçbir işlevi yoktu, fakat uzaktan bakıldığında insanı etkiliyordu. O binanın da pencereleri tıpkı şimdi önünde durduğumuz evinki gibi parlak ve kördü. Clara ile birbirimize bakıp en azından bahçeyi şöyle bir gezme konusunda birbirimizi cesaretlendirmeseydik, elimiz boş geri dönecektik. Dikkatlice evin etrafını dolandık. Kuzey taraftaki tuğlalar yeşil renk almış, duvarların bir bölümünü benekli bir sarmaşık sarmıştı. Yosun kaplı bir yol, müştemilatın oturduğu bölümün girişiyle odun deposunun yanından derin bir gölgelikten geçiyor ve nihayet bir sahneye çıkar gibi etrafı taş parmaklıklı, altında çiçek tarhları, çalılar ve ağaçlarla çevrili geniş, kare bir çimenliğin olduğu büyük bir terasa çıkıyordu. Çimlerin öbür tarafında, batıya doğru tek başına yükselen ıhlamur

ağaçlarının, karaağaçların ve her zaman yeşil kalan meşelerin bulunduğu bir park, bir doğa, onun arkasında da tarlaların yumuşak yumuşak salınmaları ve ufuktaki beyaz bulut dağları görülüyordu. Uzun bir süre hiç konuşmadan, insanı uzaklara sürükleyen bu manzarayı seyrettik, yalnız olduğumuzu sanıyorduk, ta ki bahçenin güneybatı kısmındaki yüksek sedir ağacının çimlerin üzerine vurduğu yarım gölgelikte hareketsiz yatan birini görünceye kadar. Başını kolunun üzerine yaslamış bu kişi, önündeki toprağa bakarken dalmış gitmiş gibi görünen yaşlı bir adamdı. Fevkalade rahat yürüyebildiğimiz çimlerin üzerinden geçerek ona doğru yürüdük. Yaşlı adam ancak biraz yanaştığımızda fark edebildi bizi ve biraz çekinerek doğruldu. Uzun boylu ve geniş omuzlu biri olmasına rağmen ufak tefek görünüyordu, evet hatta pek kısa biri olduğu bile söylenebilirdi. Bunun nedeni, birazdan fark edeceğimiz üzere, altın çerçeveli, yarım camlı bir okuma gözlüğünün olması ve gözlüğünün camlarının üzerinden başını eğerek bakması, hafif kambur, çekingen ve rica eder gibi durmasıydı. Beyaz saçlarını geriye doğru taramıştı, ancak yine de birkaç tel saçı, dikkat çekecek kadar geniş olan alnına düşüyordu. Dalgınlığını hoş göstermek istercesine, Bu benim için bir oyun. Korkarım sizi rahatsız ettim. Alnına düşen saçları geriye itti. Hareketleri beceriksizce, ancak kibardı ve kendisini bize Dr. Henry Selwyn olarak tanıtması da çoktandır görmeye alışık olmadığımız nazik bir üsluptaydı. Herhalde ev için geldiniz, diyerek sözlerine devam etti. Bildiği kadarıyla ev henüz kiraya verilmemişti, ancak yine de Bayan Selwyn'in dönüşünü beklememizi söyledi; çünkü evin sahibi oymuş, kendisi ise sadece bahçede yaşayan biri, bir tür süs münzevisi. Bu sözlerle başlayan konuşma sırasında bahçeyi açık parktan ayıran demir çit boyunca yürüdük. Biraz durduk. Üç şişman kır at, burunlarından soluya soluya dörtnala koşarak ve tozu dumana katarak ortaya çıktı ve adeta bir şeyler beklercesine yanımıza ge-

lip durdu. Dr. Selwyn onlara cebinden çıkardığı yemleri verdi ve eliyle burun deliklerini okşadı. Bu yaşlı hayvanlara, onlara acıdığım için bakıyorum. Onları geçen yıl çok düşük bir fiyata at mezatından almıştım, ben satın almasaydım, hiç kuşkusuz öldürüleceklerdi. Adları Herschel, Humphrey ve Hippolytus. Daha önce nasıl yaşadıklarını bilmiyorum; fakat ben satın aldığımda pek kötü görünüyorlardı. Derileri uyuz böceğiyle doluydu, bakışları bulanıktı ve ıslak tarlalarda ayakta kalmaktan toynakları lime lime olmuştu. Buraya geldiklerinden beri biraz toparlandılar, en azından önlerinde iyi yaşayabilecekleri birkaç yılları var. Bunları söyledikten sonra kendisini çok sevdikleri açıkça belli olan atlarıyla vedalaşarak bizimle yürümeye başladı. Konuşurken arada bir duruyor, bazı şeyleri daha ayrıntılı anlatıyor ve bize, bahçenin en kuytu köşelerini gösteriyordu. Çimli alanın güney tarafındaki çalılıktan fındık ağaçlarına doğru bir patika yol uzanıyordu. Üzerimizi bir çatı gibi örten dalların arasında gri sincaplar oradan oraya sıçrıyordu. Yerdeki toprak kırık fındık kabuklarıyla dolmuştu, yüzlerce güz

çiğdemi, kurumaya yüz tutmuş yaprakların arasından sızan titrek ışığı yakalamaya çalışıyordu. Fındık ağaçlarının bulunduğu yol, beyaza boyanmış tuğla duvar boyunca uzanan tenis kortunda son buluyordu. Tenis, dedi Dr. Selwyn, benim en büyük tutkumdu, ancak çevredeki birçok yer gibi tenis sahası da kullanılmaz durumda. Hemen hemen harap olmuş Viktoryen seralarını ve her yana dal budak sarmış ispalya ağaçlarını işaret ederken, yıllarca bakım görmediği için mahvolmak üzere olan sadece mutfak bahçesi değil, kendi haline bırakılan doğa da yok olmak üzere, diyerek sözlerine devam etti; bunları söylerken doğaya verdiğimiz yükün ağırlığını daha çok hissettiği ve altında ezildiği görülüyordu. Gerçi bir zamanlar büyük bir aile için düşünülen ve tüm yıl bo-

yunca özenle yetiştirilen sebze ve meyvenin tüketildiği bu bahçe çok ihmal edilmişti edilmesine, ancak Dr. Selwyn'in gittikçe azalan ihtiyacını bugün de fazlasıyla karşılayabiliyordu. Bir zamanlar eşsiz güzellikte olan bu bahçenin, zamanla yabanileşmesinin bir yararı olduğunu belirten Dr. Selwyn, bahçede kendiliğinden yeşeren

ya da kendisinin pek zahmete girmeden bahçenin orasına burasına dikip ektiği şeylerin olağanüstü tadı olduğunu söylüyordu. Etrafını yabani otların sardığı, insan boyuna ulaşmış yaprak yığınının çevrelediği kuşkonmaz tarhından, sıra sıra dizilmiş kocaman enginarların arasından geçip dallarından sarı-kırmızı meyveler sarkan küçük bir grup elma ağacının yanına vardık. Gerçekten de o güne kadar hiç tatmadığım, rüya gibi olan bu elmalardan bir düzine alıp bir ravent yaprağı üzerine koyan Dr. Selwyn, bu cinse boşuna Bath Güzeli denmediğini söyleyerek Clara'ya uzattı.

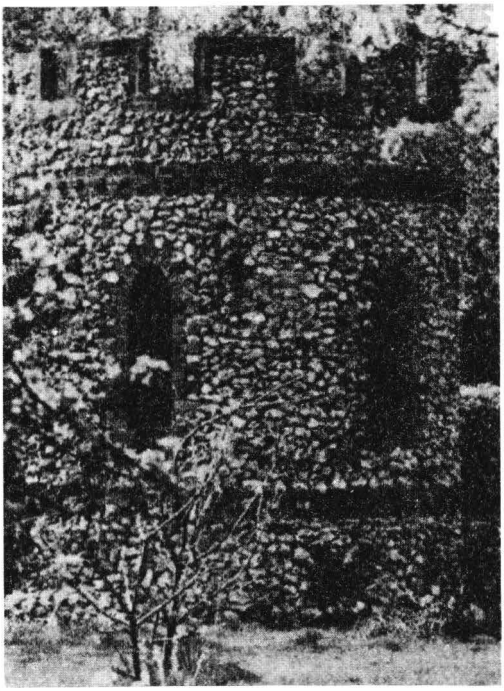
Dr. Selwyn ile bu ilk karşılaşmamızdan iki gün sonra Prior's Gate'e taşındık. Bayan Selwyn bir akşam önce binanın yan kanadının birinci katında yer alan, tuhaf mobilyalarla döşenmiş, ancak güzel ve büyük odalarımızı gösterdiğinde, burada birkaç ay kalabileceğimizi düşündük; çünkü bahçeye bakan yüksek pencerelerden görülen park, gökyüzündeki bulut kümesinin manzarası, odaların garip döşenmesini insana unutturacak kadar güzeldi. Dışarıdaki manzaraya şöyle bir bakınca dahi, içerideki o kocaman, çirkinliği ancak *altdeutsch*[1] kelimesiyle bile zor ifade edilebilen yemek dolabı yok oluyor, mutfak duvarının bezelye yeşiline boyanmış rengi kayboluyor ve havagazıyla çalıştığı için pek de tehlikesiz sayılmayan, turkuvaz rengindeki buzdolabı sanki görünmez bir el tarafından kaldırılıyordu. İsviçre'nin Biel kentindeki bir fabrikatörün kızı olan ve çok kısa bir süre içinde becerikli olduğunu anladığımız Hedi Selwyn, dairemizi kendi zevkimize göre biraz değiştirmemize izin verdi. Hatta ilk yapıldığında dökme demir sütunlar üzerine inşa edilen ve ancak dar bir koridorla ulaşılabilen banyoyu beyaza boyadığımızda, yukarı gelip fikrini belirtti. Kendisine hep eski bir serayı hatırlattığını söylediği banyonun, şimdi de yeni bir güvercin yuvasını çağrış-

[1] (Alm.) Kelime anlamı eski Almanca. Buradaki anlamı eski moda. (Ç.N.)

tırdığını söylemesi, sürdürdüğümüz yaşam tarzımızı acımasızca eleştiren bir yorum olarak bugüne kadar aklımdan çıkmadıysa da, yaşam tarzımızda en ufak bir değişiklik yaptığımızı söyleyemem. Fakat burada söz konusu olan tabii ki bu değildi. Bizim oturduğumuz daireye, ya bahçeyi banyonun koridoruyla birleştiren beyaz boyalı demirden bir merdivenle ulaşılıyordu ya da zemin katta bulunan, çift kanadı geriye doğru açılan bir kapıdan girilip hizmetçileri çağırmak için tavanının altındaki duvarda sesleri birbirinden farklı ve karmaşık zil sisteminin olduğu bir koridordan geçiliyordu. Bu girişten bakıldığında, içinde günün hemen her saatinde, yaşı belli olmayan bir kadının, lavaboya eğilmiş bir şeyler yaptığı karanlık mutfak görülüyordu. Aileen'di bu kadının adı, saçlarını akıl hastanesi sakinleri gibi ensesine kadar tıraş ettirmişti. Mimikleri ve davranışlarıyla akıl hastasına benziyordu, dudakları hep ıslaktı ve ayak bileklerine kadar inen gri bir önlük giyiyordu sürekli. Aileen'in sabah akşam mutfakta ne iş yaptığını ne Clara ne de ben anlayabildik; çünkü daha sonra anlatacağım bir olay dışında, bildiğimiz kadarıyla burada hiç yemek pişirilmezdi, taş zeminin yaklaşık otuz santim üzerinde yukarıda, duvara gömme bir kapı vardı. Bu kapıdan, her katta çift duvarların içine gömülmüş gizli geçitlerin açıldığı karanlık merdiven sahanlığına çıkılıyordu. Böylece elinde kömür kovası, odun sepeti, temizlik bezleri, çarşaf ya da çay tepsisiyle sürekli dolaşan hizmetkârların, efendilerinin önüne çıkmadan işlerini görmeleri düşünülmüştü. Çoğu kez içinde yaşadıkları odaların duvarlarının arkasında hizmetçilerin koşuşturduklarını bilen bu insanların kafalarından neler geçtiğini tahmin etmeye çalışır ve çok düşük bir ücret karşılığında tüm günlük hizmetlerini yaptırdıkları bu insanların hayalet gibi gölgelerinden korkuya kapıldıklarını düşünürdüm. Gerçekten de pek güzel olan bizim odalara ancak arka taraftaki bu merdiven sahanlığından –ki bu bizi çok rahatsız etmişti– ulaşılıyordu

ve ilk katta, kapısı her zaman kilitli olan oda da Aileen'e aitti. Onun odasına sadece bir defa, şöyle bir bakabilmiştim. Özenle süslenmiş bir sürü oyuncak bebek vardı burada, çoğunun başı örtülüydü, küçücük odada kimi ayakta duruyor, kimi oturuyor, kimi de Aileen'in bütün bir gece sessizce şarkı söyleyip bebekleriyle oynamadığı zamanlar uyuduğu yatağının üzerinde duruyordu. Pazar günleriyle tatil günlerinde arada bir Aileen'in Salvation Ordusu'nun[1] üniformasını giyip evden çıktığını görüyorduk. Çoğu zaman küçük bir kız çocuğu onu almaya gelir, elinden tutarak onunla uzaklaşırdı. Aileen'e biraz olsun alışabilmemiz zaman aldı. Özellikle arada bir mutfaktayken hiçbir neden olmaksızın birinci kattan duyulan at kişnemesine benzer garip kahkahaları iliğimize işliyordu. Ayrıca bizim dışımızda bu koskoca evde sürekli kalan tek kişi Aileen'di. Bayan Selwyn çoğu kez haftalarca ya seyahatte oluyor ya da kentte veya kent çevresinde kiraya verdiği evlerin yönetim işiyle meşgul oluyordu. Dr. Selwyn ise hava uygun olduğu sürece dışarıda oluyor, çoğu zaman da bahçenin uzak bir köşesinde sadece ihtiyaç duyduğu birkaç eşyasını koyduğu ve Folly adını verdiği münzevi kulübesinde kalıyordu. Eve taşınmamızdan sonraki haftalardan birinde bir sabah evin batı yakasında kendisine ait odalardan birinde kepengi indirilmiş bir pencerenin önünde gördük onu. Gözünde gözlük, üzerinde İskoç tipi büyük kareli bir ropdöşambr, boynunda ise beyaz bir fular vardı ve elindeki çift namlulu tüfekle mavi gökyüzüne ateş etmeye hazırlanıyordu. Bana sonsuzluk kadar uzun gelen bir süreden sonra tüfeğini ateşlediğinde, tüfeğin sesi bütün çevrede sarsıntı etkisi yarattı. Daha sonra bana söylediği üzere Dr. Selwyn, yıllarca önce genç bir delikanlıyken satın aldığı, büyük avlar için yapılmış olan ve hatırladığı kadarıyla sadece bir ya

[1] Salvation Ordusu: İngilizce'de "Selamet Ordusu". Askeri örgütlenme biçimini temel alan uluslararası Hıristiyan hareketi. Sekseni aşkın ülkeye dağılmış 16 bin misyoner merkezinde yaklaşık 112 dilde Hıristiyanlığı yaymaya çalışmaktadır. (Ç.N.)

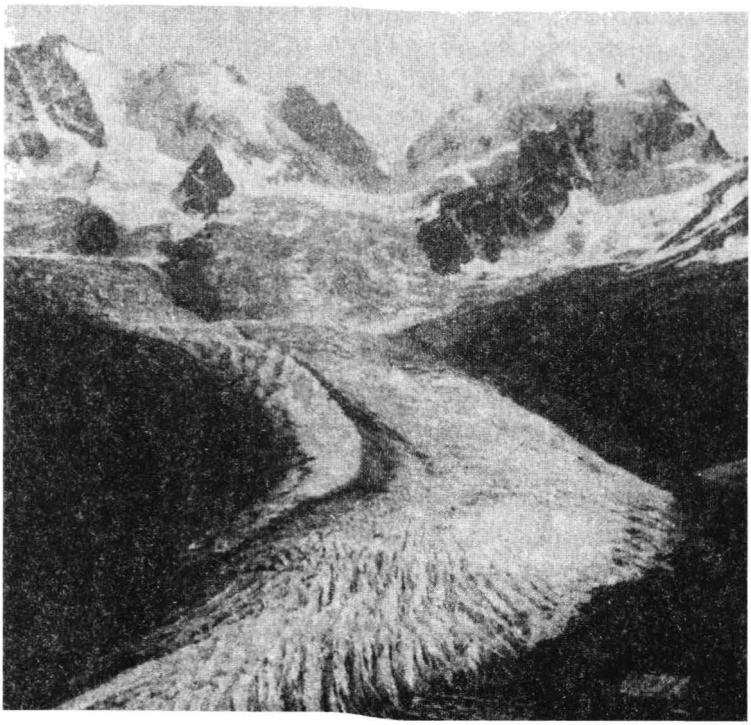
da iki kez kullandığı bu tüfeğin hâlâ çalışıp çalışmadığını denemek istemiş sadece. Bu tüfeği cerrah olarak ilk görevine başladığı Hindistan'da almış. O tarihlerde kendisiyle aynı görevde bulunanların böyle bir tüfeği bulundurmaları bir zorunlulukmuş. Ancak Dr. Selwyn bu tüfekle sadece bir kez ava çıkmış ve ondan sonra da bir daha hiç kullanmamış. Şimdi ise sadece silahın hâlâ çalışıp çalışmadığını merak etmişti, ancak silahın geri tepmesi sonucunda ölümcül bir kaza olabileceğini anlamıştı.

Daha önce belirttiğim gibi Dr. Selwyn'e evde rastlamak hemen hemen imkânsızdı. Keşiş kulübesinde yaşıyordu ve bir ara bana da anlattığı gibi, kâh her gün biraz daha bulanıklaşan, kâh belirginleşip netleşen düşüncelere dalıyordu. Bizim orada kaldığımız süre içinde yalnızca bir kez, o da sadece bir kişi onu ziyaret etti. Mevsim-

lerden ilkbahardı, sanırım nisan ayı sonlarıydı, Hedi'nin İsviçre'de olduğu bir tarihte Dr. Selwyn bir sabah yukarıya, yanımıza gelerek bir zamanlar çok şey paylaştığı bir arkadaşını akşam yemeğine davet ettiğini, bizim için de uygunsa bu iki kişilik yemeği küçük bir grup yemeğine dönüştürmekten çok mutlu olacağını söyledi. Saat sekize doğru aşağıya indiğimizde, çok sayıda dört kişilik kanepenin ve ağır koltukların bulunduğu konuk kabul salonundaki şöminenin, akşamları daha da soğuyan havayı hissetmemek için iyice yakılmış olduğunu gördük. Duvarlarda yer yer matlaşmış, ateşin titrek dalgalarını ve sürekli değişen görüntüleri yansıtan yüksek aynalar asılıydı. Dr Selwyn dirsekleri deri kaplı .tüvit bir ceket giymiş ve kravat takmıştı. Bize ünlü bir botanikçi ve entomolog olarak tanıştırdığı arkadaşı Edward Ellis, Dr. Selwyn'in aksine çok ince yapılıydı ve doktor her zaman hafif kambur dururken arkadaşı hep dimdikti. Onun da üzerinde tüvit bir ceket vardı. Gömleğinin yakası, bazı kuşların ya da bir kaplumbağanın boynuna benzeyen ve armonika gibi inip çıkan buruşuk boynuna pek geniş gelmişti, küçük kafası tarihöncesinden gelen ya da gelişmemiş bir yaratığınki gibiydi, fakat gözleri müthiş bir hayat ışığıyla pırıl pırıl parlıyordu. Önce benim işim, geleceğe dair planlarım ve dağlık bir bölgede büyümüş olan bizler hakkında İngiltere'de ve özellikle Norfolk Kontluğu gibi düz bir bölgede yaşamanın bıraktığı etkiler üzerine sohbet ettik. Derken akşam karanlığı bastırmaya başladı. Dr. Selwyn ayağa kalktı ve resmî bir tavırla bizleri kabul salonunun yanındaki yemek salonuna davet etti. Otuz konuğun rahatlıkla sığabileceği meşe ağacından yapılmış masanın üzerinde iki gümüş şamdan duruyordu. Dr. Selwyn ve Edward için masanın iki başındaki yere, Clara ve benim için pencere tarafındaki yere servis takımı konulmuştu. Evin içine neredeyse karanlık çökmüştü. Dışarının yeşil rengi de gölgeli bir maviye dönüşüp kararmıştı. Ancak ufukta henüz batmakta olan

güneşin ışığı parlıyordu ve karanlığın üzerine çökmekte olduğu bir bulut dağı, Alpler'in en tepesindeki kar kümelerini andırıyordu. Aileen otuzlu yıllara ait, üzerinde yemek ısıtıcısının olduğu bir servis arabasıyla içeri girdi. Üzerinde gri bir önlük elbise vardı, hiç sesini çıkarmadan, sadece kendi kendine mırıldanarak işini yapmaya başladı. Mumları yaktı, yemek kaplarını masanın üzerine koydu ve geldiği gibi sessizce çıkıp gitti. Servisi biz kendimiz yaptık. Giriş yemeği salamura ıspanak yapraklarıyla süslenmiş yeşil kuşkonmazdan ibaretti. Ana yemek olarak tereyağında çevrilmiş brokoli ve nane suyunda haşlanmış yeni mahsül patates vardı. Dr. Selwyn'in dediğine göre, eski seralardan birinin kumlu toprağında yetiştirilen bu patatesler nisan ayı sonunda ceviz büyüklüğünde oluyordu. Son olarak kaymağa yatırılmış, üzerine işlenmemiş şeker serpiştirilmiş ravent kompostosu yedik. Yemekteki hemen her şey Dr. Selwyn'in artık kendi haline terk edilmiş bahçesinin mahsulüydü. Yemeğimizi henüz bitirmemiştik ki, Edward büyük ihtimalle Dr. Selwyn ile benim aramda ortak bir sohbet konusu olacağını düşündüğünden, sözü İsviçre'ye getirdi. Gerçekten de biraz tereddüt ettikten sonra Dr. Selwyn, I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce Bern'de geçirdiği yıllardan söz etmeye başladı. 1913 yılının yazında, yirmi bir yaşındayken Cambridge'de temel tıp öğrenimini tamamladıktan hemen sonra eğitimine devam etmek için Bern'e gitmiş, ancak hedeflediği şeyi yapamayıp zamanının çoğunu kuzeyde bir yaylada geçirmiş ve dağcılığa merak salmış. Özellikle haftalarca kaldığı Meiringen ve Oberaar' da, görünce hemen ısındığı, o tarihlerde altmış beş yaşında olan Johannes Naegeli adında bir dağcı rehberi ile tanışmış. Her yere Naegeli ile birlikte gitmiş, Zinggenstock, Scheuchzerhorn, Rosenhorn, Lauteraarhorn, Schreckhorn ve Ewigschneehorn'a birlikte gitmişler. Hayatı boyunca, ne önce ne de daha sonra, Naegeli ile birlikte olduğu dönem kadar mutlu olmadığını söyleyen Dr.

Selwyn, savaş patlak verdiğinde ve İngiltere'ye geri çağrıldığımda, Johannes Naegeli'den ayrılmak kadar hiçbir şey zor gelmemişti bana, bunu şimdi daha iyi anlıyorum, diyerek anlatmaya devam etti. Bir Noel zamanı Bern'de tanışıp savaştan sonra evlendiğim Hedi'den ayrıldığımda bile, Naegeli'den ayrıldığımda hissettiğim acıyı duymadım. Bugün bile Naegeli'nin Meiringen İstasyonu'nda duruşu ve bana el sallayışı gözlerimin önünden gitmiyor. Fakat belki de her şeyi kendi kafamda kuruyorum, dedi Dr. Selwyn kendi kendine konuşur gibi, çünkü birlikte geçirdiğimiz yıllar boyunca Hedi bana yabancılaşırken, Naegeli aklıma geldikçe ona daha çok yakınlaştım, oysa Meiringen'de vedalaştıktan sonra onu bir daha hiç görmedim. Çünkü Naegeli seferberlikten kısa bir süre son-

ra Oberaarhütte'den Oberaar'a giderken kötü bir kaza geçirdi, o günden sonra da akıbeti hakkında bir haber alınamadı. Aare Buzulu'nun yarığına düştüğü tahmin ediliyor. Bu haberi asker olarak kışlaya geldiğimde, aldığım ilk mektuplardan birinden öğrendim ve bu haber nedeniyle düştüğüm derin bunalım, neredeyse askerliğime mal olacaktı. O bunalım dönemimde kendimi kar ve buzun altına gömülmüş gibi hissetmiştim.

Fakat, diye devam etti Dr. Selwyn uzun bir süre sustuktan sonra, bütün bunlar eski hikâyeler, dedi ve Edward'a dönerek, bizler aslında konuklarımıza Girit Adası'na yaptığımız son seyahatimizde çektiğimiz resimleri göstermek istiyorduk. Tekrar kabul salonuna geçtik. Şöminedeki odunlar karanlıkta parlıyordu. Dr. Selwyn şöminenin sağ tarafındaki parmaklığın üzerinde bulunan zile bastı. Aileen sanki dışarıda, koridorda bu işareti bekliyormuşçasına hiç vakit geçirmeden üzerinde projektör olan küçük bir arabayla içeri girdi. Şöminenin üzerindeki rafta yer alan Ormolu saat ile biri bir çoban çift, diğeri rengârenk giysili, şaşkın bakışlı bir zenci olan iki Saksonya biblosu bir kenara itildi ve Aileen'in getirdiği tahta bir çerçeveye sıkıştırılmış ketenden bir sinema perdesi aynanın önüne dikildi. Projektör çalışmaya başlar başlamaz, vızıltıya benzer sesi duyuldu. Odada başka zaman görülmeyen tozlar, resimlerin gösterileceğini haber verircesine ışığın koni biçimindeki huzmesinde titrek titrek parlamaya başladı. Seyahat ilkbaharda yapılmıştı. Açık yeşil renkteki adanın doğası, önümüzde bir örtü gibi açıldı. Arada bir elinde arazi dürbünü ve botanik çantasıyla Edward çıkıyordu ortaya, ya da ayağında şortu, omzunda çantası ve kelebek ağıyla Dr. Selwyn. Bu görüntülerden biri, birkaç gün önce bir İsviçre gazetesinden kestiğim ve tüm ayrıntılarına varıncaya kadar Nabokov'un Gstaad'ın kuzeyinde, dağlarda çekilmiş bir resmine benziyordu.

Ne tuhaf, gerek Edward gerek Dr. Selwyn bundan on

yıl önce yaptıkları bu seyahat sırasında çoktan altmış yaşını geçtikleri halde resimlerde son derece genç görünüyorlardı. Her ikisinin de geçmişe yaptığı bu yolculuktan çok etkilendiğini hissettim. Ama belki de bana öyle gelmişti; çünkü perdede ilkbaharın doğası göründüğünde

her çeşit sürüngen ya da uçan hayvanlar çıktığında bir şeyler söylemelerine rağmen, kendi görüntüleri çıktığında oda tam bir sessizliğe büründü. Son resimlerden birinde kuzeydeki bir geçidin üzerinden görüntülenmiş Lasithi Yaylası uzanıyordu. Resim muhtemelen öğle saatlerinde çekilmişti; çünkü güneş ışınları bakanların yüzüne vuruyordu. Yaylanın güney tarafında yükselen iki bin metrenin üzerindeki Spathi Dağı, ışık dalgasının arkasında bir serap gibi görünüyordu. Geniş vadide patates ve sebze tarlaları, meyve korulukları ile başka ağaç grupları ve ekilmemiş topraklar rüzgâr değirmenlerinin beyaz yelkenlerinin karıştığı, yeşil içinde bir yeşil gibiydi. Bu görüntü karşısında da hiç konuşmadan o kadar uzun süre oturduk ki, sonunda çerçevenin camı parçalandı ve perdenin üzerinde karanlık bir çatlak belirdi. Çerçeveyi çatlatacak kadar uzun süre baktığımız Lasithi Yaylası'ndan çok etkilendim, ama bir süre sonra tamamen aklımdan çıktı. Ancak birkaç yıl sonra Londra'da bir sinemada Kaspar Hauser'in, öğretmeni Daumer ile mutfak bahçesinde rüya üzerine yaptığı bir konuşmayı izlerken aynı görüntüler yeniden zihnimde canlandı. Kaspar burada rüya ile gerçeği ayırdığını söyleyerek öğretmenini sevindiriyordu: Evet, rüya gördüm, rüyamda Kafkasya'yı gördüm, diyordu. Derken kamera sağdan sola doğru geniş bir kavis çizmeye başlıyor ve dağlarla çevrili, tamamen Hindistan yaylalarını anımsatan yüksek bir yaylanın görüntüsü çıkıyordu ortaya. Üzerinde bulunan yeşil korulukla ormanın arasından üçgen biçimindeki cephesiyle garip bir şekilde yükselen, Hindu ya da Japon tapınaklarını andıran kule ve tapınak binaları, göz kamaştıran ışık altında gösterişli bir şekilde parlarken, aklıma gerçek hayatta bir kez bile görmediğim Lasithi Yaylası'nın rüzgâr değirmenlerinin kanatları geldi.

1971 yılının mayıs ayı ortalarında Prior's Gate'ten taşındık; çünkü Clara bir gün öğleden sonra ani bir kararla bir ev satın almıştı. Başlangıçta o uçsuz bucaksız man-

zarayı özlüyorduk; fakat yeni evimizin penceresinin önünde biri yeşil, öbürü gri iki söğüt ağacının neştere benzeyen yaprakları rüzgâr olmadığı zamanlarda bile sallanıyordu. Ağaçlar, evin on beş metre kadar ilerisindeydi; ancak yaprakların bu oyunu insana o kadar yakındı ki, uzaklığa rağmen insan kendini onların yanındaymış gibi hissediyordu. Hâlâ neredeyse büsbütün boş olan evimizde oldukça düzenli aralıklarla bizi ziyaret eden Dr. Selwyn, her gelişinde bahçesinden topladığı sarı ve yeşil fasulye, özenle yıkanmış patates, yerelması, enginar, soğancık, adaçayı, frenk maydanozu ve dereotu gibi sebze ve yeşillik getiriyordu. Yine bu ziyaretlerinden birinde, Clara'nın kente indiği bir gün Dr. Selwyn ile koyu bir sohbete daldığımızda, Dr. Selwyn bana memleket hasreti çekip çekmediğimi sordu. Bir an bu soruya nasıl yanıt vereceğimi bilemezken, Dr. Selwyn biraz duraksadıktan sonra bir itirafta bulundu -evet, buna itiraftan başka bir şey denmezdi-, aradan geçen yıllar boyunca memleket hasretinin gittikçe arttığını söyledi. Memleketinin neresi olduğunu sorduğumda, Grodno yakınlarındaki bir Litvanya köyünde doğduğunu, yedi yaşındayken ailesi ile birlikte oradan göç ettiğini anlattı. 1899 yılının sonbaharının sonlarına doğru annesi, babası, kız kardeşleri Gita ve Raja ile dayısı Shani Feldhendler, arabacı Aaron Wald'ın arabasıyla Grodno'ya gitmişler. Oradan ayrılışlarıyla ilgili anıları yıllardır hafızasından silinmişken, son zamanlarda geri gelmeye, yeniden canlanmaya başlamış. Cheder'de iki yıl devam ettiğim okuldaki öğretmenin elini omzuma koyuşunu anımsıyorum. Boşaltılmış odaları anımsıyorum. Küçük arabanın en tepesinde oturduğumu, atın sağrısını, uçsuz bucaksız uzanan kahverengi toprağı, çiftliklerin önündeki bataklıklarda boyunlarını uzatan kazları, Grodno tren istasyonunun bekleme salonunu ve salonun ortasında parmaklıkla çevrili ve cayır cayır yanan sobayı ve çevresine toplanmış göçmen aileleri anımsıyorum. Trenin penceresinden bakıldığında inip

çıkıyormuş gibi görünen telgraf direklerini, Riga kıyısındaki evlerin cephesini, limandaki gemiyi, kısıtlı olanaklarla elimizden geldiğince oturulacak hale getirdiğimiz güvertenin karanlık köşesini anımsıyorum. Açık denizi, geminin çıkardığı duman şeridini, gri uzaklığı, geminin bir kalkıp bir inmesini, içimizdeki korkuyu ve yeşeren umut filizini, hepsini ama hepsini, sanki dün olmuş gibi anımsıyorum, dedi Dr. Selwyn. Bir hafta sonra, düşündüğümüzden çok daha erken vardık limana. Büyük bir nehrin denize döküldüğü yerde demir attık. Her yerde irili ufaklı yük gemileri demir atmıştı. Suyun öte yanında düz bir kara parçası vardı. Bütün göçmenler güvertede toplanmış, yükselen is ve dumanların arasından Özgürlük Anıtı'nın görünmesini bekliyordu; çünkü herkes Amerikum'a –o tarihte bizler Amerika için bu sözcüğü kullanıyorduk– geldiğini sanıyordu. Karaya çıktığımızda Yeni Dünya'nın toprağına, vaat edilmiş ünlü kent New York'a ayak bastığımızı sanıyorduk. Oysa kısa bir süre sonra –gemi çoktan hareket etmişti– üzülerek Londra'ya geldiğimizi öğrendik. Göçmenlerin birçoğu durumu kabullenirken, bazıları buranın Amerika olmadığını gösteren kanıtlara rağmen, inatla Amerika'ya geldiklerine inanmak istediler. Uzun lafın kısası, ben Londra'da büyüdüm, Goulston Caddesi'nde Whitechapel'da, bodrum katındaki bir dairede. Mesleği mercek yontuculuğu olan babam, yanında getirdiği parayla memleketi Grodno'dan Tosia Feigelis adlı bir hemşehrisinin gözlük dükkânına ortak oldu. İlkokula Whitechapel'da gittim ve orada kısa sürede ve kolayca İngilizce'yi öğrendim, çünkü dünya güzeli genç öğretmenim Lisa Owen'a âşıktım ve gündüz onun ağzından çıkan hiçbir kelimeyi unutmamak için sürekli tekrarlardım. İşte bu güzel öğretmendi, diye devam etti Dr. Selwyn, beni Merchant Taylors' School'un giriş sınavlarına kaydeden. Anlaşılan bu okulun her yıl gelir düzeyi düşük birkaç öğrenciye verdiği bursu benim kazanacağımdan emindi. Öğretmenimin bana olan umu-

dunu boşa çıkarmadım. Dayım Shani'nin sık sık belirttiği gibi, Whitechapel'daki iki odalı evimizin mutfak lambası kız kardeşlerim, annem ve babam yattıktan sonra uzun bir süre daha sönmezdi. Kafama takılan her şeyi çalışıyor, okuyor ve nice büyük engelleri kolaylıkla aşıyordum. Kaldı ki ders yılı sonunda bitirme sınavlarını yüksek dereceyle verdiğimde inanılmaz bir yol katetmiştim. Kendime olan güvenim iyice artmıştı. Hıristiyanlardaki isim töreninde olduğu gibi, Hersch olan adımı Henry, Severyn olan soyadımı ise Selwyn olarak değiştirdim. Ne gariptir ki yine bir burs alarak Cambridge'de tıp öğrenimime başladığımda öğrenme yeteneğimin gittikçe zayıfladığını fark ettim, oysa sınav sonuçları en iyiler arasında olduğumu gösteriyordu. Sonrasını biliyorsunuz, dedi Dr. Selwyn. İsviçre'de geçirdiğim bir yıl, savaş, doktorluğa başladığım Hindistan'daki ilk yıllarım ve aslımı uzun yıllar kendisinden gizlediğim Hedi ile evliliğim. Yirmili ve otuzlu yıllarda şimdilerde kalıntılarını gördüğünüz lüks bir yaşamımız oldu. Hedi'nin servetinin büyük bir bölümünü böyle bir yaşam için harcadık. Gerçi ben kentte çalışıyor ve hastanede cerrahlık yapıyordum, ama benim kazancımla böyle bir hayat sürmemiz imkânsızdı. Yaz aylarında tüm Avrupa'yı arabayla geziyorduk. Tenisten başka, diyerek devam etti sözlerine Dr. Selwyn, araba kullanmak benim en büyük hobimdi. Söz konusu arabalar bugün hâlâ garajda duruyor, kim bilir belki de hâlâ para ediyordur. Fakat hiçbir zaman onları satmaya kıyamadım, ruhumun dışında. İnsanlar hiç para mefhumumun olmadığını söylerler her zaman bana. Hatta emeklilik sigortası yaptırıp yaşlılığımı güvence altına almayı düşünecek kadar bile ileri görüşlü olamadım. Yoksul olmamın nedeni de bu. Hedi ise servetinden kalan ve hiç de az olmayan parasını çok iyi değerlendirdi ve hiç şüphesiz bugün zengin bir kadın. Bugün bile bizi neyin ayırdığını bilmiyorum, para mı, aslıma ait sırrın sonunda ortaya çıkması mı, yoksa her geçen gün biraz daha azalan sevgimiz

mi? İkinci Dünya Savaşı yılları ve onu takip eden onyıllar, istesem bile anlatamayacağım kadar karanlık ve kötü bir dönem. 1960 yılında muayenehanemi kapatmak ve hastalarımı bırakmak zorunda kaldığımda, gerçek dünya ile olan son bağımı da koparmış oldum. O tarihten bu yana tek ve tüm iletişimim, bitki ve hayvanlarla oldu. Gerçekten de onlarla iyi anlaşıyorum, dedi Dr. Selwyn düşünceli düşünceli gülümseyerek, ayağa kalktı ve hiç alışık olmadığı bir biçimde benimle tokalaşarak vedalaştı.

Dr. Selwyn bu ziyaretinden sonra bize daha seyrek ve arayı iyice açarak gelmeye başladı. Onu son kez Fransa'ya tatile çıkmamızdan önce bir gün Clara'ya hanımeli ile karışık beyaz bir gül buketi getirdiğinde gördük. Bundan birkaç hafta sonra yazın sonlarına doğru, kocaman av tüfeğiyle intihar etmiş. Fransa'dan döndüğümüzde, öğrendiğimize göre, yatağının kenarına oturmuş, tüfeği bacaklarının arasına sıkıştırmış, namlunun ucunu çenesine dayamış ve sonra bu tüfeği Hindistan'da aldığından bu yana ilk kez gerçekten öldürmek için ateşlemiş. Haberi ilk duyduğumda kapıldığım dehşeti atlatmam pek zor olmadı. Ancak bazı şeylerin aradan uzun zaman geçtikten sonra hiç umulmadık ve beklenmedik bir şekilde geri döndüğünü gittikçe daha iyi anladım. 1986 yılının Temmuz sonunda birkaç gün İsviçre'de kaldım. 23'ünün sabahında trenle Zürih'ten Lozan'a döndüm. Tren yavaşlayarak Aare Köprüsü'nden Bern'e doğru ilerlerken bakışlarım kentin yukarısına, yüksek tepelerdeki dağlara kaydı. Hatırladığım kadarıyla –ya da belki de ben öyle sanıyordum– bunca zaman sonra Dr. Selwyn ilk kez aklıma gelmişti ve onu düşünmemin üzerinden henüz daha kırk beş dakika geçmişti ki, insana her baktığında yeniden tatlı heyecanlar veren Cenevre Gölü'nün güzel manzarasını rahatça izleyebilmek için Zürih'te satın aldığım ve şöyle bir karıştırdığım gazeteyi bir kenara koyarken gözüm bir habere takıldı. Haberde 1914 yılının yazından beri kayıp olan Bernli dağcı rehberi Johannes Naegeli'

2 9 JUIL. 1986

Trois fois coup sur coup dans les Alpes

CH/FD/ Deux suspectes

Des linceuls s'

Hier, on a identifié le cadavre d'un guide disparu en 1914 :

Mais le phénomène des glaces qui rendent leurs victimes e

Septante-deux ans après sa mort, le corps du guide bernois Johannes Naegeli a été libéré de son linceul de glace.

PAR Véronique TISSIÈRES

Hier, on apprenait en effet que la dépouille découverte jeudi dernier sur le glacier supérieur de l'Aar était celle de cet homme de Wilingen (près de Meiringen) dont on avait perdu la trace depuis ces jours d'été 1914, où il resta seul à la cabane du CAS. Agé, à l'époque de 66 ans, il est probable qu'il tenta de regagner la plaine par le glacier ; il n'y parvint jamais et toutes les recherches entreprises à l'époque demeurèrent sans résultats.

Coïncidence ? Quelque jours avant la découverte de la dépouille du guide bernois, le corps d'un fantassin de l'armée autro-hongroise, victime de la Première Guerre mondiale, émergeait du Glaro Lunco (Dolomites). Début juillet, enfin, la Vallée-Blanche rendait le cadavre d'une de ses victimes...

Trois cas recensés dans le massif alpin au cours des quinze premiers jours de juillet ! C'est beaucoup, c même tout à fait exceptionnel, car restitution de corps par les glacie soustrairement à ce que pourraient le ser supposer les exemples ci-dess reste un phénomène rare. « Rare m cycliques, précise-t-on au service secours en haute montagne de la pol valaisanne. Il ne faut en effet pas p dre de vue que ces restitutions s étroitement liées au mouvement d masses de glace. Certaines années, glaciers du canton livrent deux vic mes presque coup sur coup, puis pl rien pendant longtemps. »

Ce fut le cas l'an dernier. Le cor d'une jeune femme, disparue quar ans auparavant, fut retrouvé à la s face du glacier de Brenay (val Bagnes). Peu après, le Théodule ren

□ LE GLACIER DE L'AAR
Qui vient de rendre un guide décédé en 1914.

L'histo

Film, légendes, la rest

l'imagination. Mais il

C'était en 1937. Fin août, le c son terminée, le gardien de cabane Bartol (au-dessus d'Arol quitte la petite bâtisse pour la v lée. Il n'y arrive jamais. Des recht chez furent entrepris, en vain.

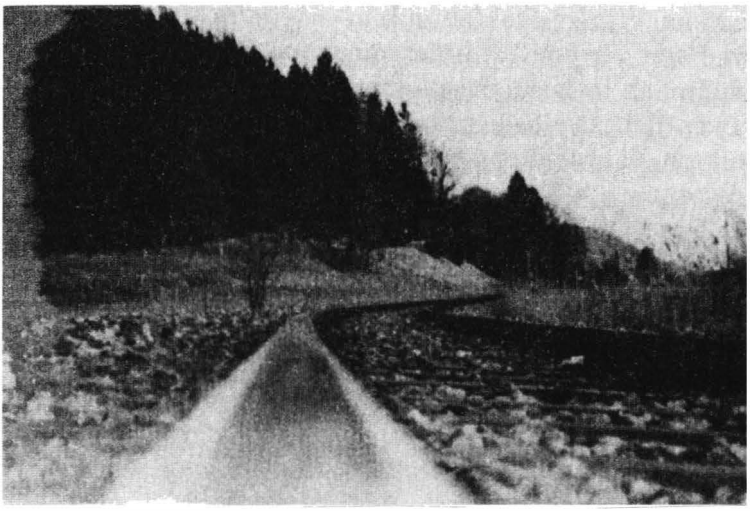
Qu'était-il devenu ? Les longs mois ont bien dans le régime jusqu'à, en proie d'une amnésie totale. D'autant plus qu'il n'avait disparu seul, mais avec la cord mentionné les recettes de refu Pas une grosse somme, de q toutefois reconnaissez une ra vaise vie ailleurs.

Sept ans plus tard, un gui rayère, découvrant de la mâchoire glacier, une main tenant fermem

nin cesedinin yetmiş iki yıl sonra Oberaar Buzulu'nda ortaya çıktığı yazıyordu. İşte böyle geri gelir ölüler. Bazen yetmiş yılı aşkın bir süre sonra bir buzun içinden çıkıp parça parça olmuş kemik yığını ve bir çift çivili ayakkabı olarak çakıl taşlarının üzerinde yatarlar.

Paul Bereyter

Bazı sis bulutlarını hiçbir bakış dağıtamaz

1984 yılının ocak ayında S. kentinden gelen habere göre ilkokul öğretmenim Paul Bereyter 30 Aralık akşamı, yani 74. doğum gününden bir hafta sonra S. kentinin biraz dışında, tren yolunun küçük ormanın içinden hafif bir kavis yaparak açık araziye çıktığı yerde, tren raylarına yatarak intihar etmişti. Bana gönderilen bir gazetenin ilan sayfasındaki "Sevilen bir vatandaşımızı kaybettik" başlıklı ölüm ilanı, Paul Bereyter'in kendi öz iradesiyle mi, yoksa onu yaşamına son vermeye zorlayan güç tarafından mı intihar ettiği hakkında tek kelime etmiyor, yalnızca kaybettiğimiz bu eğitimcinin hizmetlerinden, öğrencilerine gösterdiği görev sınırlarını aşan şefkatinden, müziğe olan tutkusundan, zengin fikirlerinden ve benzeri şeylerden söz ediyordu. Daha fazla açıklamanın yer almadığı ilanda, Paul Bereyter'in III. Reich döneminde öğretmenlik yapmasının engellendiği belirtiliyordu. Gerek bu hiçbir şeye değinmeyen ve hiçbir şeyi açıklamayan ölüm, gerek korkunç ölüm şekli nedeniyle, daha sonraki yıllarda Paul Bereyter zihnimi hep meşgul etti, öyle ki sonunda onunla ilgili olarak anımsadığım güzel anıla-

rımdan yola çıkarak onun bilmediğim öyküsünü yazmaya karar verdim. Yaptığım araştırmalar beni, okulu bitirdiğimden bu yana, arada sırada ve gittikçe daha seyrek ziyaret ettiğim S. kentine götürdü. Araştırmalara başladıktan kısa bir süre sonra öğrendiğim kadarıyla, Paul Bereyter ömrünün sonuna kadar 1970 yılında bir zamanlarki Dagobert Lerchenmüller Peyzaj ve Bahçe İşletmeciliği'nin yerine inşa edilen kiralık dairesinde yaşamış, ancak bu dairede pek kalmaz, sürekli kent dışına çıkar, hiç kimse de nereye gittiğini bilmezmiş. Bir eğitimci olarak başarılı olmasına rağmen, yaşadığı kentten sürekli uzaklaşması ve emekliliğinden çok önce başlayıp emekli olduktan sonra gittikçe artan tuhaf tavırları Paul Bereyter'in eksantrik biri olarak görülmesine yol açmış. Ölümüne gelince; Paul Bereyter'in tüm hayatını geçirdiği, arada bir uzaklaşması dışında, ölümüne dek yaşadığı bu kentin insanlarına göre, her şey olması gerektiği gibi gelişmiş. Paul Bereyter'i tanıyan S.'deki insanlarla yaptığım konuşmalar, onu anlatmaktan çok uzaktı, dikkat çeken tek şey, hiç kimsenin ondan Paul Bereyter ya da öğretmen diye değil, sadece Paul diye söz etmesiydi; bence bunun nedeni, hiç kimsenin onu yetişkin biri olarak görmemesiydi. Bizlerin de öğrenciyken ondan sadece Paul diye söz ettiğimizi anımsadım, bu ona saygı duymadığımız için değildi, aksine onu örnek alacağımız bir ağabey gibi görürdük, sanki bizden biriydi ya da bizler onun gibi biriydik. Ancak şimdi anlıyorum ki, biz öyle sanmışız; çünkü Paul bizi tanımış ya da anlamış olsa da, bizler onu hiç tanımamış ve iç dünyasını hiç anlamamışız. Bu nedenle –artık çok geç de olsa– ona yakınlaşmaya, onun o eski Lerchenmüller apartmanının üst katında nasıl yaşadığını zihnimde canlandırmaya çalıştım. Şimdilerde yeni blokların inşa edildiği o apartman, eskiden yeşil ve rengârenk sebze ve çiçek tarhlarıyla çevriliydi ve Paul öğleden sonraları buradaki işlere yardım ederdi. Onu, yazları, üstü camla kapatılmış balkonda, yıldızların parıl-

tısının yüzüne vurduğu köşesinde uzanırken, kışları Moos Gölü'ndeki küçük balık havuzunda yalnız başına paten kayarken ve tren raylarının üzerinde uzanırken getiriyorum gözlerimin önüne. Hayalimde, gözlüğünü çıkarıp yandaki taşın üzerine koyduğunu canlandırıyorum. Parlayan çelik raylar, traverslerin kirişleri, eski kentin civarındaki patikanın üzerindeki çam koruluk ve o çok iyi bildiği, ancak miyop gözlerinin seçemediği tepeler alacakaranlığa karışıyor. Sonunda trenin gürültüsü yaklaştıkça, sadece koyu bir griliği seçebiliyor ve bu griliğin tam ortasında insanın gözüne batacak kadar net bir şekilde Kratzer, Trettach ve Himmelsschrofen'in kar gibi beyaz suretini görüyor. Ancak itiraf etmeliyim ki, Paul'ü gözlerimin önünde bu şekilde canlandırmaya çalışmam, beni Paul'e yaklaştırmadı, sadece kısmen, o da bir an için onun duygularını anlamaya yaradı, ancak bundan da emin olamadığım için, Paul Bereyter hakkında bildiklerimi ve onun hakkında öğrenebildiklerimi yazıya dökmeye karar verdim.

1952 yılının Aralık ayında W. Köyü'nden on dokuz kilometre uzakta küçük bir kent olan S.'ye taşındık. Alpenvogel Otobüs ve Nakliye Şirketi'nin bordo renkli kamyonuyla yaptığım yolculuk sırasında dışarıya baktığımda, ışığın sızmadığı sabah sisinin arasından caddenin iki yanında, sonsuza dek devam ediyormuş gibi duran, üstleri kalın bir çiğ tabakasıyla kaplanmış ağaçları zar zor seçebildim, ancak bir saat sürmüş olan bu yolculuk sonrasında kendimi dünyanın yarısını dolaşmış gibi hissettim. Ach Köprüsü'nden geçip o tarihlerde henüz tam bir kent değil de, sadece dokuz bin nüfuslu iyi bir alışveriş merkezi olan S.'ye geldiğimizde, burada bizi yepyeni, büyük kentlerde olduğu gibi hareketli bir yaşamın beklediğinden emindim. Böyle hissetmemin nedeni, cadde levhalarının mavi renkle parlatılmış olması, istasyon binasının önündeki kocaman saat, Wittelsbacher Hof'un bence çok muhteşem görünen cephesiydi. Fakat oraya özellikle

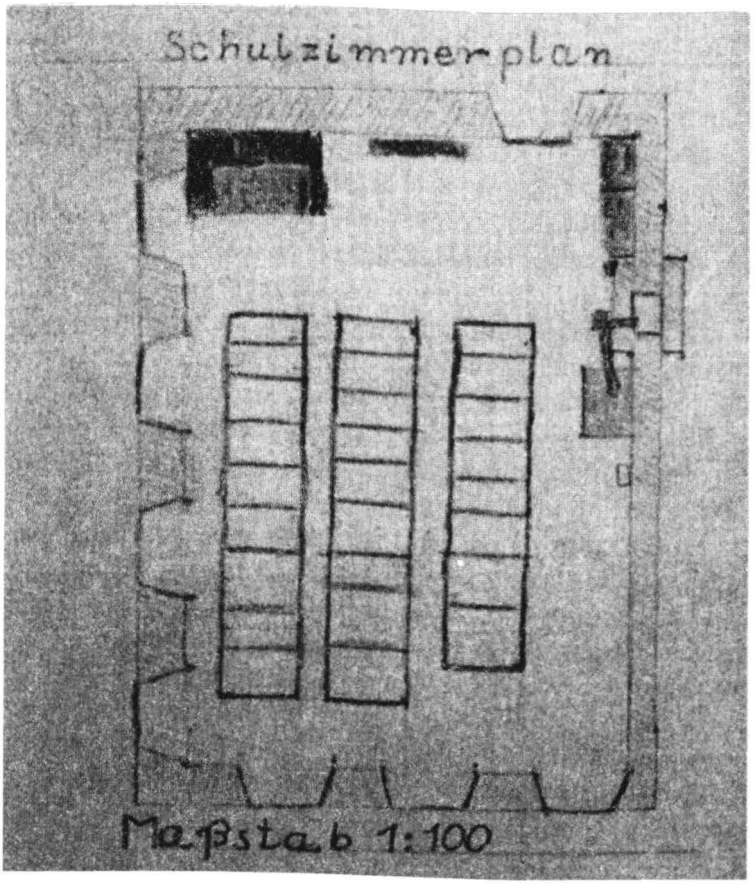
kent görünümünü veren şey, evlerin sırasında arada bir harabe haline gelmiş yıkıntılardı; çünkü Münih'i gördükten sonra *kent* kavramıyla bağdaştırdığım tek şey moloz yığını, yanmış binaların duvarları ve gökyüzünü görebildiğim pencere delikleriydi.

Oraya vardığımız günün öğleden sonrasında fırtına çıktı. Şiddetli bir kar fırtınası günün kalan kısmında da devam etti, ancak geceye doğru hafifleyip sakin bir kar yağışına dönüştü. Ertesi sabah, S.'de okula başladığım ilk gün, yerlerde o kadar kalın kar vardı ki, hayretler içinde kaldım ve içim bayram günlerinin coşkusuyla doldu. Devam ettiğim sınıf, öğretmenliğini Paul Bereyter'in yaptığı üçüncü sınıftı. Üzerimde, sıçrayan geyik motifli koyu yeşil kazağımla, elli bir öğrencinin meraklı bakışlarıyla beni süzdüğü sınıfta öylece dururken, uzaktan bir yerden tam zamanında geldiğimi söyleyen Paul'ün sesini duydum, daha bir gün önce sıçrayan geyiklerin efsanesini anlattığını ve bugün sıçrayan geyik motifli kazağımdan sıçrayan geyikleri tahtaya çizebileceğini söyledi. Kazağımı çıkarmamı ve en arka sıradaki Fritz Binswanger'in yanına oturmamı rica etti, bu arada kendisi de bize sıçrayan geyik motifinden yola çıkarak bir resmin nasıl küçücük parçalara –çarpı, kare ya da noktalara– ayrılabileceğini ve birleştirilebileceğini göstermeye başladı. Bu arada ben de Fritz'in yanına oturup defterimin üzerine eğilerek, tahtaya çizilen sıçrayan geyik motifini kareli kâğıdın üzerine geçirmeye başladım. Üçüncü sınıfı tekrar ettiğini bir süre sonra öğrendiğim Fritz ise gözle görülür bir çaba harcamakla birlikte ödevinde çok ağır ilerliyordu. En sona kalanlar bile çoktan bitirdiklerinde, Fritz'in kâğıdı üzerinde bir düzine çarpı işaretinden başka bir şey yoktu. Sessizce bakıştıktan sonra, onun yarım yamalak olan ödevini hızla tamamladım. O günden sonra yan yana oturduğumuz iki yıl boyunca onun matematik, yazı ve resim ödevlerinin büyük bir bölümünü ben yaptım, bunu rahatlıkla ve hiç fark ettirmeden yapıyor-

duk; çünkü Paul'ün de sürekli başını sallayarak bizi ikaz ettiği üzere, ikimizin de yazısı düzeltilemeyecek kadar kötüydü, aradaki tek fark, Fritz'in hızlı, benim ise yavaş yazamayışımdı. Paul bizim işbirliğimizi kesinlikle eleştirmedi, aksine bizi daha da yüreklendirmek için sıranın yanındaki duvara içi yarı yarıya toprak dolu, kahverengi çerçeveli camdan yapılmış mayısböceği kafesini astı. İçinde, Sütterlin harfleriyle[1] cinsi yazılmış mayısböceği çifti -Melolontha *vulgaris*-, toprağın altında hayvanın yumurtlayacağı bir yer, bir yavru, bir tırtıl, üst kısımda kozasından çıkan ve elma yaprağını kemiren bir böcek vardı. Mayısböceğinin bu gizem dolu metamorfozu Fritz ile beni öyle etkiledi ki, ilkbaharda mayısböceklerini yoğun bir şekilde incelemeye koyulduk, çalışmalarımız anatomi dersleriyle devam edip yemek dersinde mayısböceği çorbasıyla son buldu. Schwarzenbachlı kalabalık bir çiftçi ailesinin çocuğu olan ve bildiğimiz kadarıyla gerçek bir babası olmayan Fritz'i, yemeğin hazırlanması ve mideye indirilmesinden başka hiçbir şey ilgilendirmezdi. Her gün yanımda getirdiğim ve kendisiyle paylaştığım ekmek hakkında uzun uzun konuşurdu ve eve dönerken nadide yiyecekler satan Turra Şarküterisi'nin vitrininin önünde ya da güneyin meyvelerini getiren Einsiedler Manavı'nın önünde dururduk, en çok da koyu yeşil renkli, içi hava kabarcıklarıyla dolu alabalık akvaryumu dikkatimizi çekerdi. Bir defasında, gölgeli iç mekânından hoş bir serinliğin dışarıya vurduğu o eylül ayının öğle saatlerinde Einsiedler Manavı'nın önünde duruyorduk bir süredir, derken yaşlı Einsiedler eşikte göründü ve her ikimize de birer armut uzattı, gerçek bir mucizeydi bu ve bu mucizenin nedeni, bu muhteşem ve ender bulunan armutlar değildi sadece, öfkeli yaradılışıyla bilinen ve elinde kalan tek tük müşteriye bile hizmet etmekten nefret eden manavın davranışıydı. Armutlarımı-

[1] Ludwig Sütterlin'in (1865-1917) yarattığı yuvarlak el yazısı. (Ç.N.)

zı ısırırken Fritz bana aşçı olmak istediğini söyledi ve sonunda iyi bir aşçı oldu da, üstelik Zürih'teki Grand Hotel Dolder'de ve Interlaken'da Victoria Jungfrau'da aşçılık sanatını en ince ayrıntılarına kadar öğrendikten sonra New York'tan Madrid ve Londra'ya kadar tüm dünyada aranan bir aşçı oldu. Fritz'le çok sonra Londra'da olduğu bir dönemde bir kez karşılaştım. 1984 yılının bir nisan sabahı, British Museum'un okuma salonunda, ben Bering' in Alaska yolculuğu ile ilgili bir araştırma yapıyordum,

Fritz ise 18. yüzyıl Fransa'sının yemek kitaplarını inceliyordu. Tesadüfen bir koridorla ayrılan aynı sırada oturmuştuk, aramızda sadece bir koridor vardı, bir ara başımızı kaldırdığımızda aradan geçen yirmi beş yıla rağmen birbirimizi hemen tanıdık. Kafeteryada oturup görüşmediğimiz süre içinde neler yaşadığımızı birbirimize anlatırken ve uzun uzun Paul hakkında konuşurken Fritz'in Paul'le ilgili tek hatırladığı, onu bir kez olsun yemek yerken görmediğiydi.

Planını tüm ölçüleriyle defterlerimize çizdiğimiz sınıfımızda üç sıra ve her biri yere monte edilmiş yirmi altı masa vardı Arkasındaki duvarda bir haç ve palmiye yaprağının asılı olduğu ve yerden de biraz yüksekte olan öğretmen kürsüsünden, sınıftaki tüm öğrenciler görülüyordu; ancak anımsadığım kadarıyla Paul bir kez olsun bu kürsüye çıkıp oturmamıştı. Tahtanın ya da muşambadan yapılmış dünya haritasının önünde durmadığı zamanlar, ya sıraların arasında dolaşır ya da ellerini kavuşturup çini sobanın yanındaki alet dolabına yaslanırdı. Fakat en çok sevdiği köşe, Frey içki fabrikasının eski elma bahçesinin dalları arasından göğe uzanan uzun tahta sırıklar üzerindeki sığırcık kafeslerini ve onun biraz ilerisinde, neredeyse tüm ders yılı boyunca karla kaplı Lechtaler Alpleri'nin sırtlarını görebildiği alçak duvardaki güneye bakan pencere yanıydı. Paul'den önceki öğretmen, yani katı disiplininden ötürü herkesin korktuğu, cezalandırdığı öğrencilerine kesilmiş odunlar üzerinde saatlerce diz çöktüren Hormayr, çocukların dışarı bakmasını önlemek için pencereleri yarıya kadar kireç rengine boyatmıştı. 1946 yılıydı, Paul'ün göreve başladığında yaptığı ilk iş, pencerelerdeki bu boyayı jiletle kazıyarak çıkarmasıydı, aslında bunu yapması bile gerekmiyordu, çünkü oksijen eksikliğinin, insanın düşünme yeteneğini etkilediğine inanan Paul, pencereleri kötü havalarda, hatta kışın sert soğuğunda bile ardına kadar açardı. Ders sırasında öndeki pencerelerden birinin önünde durmayı

severdi, yüzünün yarısı sınıfa, yarısı dışarıya dönük olurdu; başını çoğunlukla yukarı kaldırırdı, gözlüğünün camları güneşte parlar, dışarı dönük pozisyonuyla bize bakardı. Kurduğu düzgün cümlelerde herhangi bir şive olmazdı, ama yine de konuşmasında ya da ses renginde hafif bir pürüz olurdu, sanki gırtlaktan değil de, içinden bir yerden konuşurdu, öyle ki onu dinlediğinizde ondaki her şeyin, içindeki bir saat tarafından ayarlandığını ve Paul'ün de teneke ya da başka metallerden oluşmuş ve ufak bir arızada bozulacak yapay bir insan olduğunu sanırdınız. Gerçekten de Paul, bizim kıt anlayışımız karşısında çoğu kez çaresiz kalırdı. Böyle anlarda sol elini saçlarının arasında gezdirir ve saçları adeta havaya kalkardı. Çoğu kez de bizim kasten gösterdiğimiz aptallığımıza duyduğu öfke –pek haksız da sayılmazdı– karşısında cebinden çıkardığı kocaman mendilini ısırırdı. Böyle öfkeden çılgına döndüğü zamanlarda her defasında gözlüğünü eline alır, kör ve çaresiz bir şekilde sınıfın ortasında durur, gözlüğünün camlarına hohlar ve öyle itinayla silmeye başlardı ki, bir süre bizi görmediği için adeta mutlu olurdu.

Paul'ün bize verdiği dersler o tarihlerde ilkokullarda okutulan programın tümünü içerirdi. Bunlar çarpım tablosu, temel matematik, Almanca ve Latince yazı dersleri, tabiat bilgisi, yurttaşlık bilgisi, müzik ve beden eğitimi dersleriydi. Din dersini tabii ki Paul vermezdi. Bu derse önceleri haftada bir kez adı *e-i* ile yazılan ve peltek peltek konuşan din adamı Meier geldi, sonraları ise adı *e-y* ile yazılan gümbür gümbür sesli Meyer geldi. Her ikisi de bize günah çıkartmayı, dinî inançları, kilise takvimini, yedi ölümcül günahı ve daha bir sürü başka şey öğretti. Tanrı'ya inanmadığı iddia edilen –bu dedikoduları uzun süre anlayamadım– Paul, İ-Meier ya da Y-Meyer'in din dersleri bittiğinde onlarla kesinlikle karşılaşmamaya çalışırdı, çünkü en nefret ettiği şey, din adamlarının gevezeliğiydi. Kaldı ki, din dersinden sonra sınıfa girip de

tahtada mor tebeşirle çizilmiş bir mihrap, kırmızı sarı kutsal ekmek kabı ya da benzer bir şey varsa, derhal bu "sanat eserleri"ni dikkat çekecek bir şiddet ve itinayla siliverirdi. Aynı şekilde kapının yanında duran ve İsa'nın alev alev yanan yüreğini temsil eden kutsal su kabını, din dersi başlamadan önce ıtır çiçeklerinin sulanması için duran kovadaki suyla ağzına kadar doldurduğuna çok kez şahit oldum. Bu nedenle Meyer siyah, parlak, domuz derisinden yapılmış çantasında sürekli taşıdığı, içinde kutsal suyun bulunduğu şişeyi hiç kullanamadı. Ağzına kadar suyla dolu olan kutsal su kabını boşaltmaya cesaret edemez, İsa'nın bitmek tükenmek bilmeyen yüreğinde sürekli kötü birinin parmağının olduğunu düşünür, ya da bunun Tanrı'nın bir işareti, bir mucize olduğuna inanmak isterdi. Her iki din öğretmenin de hemfikir olduğu bir nokta vardı, o da Paul'ün inançsız, yolunu şaşırmış biri olduğuydu; çünkü her ikisi de tüm sınıfın Paul'ün doğru yolu bulması için dua etmesini isterdi. Ancak Paul'ün Katolik Kilisesi'ne karşı duyduğu nefretin nedeni, sadece temel ilkeleri değildi. Paul, Tanrı'nın temsilcilerinden de, onların naftalin kokan düşüncelerinden de gerçekten iğrenirdi. Pazar günleri kiliseye gitmediği gibi köyden de ayrılır, çan seslerini duymamak için dağlara çıkardı. Havanın kötü olduğu pazar günlerinde ise, öğleye kadar zamanını bir filozof ve gerçek bir ateist olan ayakkabı tamircisi Polo'nun yanında geçirirdi. Polo ise Paul ile satranç oynamadığı zamanlarda kendi doğrularını dayattıran kiliseyi yeren yazılarını dağıtırdı. Çevresindeki dindarların zavallılıklarına her zaman tahammül edebilen Paul'ün, bir defasında bu sahte dindarlığa adeta isyan ettiğini hatırlıyorum. Benden bir üst sınıfta okuyan Ewald Reise adlı bir öğrenci tamamen din öğretmeninin etkisinde kalmış, inanılmaz derecede yobaz fikirli ve kışkırtıcı biri olmuştu. On yaşında bir çocuk olmasına rağmen tecrübeli bir papaz gibiydi. Tüm okulda manto giyen ve göğsünün üzerinde çapraz bağlanmış ve çengel-

li iğneyle tutturulmuş mor renkli şal takan bir tek oydu. Başında rahip takkesi olmadan asla dolaşmayan Reise'yi –yazın en sıcak günlerinde bile hasır bir şapka ya da ince ketenden bir şapka giyerdi– ölesiye nefret ettiği aptallığın ve kendi kendini aptallaştırmanın canlı bir örneği olarak gördüğü için çok öfkelenen Paul, bir defasında caddede onunla karşılaştığında Reise'nin şapkasını çıkarıp kendisine selam vermemesi üzerine, başından şapkasını alıp okkalı bir tokat indirdikten sonra tekrar kafasına oturtmuştu, böylece bir rahip adayının bile öğretmenini edebiyle selamlaması gerektiğini göstermişti.

Paul ders saatimizin en az dörtte birini, programda olmayan bilgilerin aktarımına ayırırdı. Bize cebir işleminin başlangıç nedenlerini anlatırdı, tabiat bilgisine duyduğu sevgi o kadar yoğundu ki, bir defasında okulda bize gerçek bir iskeletin nasıl oluştuğunu göstermek için, tüm komşuların dehşete düşmesine aldırmadan ormanda bulduğu bir tilki cesedini mutfakta bir tencerede etleri eriyinceye kadar haşlamıştı. Üçüncü ve dördüncü sınıflarda okutulan, Paul'ün ise gülünç ve yalan dolu bulduğu okuma kitabından bir satır bile okumadık, onun yerine Paul'ün kanımca kendi parasıyla altmış adet satın aldığı *Der rheinische Hausfreund*[1] (Renli Aile Dostu) adlı kitabı okuduk. Bu kitabın içindeki öykülerin birçoğu, gizlice kelle uçurma öyküsü dahil, bugüne kadar unutamadığım etki bıraktı bende, ama hepsinden çok aklımda kalan şey –nedenini bilmiyorum–, "Baselstab" (Piskopos Asası) öyküsündeki yabancının, han sahibesine söylediği şu sözlerdi: Tekrar buraya gelirsem, size Askolon kıyılarından kutsal bir midye ya da Ceriko'dan bir gül getireceğim. – Paul haftada en az bir kez Fransızca dersi verirdi bize. Derse bir zamanlar Fransa'da yaşadığını ve orada Fransızca konuşulduğunu söyleyerek başladı. Fransızca'nın nasıl olduğunu bildiğini ve istersek kolayca öğrene-

[1] Alman yazar Johann Peter Hebel'in (1760-1826) takvim öykülerinden oluşan kitabı. (Ç.N.)

bileceğimizi söyledi. Mayıs ayıydı, günlerden bir gün, öğleden önce okulun bahçesinde oturuyorduk, o pırıl pırıl aydınlık günün *un beau jour* anlamına geldiğini ve çiçek açan kestane ağacına *un chataignier en fleurs* dendiğini öğrendik. Gerçekten de Paul'ün dersleri kolay anlaşılırdı. Bu nedenle Paul bizimle fırsat buldukça okuldan çıkar ve anlattığı şeyleri yerinde görmemizi isterdi – transformatör istasyonlu elektrik santralını, döküm fırınlarını, demir ocaklarındaki demir tav yerini, sepet imalathanesini ve mandırayı. Hep birlikte birahaneye gittik ve derin bir sessizliğin hâkim olduğu, kimsenin çıt çıkarmaya cesaret edemediği mayalama bölümünü gezdik. Bir başka gün S.'de altmış yıldır aynı işi yapan Corradi'nin silah imalathanesine gittik. Corradi sürekli yeşil bir

cam maske takar ve imalathanenin penceresinden sızan ışığın yardımıyla kendisinden başka hiç kimsenin onaramayacağı eski tüfekleri onarırdı. Tüfeğin ateşlemesini sağladığında ön bahçeye çıkar, sevincinin işareti olarak havaya birkaç el ateş ederdi.

Paul'ün bu dersleri sayesinde şu ya da bu nedenle görülmeye değer olan ve aşağı yukarı iki saat uzaklıkta bulunan her yere gittik. Fluhenstein Kalesi'ni, Starzlachkamm'ı, Hofen'ın yukarısındaki Wasserhaus'u, Gaziler Derneği'ne ait ve selam atışı yapan topların bulunduğu Kalvarienberg'deki cephane kulesini gezdik. Uzun ve haftalar süren gözlem gezilerimizden sonra I. Dünya Savaşı'ndan kalma Straussberg'deki linyit madeninin ve kömürü madenden Altstätter İstasyonu'na taşıyan teleferiğin kalıntılarını gördüğümüzde de çok şaşırdık. Fakat sadece buna benzer nedenlerle ya da ille de belli bir hedefe yönelik olarak çıkmıyorduk bu gezilere, aksine bazen özellikle güzel havalarda çoğu kez bitkileri incelemek için giderdik, bazen de bu bahaneyle çıkıp hiçbir şey yapmadan kırlarda eğlenirdik. Genellikle ilkbaharda yaptığımız bu gezintilerde, hem berberlik yapan hem de ölüm raporu veren Wohlfahrt'ın aklı noksan oğlu da peşimize takılırdı. Yaşını kimsenin bilmediği, çocuk ruhlu, herkesin Mangold[1] dediği bu uzun boylu adam, biz yeniyetmelerin arasında olmaktan ve bizler en basit hesabı bile yapamazken, geçmişte ya da gelecekteki bir tarihin, haftanın hangi gününe geldiğini söylemekten son derece mutlu olurdu. Mangold, adamın biri 18 Mayıs 1944'te doğmuş, dendiğinde, hemen, perşembe, diye karşılık verirdi. Onu örneğin Papa'nın ya da Kral Ludwig'in doğum tarihi gibi zor bir soruyla denemeye kalktığınızda, yine hiç güçlük çekmeden her ikisinin de haftanın hangi gününe geldiğini söylerdi. Kendisi ezbere müthiş hesaplar yapabilen ve çok iyi bir matematikçi olan Paul, yıllarca anlaşılması güç denemeler, sorular ve başka yöntemlerle Mangold'un sırrını çözmeye çalıştı. Ancak bildiğim kadarıyla bunu ne o ne de başka biri başarabildi. Çünkü Mangold kendisine yöneltilen soruların hiçbirini anlamazdı. Bunun dışında çevre köylere yaptığımız bu gezilerden

[1] (Alm.) Pazı. (Ç.N.)

bizler ve Mangold kadar Paul de zevk alırdı. Sırtında bir ceket ya da sadece uzun kollu bir gömlek, yüzünü hafifçe yukarı kaldırarak her zamanki karakteristik, kocaman, tüy gibi hafif adımlarıyla önümüzden yürürdü, şimdi geçmişe dönüp düşündüğümde onun, gençliğinde etkilendiği *Wandervogelbewegung*'un[1] canlı bir örneği olduğunu anlıyorum. Kırlarda yürürken sürekli ıslık çalması da, Paul'ün alışkanlıkları arasındaydı. Islık çalarken fevkalade rahat olurdu. Çıkardığı ıslık sesi bir flütünki gibi muhteşem bir tondu, üstelik dağa çıkarken bile, en uzun parçaları aynı rahatlıkla çalmaya devam ederdi ve çıkarttığı melodi öyle herhangi bir melodi de değildi, aksine hiçbirimizin daha önce duymadığı, benim ise yıllar sonra Bellini Operası'nda ya da Brahms'ın sonatında her duyduğumda kalbimin hızlı hızlı çarpmasına neden olan güzel besteler ve melodilerdi. Dinlenmek için bir yerde durduğumuzda, Paul eski bir pamuklu çoraba sardığı klarnetini çıkarır, o tarihlerde benim hiç bilmediğim ağır klasik parçaları repertuarından çalardı. Sadece dinleyici olduğumuz bu müzik derslerinin dışında, en az iki haftada bir, yeni bir şarkı öğrenirdik ve bu şarkılar da genellikle eğlenceli değil, derin anlamlar içeren parçalar olurdu. *Strassburg'a, siperlere, işte o zaman başladı hüznüm. Dağlarda kaleler, testide yeşil çelenkler* ve *Yürüdük kıyı boyunca,* öğrendiklerim işte böyle parçalardı. Ancak orgcu Brandeis'ın son derece yetenekli olan konservatuvar öğrencisi oğlu, Paul'ün daveti üzerine müzik dersimize katılarak biz köylü çocuklarına –evet, hemen hemen hepimiz köylü çocuğuyduk– kemanıyla konser verdiğinde, Paul için müziğin ne kadar önemli olduğunu anlamıştım. Her zaman olduğu gibi pencere kenarındaki yerinde duran Paul, genç Brandeis'ın çaldığı parçadan ne kadar etkilendiğini gizleyememişti, gözleri dolduğu için gözlüğünü çıkarmak zorunda kalmıştı. Hatta hatırla-

[1] Wandervogelbewegung: Göçebe Kuşlar Hareketi. 1896'da kurulup 1933'te kapatılmış Alman Gençlik Derneği. (Ç.N.)

dığım kadarıyla içinden yükselen hıçkırıkları bize göstermemek için başını çevirmişti. Fakat Paul'ü böylesine sarsan sadece müzik değildi; hemen her zaman, dersin ortasında, teneffüs esnasında ya da yolda giderken Paul birdenbire düşüncelere dalar, herhangi bir yerde oturur ya da ayakta durur ve çevresini unutup dalar giderdi, her zaman keyifli ve neşeliymiş gibi görünen bu adam, sanki birdenbire mutsuzluğun kendisi oluverirdi.

Bu mutsuzluğun nedenlerini açıklığa kavuşturabilmek için, kendi anımsadığım bölük pörçük şeyleri Lucy Landau'nun anlattıklarıyla birleştirmem gerekti. S.'de yaptığım araştırmalar sonucu öğrendim ki, Lucy Landau, Paul'ün cenaze törenini düzenleyen kişiydi ve Yverdon'da oturuyordu. Paul'ün ölümünün üzerinden iki yıl geçtikten sonra, etrafa derin bir sessizliğin hâkim olduğu bir yaz gününde, ikindi vakti daha sonra sık sık yolumun düşeceği buraya ilk ziyaretimi yaptım. Lucy Landau, annesinin ölümünden sonra yedi yaşındayken bir sanat tarihçisi olan babasıyla, memleketi Frankfurt'tan buraya geldiğini anlattı öncelikle. Oturduğu göl kıyısındaki bu villa, yüzyıl başında çikolata fabrikatörü olan biri tarafından emekliliğinde yaşayacağı bir yer olarak yaptırılmıştı. Matmazel Landau, babasının 1933 yılında burayı satın almak için tüm servetini harcamak zorunda kaldığını, tüm çocukluğunu ve savaş yıllarını hemen hemen hiç mobilyası olmayan bu evde geçirdiğini anlattı. Ancak boş odalarda yaşamak onda bir eksiklik yaratmamış, tam tersine bunun tam olarak ifade edilemeyen özel bir şey, olayların böyle gelişmesinin iyiye işaret olduğunu düşünmüş. Örneğin Matmazel Landau sekizinci yaş gününde babasının, beyaz bir kâğıt örtü sererek terasta küçük bir masa hazırladığını ve okul arkadaşı Ernest ile akşam yemeğini yerken siyah yelek giymiş babasının koluna attığı peçeteyle kibar bir garson rolü oynadığını çok net anımsıyordu. Hafif hafif sallanan ağaçların çevrelediği, pencereleri ardına kadar açık olan boş ev, onun için si-

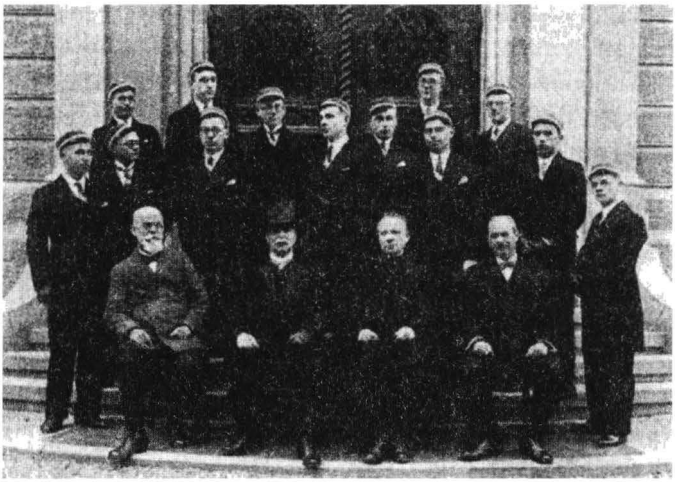
hirli bir oyunun kulisi gibiymiş. Ve o gece, diye devam etti Matmazel Landau, gölün kıyısından St. Aubin'e ve daha yukarılara kadar ateş yükseldiğinde, tüm bunların doğum günüm şerefine olduğunu düşünmüştüm. Ama Ernest –bu adı söylerken geçen zamanın ardından onu bir tebessümle hatırlayarak– çevremizdeki karanlığı aydınlatan ateşin, milli bayram dolayısıyla olduğunu biliyordu, ancak mutluluğumu herhangi bir şeyle bozmak istemediği için tek kelime etmedi. Dört nüfuslu bir işçi ailesinin çocuğu olan Ernest'in ne zaman, nerede, ne konuşacağını bilmesine hep hayran kalmışımdır, onun gibi kibar davranan birine uzun zamandır rastlamadım. Belki sadece Paul onunla yarışabilirdi, ne yazık ki Paul'ü çok geç tanıdım, 1971 yazında Fransız Jura'sındaki Salins-les-Bains'de.

Matmazel Landau bunları söyledikten sonra uzun bir sessizlik oldu. Bir gün Cordeliers Parkı'nda bir bankta oturmuş, elindeki Nabokov'un otobiyografisini okurken önünden ikinci kez geçen Paul'ün aşırı nazik bir üslupla okuduğu kitapla ilgili bir şey söylemesi üzerine konuşmaya başlamışlar ve o gün bütün gün öğleden sonra ve onu izleyen haftalarda buluşup Paul'ün biraz eski, ancak düzgün Fransızcasıyla sohbet etmişler. Sohbetlerden kısa bir süre sonra Paul, ona kendi hikâyesini anlatmış. Son yıllarda gittikçe kötüleşen durumu nedeniyle eskiden beri çok iyi bildiği, tanıdık bir çevre olan Salins-les-Bains'e gelmiş, çünkü agorafobisi nedeniyle artık okulda çalışamayacağını düşünmüş. Öğrencileri çok sevmesine rağmen, onları öyle aşağılık ve tiksindirici yaratıklar olarak görüyormuş ki, onlara şöyle bakması bile, içinde nedensiz ve temelsiz bir öfkenin patlamasına yetiyormuş. Paul bu tip rahatsızlıklarını dile getirirken kâh aklını kaybedeceği korkusuna kapılıyor, kâh bunları düşünmemeye çalışıyormuş. Matmazel Landau ile tanıştıkları ilk günlerde her şeyi hafife alan ve hiç önemi yokmuş gibi her şeyle alay eden Paul, ona kısa bir süre önce intihara

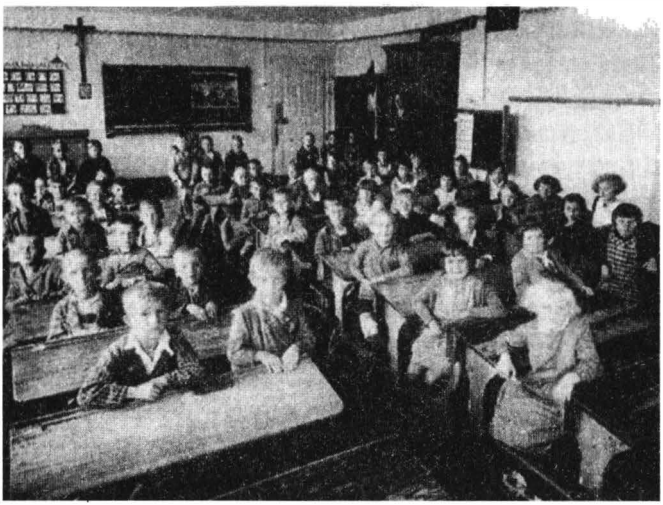
kalkıştığını anlatmış. Aslında hatırlamaktan hoşlanmadığı, hatta utanç verici olarak nitelediği bu girişimi ona anlatmak zorunda hissetmiş kendini, çünkü Matmazel Landau'nun yaz boyunca Salins'de birlikte dolaşmaktan hoşlandığı bu tuhaf kişinin, aslında nasıl biri olduğunu bilmesini istemiş. Zavallı Paul, dedi Matmazel Landau ve bir an düşüncelere daldı, sonra tekrar bana dönerek hiç de boş geçmeyen yaşamında çok sayıda erkek tanıdığını –yüzündeki alaycı ifadeden onları pek yakından tanıdığı anlaşılıyordu– ve bunların hepsinin de öyle ya da böyle kendini beğenmiş tipler olduğunu söyledi. Hepsinin kaba, yontulmamış birer odun olduğunu belirttiği –Tanrı'ya şükür, çoğunun ismini unutmuş– bu erkeklerden sonra karşılaştığı Paul, içindeki yalnızlık duygusuyla kendisini yiyip bitiren biriymiş, ancak karşısındakine karşı o kadar duyarlı, o kadar hoşsohbetmiş ki, başka bir arkadaşının olmasını hayal bile etmemiş. Paul ile birlikte Salins'de ve Salins'in dışında çok güzel gezintiler yaptıklarını, birlikte kaplıcalara, tuzlalara gittiklerini, öğleden sonralarını Fort Belin'de geçirdiklerini, köprüde durup Furieuse'ün yeşil suyunu seyrettiklerini, birbirlerine öyküler anlattıklarını, Pasteur'ün evini görmeye Arbois'ya gittiklerini ve 18. yüzyılda Arc-et-Senans'da ideal bir endüstri, kent ve toplum modeli olarak inşa edilen Saline binasını gezdiklerini anlattı. Paul son gezide Nicolas Ledoux'nun taslaklarında ve yapılarında gösterdiği burjuva ütopyası ve mevcut düzenin planıyla, o günden bu yana hızla ilerleyen doğal yaşamın yok edilmesi ve parçalanışı arasında Matmazel Landau'ya göre son derece cüretkâr bağlantılar kurmuş. Matmazel Landau bunları söylerken Paul'ün ölümüyle darmadağın olduğunu sandığı anıların nasıl da hâlâ capcanlı olduğunu hayretle fark etti. En iyi hatırladığı da, telesiyeje rağmen büyük zorluklarla Montrond'a tırmanmaları ve onun zirvesinden oyuncak tren kadar küçücük görünen Cenevre Gölü'nün manzarasını seyretmeleriydi. Bir yanda kentin bu

ufacık görünümü, öbür yanda Montblanc'nın yumuşakça göğe uzanan devasa görünümü, daha uzakta hayal meyal seçilen Glaciers de la Vanoise ve ufkun yarısını kaplayan Alpler'in manzarası karşısında Matmazel Landau hayatında ilk kez, insanın ruhundaki özlemin çelişkilerini derinden hissetmiş.

Paul'ün Jura ve Salins yöresini çok önceden tanıdığına değinen Matmazel Landau'dan bu konuda daha fazla bilgi almak üzere çok sonra Villa Bonlieu'ye gittiğimde, ondan Paul'ün 1935 sonbaharından 1939 başlarına kadar kısa bir süreliğine önce Besançon'da, daha sonra Dôle'de Passagrain adlı bir ailenin yanında özel öğretmen olarak çalıştığını öğrendim. Matmazel Landau bunun otuzlu yıllarda yaşamış bir Alman ilkokul öğretmeninin hayatıyla ne ilgisi olduğunu açıklamak üzere Paul Bereyter'in sadece o döneme ait değil, tüm yaşamını gözler önüne seren ve bizzat kendisinin notlar yazdığı bir fotoğraf albümü koydu önüme. O gün öğleden sonra önüme konan albümün yapraklarını birbiri ardı sıra, bir ileri bir geri çevirdim, o gün bu gün arada bir yine bakarım ve her baktığımda bu fotoğraflar bana eskisi gibi öyle canlı gelir ki, sanki ölüler geri gelmiş ya da bizler onlara karışmışız gibi. İlk fotoğraflar Blumen Caddesi'ndeki Lerchenmüller Bahçe İşletmeciliği'nin binasına komşu olan Bereyterlerin oturduğu apartmanda çekilmiş ve Paul'ün mutlu çocukluk yıllarına ait fotoğraflardı. Bu resimlerin çoğunda Paul'ün yanında kedisi ve horozu vardı. Sonraki fotoğraflar köydeki bir okulda çekilmişti, Paul bu fotoğraflarda da çocukluk fotoğraflarında olduğu gibi mutlu görünüyordu, bu fotoğrafları Lauingen Öğretmen Okulu'nda çekilmiş fotoğraflar izliyordu, Paul bunların altına Lauingen Öğretmen Yetiştirme Kurumu diye yazmıştı. Matmazel Landau, Paul'ün ne pahasına olursa olsun ilkokul öğretmeni olmak istediğini, bu nedenle çok dar görüşlü yönetmeliklerin ve bağnaz bir Katolikliğin belirlediği bu eğitimi almaya katlandığını ve koşulsuz idealizmi saye-

sinde Lauingen dönemini ruhunda bir değişiklik olmadan atlatmayı başardığını söyledi. 1934-1935 öğretim yılında, o tarihlerde yirmi dört yaşında olan Paul, S.'deki bir ilkokulda staj dönemini tamamlamıştı. Stajını yaptığı bu sınıfın aradan on beş yıl geçtikten sonra aralarında

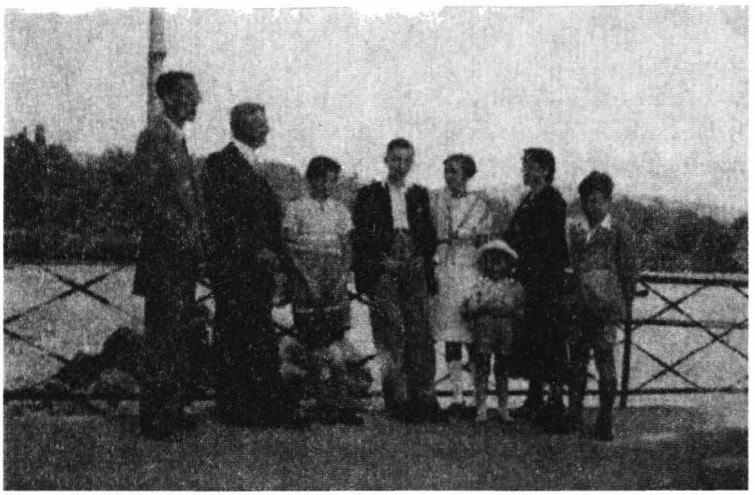
benim de olduğum öğrencilerin okuduğu sınıf olduğunu öğrendiğimde çok şaşırdım. Albümdeki fotoğraflardan ve Matmazel Landau'nun açıklamalarından anladığım kadarıyla, stajını bitirdiği 1935 yılının yazı, Viyana'dan birkaç haftalığına gelen Helen Hollaender'in S.'de kalmasıyla, yeni mezun Paul Bereyter'in yaşamındaki en güzel dönemlerden biri olmuş. Annesi Luitpold'da bir pansiyona yerleştiği sırada, albümde çift ünlem işaretiyle belirtildiği üzere Bereyterlerin evinde kalan ve yaşça

Paul'den birkaç ay büyük olan Helen, Matmazel Landau'nun tahminine göre, Paul için gizemli ve kendisinden çok şey öğrenebileceği, hatta onu aydınlatan biriymiş; çünkü bu fotoğraflar yalan söylemiyorsa, dedi Matmazel Landau, Helen Hollaender cesur, akıllı, Paul'ün, kendisini içinde görmekten hoşlandığı derin bir suymuş.

Şimdi de, diyerek devam etti sözlerine Matmazel Landau, şöyle düşünün: Helen eylül başında annesiyle birlikte Viyana'ya dönüyor, Paul ise sapa bir yerdeki W. Köyü'nde öğretmen olarak ilk resmi görevine başlıyor, ancak daha öğrencilerin isimlerini bile tam olarak öğrenememişken, aldığı resmî bir yazıda malum yasalar nedeniyle öğretmenliğe devam etmesinin imkânsız olduğu bildiriliyor. Yaz boyunca geleceği ile ilgili kurduğu o güzel hayaller, iskambil kâğıdından yapılmış evler gibi bir anda sessizce yıkılıyor. Gözlerinin önündeki her şey bulanıklaşıyor, ilk kez o tarihlerde hissettiği, daha sonra sık sık hissedeceği ve sonunda da hiç baş edemeyeceği bir yenilginin ağırlığını duyuyor. Ekim ayının sonlarında Paul, babasının bir iş arkadaşının aracılık ettiği özel öğretmenlik görevine başlamak üzere Basel'den Besançon'a gidiyor, dedikten sonra Matmazel Landau anlatmaya bir an için ara verdi. Paul'ün o tarihlerde kendini ne kadar kötü hissettiğini, bir ay içinde mutluluktan mutsuzluğa yuvarlandığını ve adeta uçacak kadar zayıflamış olduğunu bir pazar günü öğleden sonra çekilmiş olan aşağıdaki fotoğraf gösteriyor. Matmazel Landau,

Helen Hollaender'in akıbeti hakkında kesin bir şey anlatamadı. Paul, dedi, onunla ilgili olarak herhangi bir şey anlatmaktan ısrarla kaçınırdı. Matmazel Landau' nun tahminine göre Paul, Helen'i hayal kırıklığına uğratmış ve onu yarı yolda bırakmıştı. Ancak Matmazel Landau'nun öğrendiğine göre, Helen ile annesinin sabahın alacakaranlığında Viyana'dan kalkan özel trenlerden birine bindirilip öncelikle Theresienstadt'a[1] gönderildikleri kesindi.

Böylece Paul Bereyter'in yaşamöyküsü parça parça ortaya çıkıyordu. Matmazel Landau, benim S'.li olmama ve oradaki insanları ve ilişkileri çok iyi tanımama rağmen, yaşlı Bereyter'in yarı Yahudi, dolayısıyla Paul'ün de dörtte üç oranında Ari olduğu gerçeğini bilmediğime hiç şaşırmadı. Yverdon'a yaptığım ziyaretlerden birinde Matmazel Landau bana, bu insanlar soykırımdan sonraki yıllarda hiçbir şey anlatmama konusunda nasıl da titizdirler bilir misiniz, dedi, bu konuda öyle dikkatlidirler ki, bazen ben bile unuttuklarını düşünürüm, ancak gösterdikleri bu dikkatin nedeni, aslında öteki insanların ikiyüzlü olmalarıdır, örneğin S.'deki bir kafenin sahibi olan Schöferle, Nürnberg Şehir Tiyatrosu'nda bir süre sahneye çıkan Paul'ün annesi Thekla'ya yarı Yahudi biriyle evlenmiş bir hanımın kafesine gelmesinin öbür saygın müşterileri rahatsız edeceğini, bu nedenle anlayış göstermesini ve her gün buraya gelmekten vazgeçmesini rica etmiş. Bu tür hainliklerden ve ikiyüzlülüklerden haberdar olmayışınız şaşırtmıyor beni. S. gibi iğrenç bir yerde Bereyterler gibi bir ailenin maruz kaldığı şeyleri ve S.'nin sözde ilerleyip gerçekte hiç değişmeyen yüzünü bilmeyişinize hiç şaşırmıyorum; çünkü bütün hikâyenin mantığında da bu gizlilik yatar.

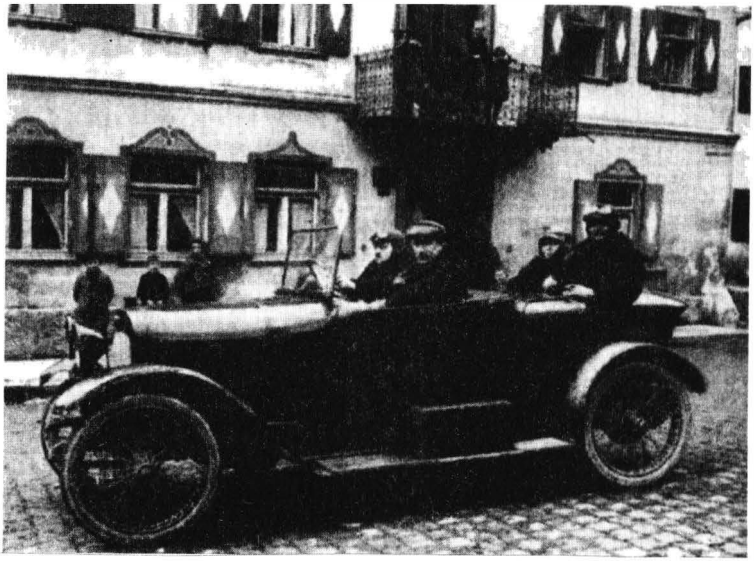
Kısa bir ara verdikten sonra, kültürlü ve melankolik

[1] Theresienstadt: Çekoslovakya'da 1941-1945 arasında Nazilerce toplama kampı olarak kullanılan kasaba. Bohemya'nın kuzeyinde yer alan Theresienstadt 1870'te kuruldu. Almanlarca işgal edildikten sonra çevresi duvarlarla çevrilerek bir toplama kampına dönüştürüldü. (Ç.N.)

biri olan Paul'ün babası, diyerek konuya dönmeye çalışan Matmazel Landau, Frakonya Eyaleti'nin Gunzenhausen kentindenmiş. Burada büyükbaba Amschel Bereyter'in bir bakkal dükkânı varmış. Büyükbaba birkaç yıldır evinde çalışan Hıristiyan bir hizmetçi kızdan çok etkilenmiş ve onunla evlenmiş. O tarihlerde büyükbaba ellisinin üzerindeymiş, Rosina ise yirmi beş yaşlarında. Büyükbabasının malum nedenlerle gözlerden uzakta sürdürdüğü bu evlilikten tek bir çocuk dünyaya gelmiş, Paul'ün babası Theo. Theo Bereyter Augsburg'da ticaret öğrenimini bitirdikten ve Nürnberg'deki bir mağazada uzun yıllar çalıştıktan sonra, 1900 yılında S.'ye gelmiş ve biriktirdiği para ve aldığı krediyle burada, kahveden yaka düğmesine, kristal şekerden silindir şapkaya kadar her şeyin satıldığı büyük bir dükkân açmış. Bir defasında Paul, diyerek sözlerine devam etti Matmazel Landau, bu muhteşem dükkânı, bana uzun uzun anlatmıştı. 1975 yılıydı, katarakt ameliyatı olmuş, gözleri bantlı, Bern Hastanesi'nde yatıyordu, unuttuğunu sandığı bazı şeyleri bir düş netliğiyle anımsadığını söyledi. Dükkândaki her şey, gerek kendisinin boyu kısa olduğu için gerek raflar dört metre yüksekliğindeki duvarların en tepesine kadar uzandığı için, küçük bir çocuk olan Paul'ün gözüne çok büyük görünürmüş. Dükkân vitrininin arka camının tepesindeki lambalar küçük olduğundan, o kocaman dükkân en aydınlık yaz günlerinde bile biraz karanlık olurmuş ve bu, üç tekerlekli bisikletiyle dükkânın en alt bölümünde dolaşan küçük Paul'ün dikkatini daha da çok çekermiş. Dükkândaki masaların, kasaların ve tezgâhların arasından geçerken insanın burnuna bir sürü koku gelirmiş; bunların içinde güve tozu ile inci çiçeği sabununun kokusu hepsini bastırırken, keçe ve çuha kokusu sadece nemli havalarda, ringa balığı ve keten tohumu da sıcak havalarda insanın burnuna işlermiş. Matmazel Landau, hastanede gözleri bandajlı olan Paul'ün saatlerce hüzünle hatırladıklarını anlattığını, kendisine son-

suz gibi gelen kumaş toplarının karanlık sıralarından, pırıl pırıl parlayan çizme konçlarının, konserve kavanozlarının, çinko ibriklerin, kırbaçların asılı olduğu askılığın ve küçük cam pencereleri olan ve içinde Gütermann'ın rengârenk ipeklerinin üst üste konduğu büyüleyici özel bir dolabın yanından bisikletiyle geçtiğini hatırladığını söyledi. Yine Paul'ün, Matmazel Landau'ya anlattıklarına göre, dükkân personeli otuz yıldır yazışmalar, hesaplar ve rakamlar üzerine eğilmekten kamburu çıkmış ve hesap işlerine bakan muhasebeci Fromknecht ile bir elinde toz bezi, öbür elinde tüylü fırçasıyla bütün gün oraya buraya koşuşturan, hayatında hiç evlenmemiş Bayan Steinbeiss ile, her fırsatta akraba olmadıklarını vurgulayan, üzerlerine çektikleri yelekleri ve kolluklarıyla büyük kasanın sağında ve solunda dikilen ve müşterilere soylu kimselerin halkı küçümsediği gibi tepeden bakan Müller Hermann ve Müller Heinrich'ten ibaretmiş. Oysa Paul'ün babası, yani o büyük dükkânın sahibi Theo Bereyter, üzerinde redingot ya da çizgili takım elbisesiyle her gün birkaç saatliğine aşağıya, dükkâna iner, havanın durumuna göre içeride ya da dışarıda duran eşikteki palmiye saksılarının arasındaki yerine oturur, karşı caddedeki yaşlılar yurdunda kalan en muhtaç kişiyi, bira fabrikasının sahibi Hastreiter'in savurgan eşinden ayırmadan tüm müşterileri tek tek saygılı bir tavırla selamlayarak onları dükkâna davet eder ya da uğurlarmış.

Anlatılanlara göre bu büyük dükkân, diye sözlerine devam etti Matmazel Landau, tüm o yöredeki tek mağazaymış ve Bereyter Ailesi'nin büyük bir refah içinde yaşamasını sağlamış, öyle ki Theodor'un yirmili yıllarda bir Dürkopp'unun olması da bunun bir kanıtıymış. Paul'ün hatırlamaktan hoşlandığı bu arabayla Theodor Tirol'a, Ulm'a ve Bodensee'ye kadar büyük sükse yapmış. Paul ile tüm bu olaylar hakkında uzun uzun konuştuğuna gittikçe daha çok inandığım Matmazel Landau'nun anlattıklarından öğrendiğime göre, Theodor Bereyter 1936 yı-

lında Paskalya'dan bir önceki pazar günü ölmüş, söylenenlere göre kalp yetmezliğinden, oysa gerçekte, diye özellikle vurguladı Matmazel Landau, onu yiyip bitiren şey, memleketi Gunzenhausen'da nesillerdir yaşamakta olan Yahudi ailelerine karşı yapılan –ölümünden tam iki yıl önce başlayıp sonrasında da devam eden– saldırılara duyduğu öfke ve korkuymuş. Eşinden ve yanında çalışanlardan başka hiç kimsenin cenaze töreninde bulunmadığı büyük dükkân sahibi, Paskalya'dan önce S.'nin mezarlığında kenarda, bir duvarın arkasında dini olmayanlar ile intihar edenler için ayrılmış bir yere defnedilmiş. Gerçi Theodor Bereyter'in ölümünden sonra, diyerek devam etti Matmazel Landau, dul eşi Thekla'ya geçen dükkân, mevcut yasalara göre Arileştirilememiş, ancak vârisleri tarafından üç kuruş karşılığında bir süredir ciddi bir tüccar olarak piyasaya çıkan büyükbaş hayvan tüccarı ve arsa emlakçisi Alfons Kienzle'ye satılmış. Bu garip satıştan sonra Thekla Bereyter depresyona girmiş ve birkaç hafta sonra da ölmüş.

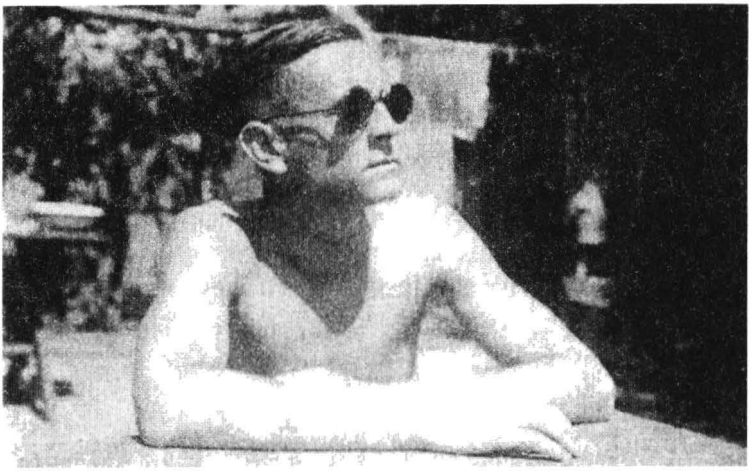
Tüm bu olayları, diye anlatmaya devam etti Matmazel Landau, Paul çok uzaklardan ve onlara müdahale edemeden izlemiş, çünkü bir yandan kötü haber kendisine ulaştığında yapacağı bir şey yokmuş, öte yandan da tüm bu olaylar onun karar verme gücünü öylesine felç ediyormuş ki, ertesi gün bile hiçbir şey düşünemez hale geliyormuş. Bu nedenle Paul, Matmazel Landau'nun bana anlattığına göre, 1935/36 yılları arasında S.'de olanları pek takip edememiş ve karanlık noktalarla dolu geçmişi deşmeyi başaramamış. Ancak yaşamının son on yılının büyük bir bölümünü geçirdiği Yverdon'da, o dönemde gerçekleşen olayları birleştirmek onun için önemli oldu, dedi Matmazel Landau, hatta hayati bir önem taşıdı. Gittikçe gözleri zayıflamasına rağmen günlerce arşivde oturdu, sayısız notlar aldı, özellikle Kristal Gece[1] diye bilinen, Yahudi evlerinin camlarının kırıldığı ve Yahudilerin saklandıkları bodrumlardan dışarıya çıkarılıp sokaklarda sürüklendiği 1938'deki olaylardan yıllar önce, Gunzenhausen Olayları diye bilinen 1934 yılının Paskalya Bayramı'ndan önceki pazar günü hakkında notlar çıkardı. Ancak Paul'ü dehşete düşüren Paskalya'dan önceki o pazar günü Gunzenhausenlılara yapılan saldırılar ve şiddet eylemleri değildi sadece, bıçak darbeleri sonucu hayatını kaybeden yetmiş yaşındaki Ahron Rosenfeld ya da bir parmaklığa asılarak öldürülen otuz yaşındaki Siegfried Rosenau da değildi, Paul'ü dehşete düşüren bunlar değildi sadece, dedi Matmazel Landau, araştırmaları sırasında bulduğu bir gazete haberinde Gunzenhausenli okul çocuklarının, olayların ertesi sabahı tüm çevreyi bedava bir pazara dönüştürüp yıkılmış dükkânlardan kendilerine haftalarca yetecek saç tokası, çikolata, renkli kalemler, gazoz tozu ve benzeri bir sürü şey alıp götürdüklerini, bir de zevkle anlatmalarıydı.

[1] Kristal Gece: 9 Kasım 1938'de Nazilerin Almanya'daki Yahudilere karşı düzenlediği saldırı hareketleri. Sahibi Yahudi olan bütün dükkânların camları kırıldığı için, "Kırılan Camlar Gecesi" olarak da bilinir. (Ç.N.)

Bütün bu olanları dinledikten sonra benim Paul'ün öyküsünde anlayamadığım şey, onun 1939 yılının başında, ister bir Alman özel öğretmen olarak gittikçe kötüleşen o dönemde Fransa'da çalışması imkânsızlaştığı için olsun, ister kör bir öfke ya da kendine eziyet için olsun, Almanya'ya dönerek kendisine tamamen yabancı Reich'ın başkentine gitmesi ve Oranienburg'da bir araba atölyesinde büro görevlisi olarak çalışmaya başlaması, aradan birkaç ay geçtikten sonra da dörtte üç oranındaki Arilere de gönderilen askerlik emrini almasıydı. Altı yıl motorlu topçu birliğinde görev yapmış. Büyük Almanya'nın çeşitli garnizonlarında bulunmuş, işgal edilen sayısız ülkede dolaşmış, Polonya'da, Belçika'da, Fransa'da, Balkanlar'da, Rusya'da ve Akdeniz'de bulunmuş ve bir insanın yüreğinin ve gözünün katlanabileceğinden çok daha fazlasını görmüş. Yıllar yılları, mevsimler mevsimleri kovaladı, Güney Belçika'da Wallon bölgesindeki bir sonbaharı Berdiçev yakınlarında bitmek tükenmek bilmeyen bir kış takip etti, Haute-Saône bölgesindeki ilkbaharı

Dalmaçya kıyılarında ya da Romanya'da bir yaz izledi, kısacası Paul'ün şu fotoğrafın altına yazdığı gibi insan,

yaklaşık 2000 km. uzakta –
ama nereden uzakta?

oluyor ve her geçen gün, her geçen saat, her nabız atışında daha anlaşılmaz, daha niteliksiz ve daha soyut biri olup çıkıyordu.

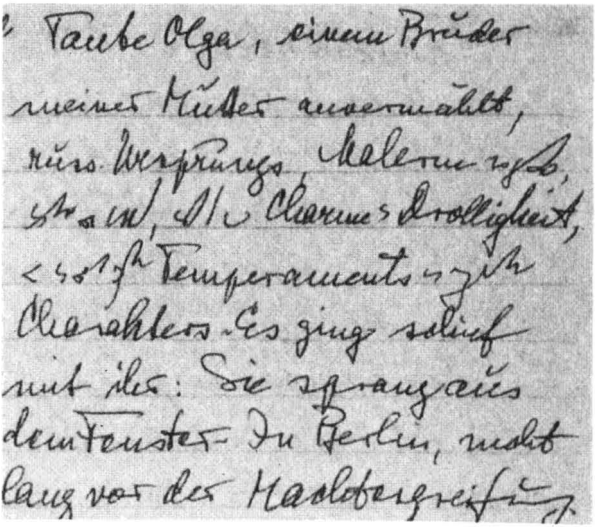
Paul'ün savaştan sonra S.'ye geri gelmesi de, kapı dışarı edildiği öğretmenlik mesleğine kaldığı yerden devam etmesi de, 1939 yılında Almanya'ya geri dönmesi de o tarihlerde kafasının karmakarışık olduğunun işareti, dedi Matmazel Landau. Gerçi onu okula neyin çektiğini anlıyorum. Çünkü o, çocuklara ders vermek için doğmuştu – sizin de belirttiğiniz gibi, yokluktan bile en güzel ders konularını yaratabilen bir Melammed'di[1] o. Kaldı ki iyi bir öğretmen olarak kötü geçen bu on iki yılın üzerine bir çizgi çekip yeni bir sayfada temiz bir başlan-

[1] Renée Lewine Melammed: Doç. Dr. Schechter. Yahudi Araştırmaları Enstitüsü'nde Hıristiyan Tarihi ve Kadın Çalışmaları konusunda çalışan araştırmacı. (Ç.N.)

gıç yapması gerektiğine inanıyordu. Fakat bu, bütün bu olanların ancak yarısını açıklayabiliyor. Paul'ü 1939'da ve 1945'te geri dönmeye iten, hatta mecbur bırakan nedenler, onun Alman asıllı oluşu, vatanım dediği bu Önalpler ülkesine ve aslında içten içe nefret ettiği –bundan kesinlikle eminim, dedi Matmazel Landau–, ruhunun en derinlerinde halkından tiksindiği ve hepsini mahvolmuş, unufak olmuş görmeyi arzu ettiği S.'ye olan bağlılığıydı. Paul, dedi Matmazel Landau, emekliye ayrılmaya mecbur olmadan kısa bir süre önce taşınmak zorunda kaldığı –çünkü o muhteşem Lerchenmüller evi yıkılmış, yerine iğrenç bloklar inşa edilmişti– yeni evini hiç sevmedi, ancak yine de Yverdon'da yaşadığı son on iki yıl boyunca bu evi gözden çıkaramadı, tam tersine kendisinin ifadesine göre, her şeyin yolunda gidip gitmediğini anlamak için yılda birkaç kez S.'ye gitti. Çoğunlukla sadece iki gün süren bu yolculuklardan geri döndüğünde moralı bozuk olur ve S.'ye gitmemesi konusundaki ısrarımı dikkate almamakla hata ettiğini söyleyerek çocuksu tavrıyla pişmanlığını dile getirirdi.

Burada Bonlieu'de, dedi Matmazel Landau başka bir konuşma sırasında, Paul her şeyden çok sevdiği bahçe işleriyle uğraşırdı. Salins'den dönmeye karar verdiğimizde artık bundan böyle Bonlieu'de yaşamak istediğini söyledi ve çok ihmal edilmiş olan bahçenin bakımını üstlenmesine izin vermemi rica etti. Bunun üzerine Paul gerçekten de olağanüstü bir iş başardı. Tüm genç ağaçlar, çiçekler, yapraklı bitkiler ve sarmaşıklar, çardaklar, Alp gülleri, gül ağaçları ve çalılar – hepsi büyümeye başlamıştı ve yeşil olmayan hiçbir yer kalmamıştı. Hava iyi olduğunda öğleden sonraları, dedi Matmazel Landau, Paul bahçeyle meşgul olur ve orada bir köşeye oturup uzun uzun çevresindeki yeşilliği seyrederdi. Katarakt ameliyatını yapan doktoru, gözlerinin tedavisi için hareket eden yapraklara dalıp gitmesini tavsiye etmişti. Ancak geceleri, dedi Matmazel Landau, Paul, doktorunun

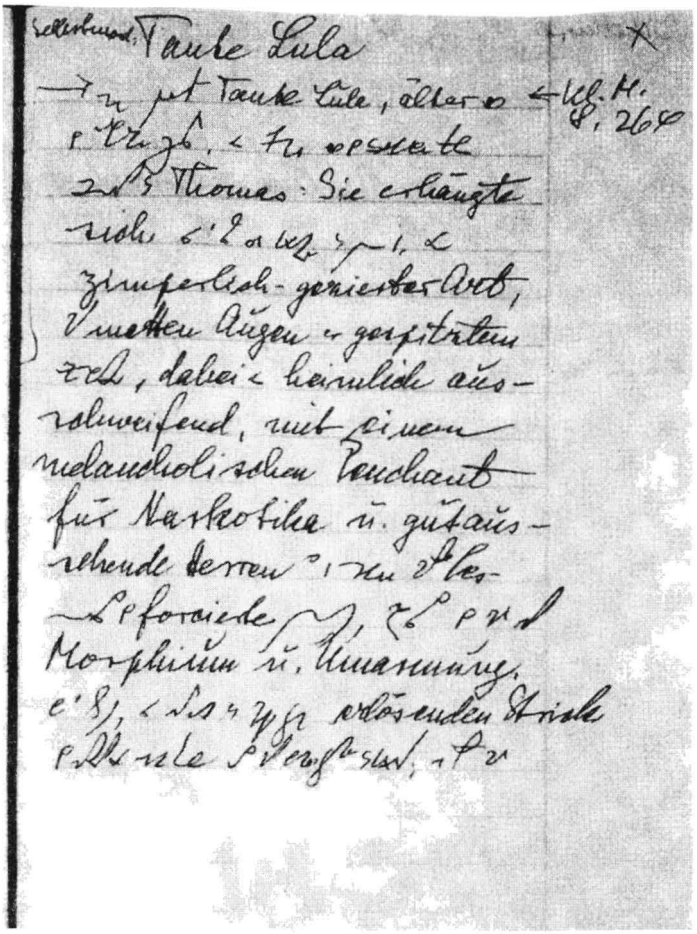
söylediği hiçbir kurala ve öneriye aldırmayıp lambasını sabahın ilk ışıklarına kadar açık bırakırdı. Hep okurdu – Altenberg, Trakl, Wittgenstein, Friedell, Hasenclever, Toller, Tucholsky, Klaus Mann, Ossietzky, Benjamin, Koestler ve Zweig; özellikle de kendi yaşamına son veren ya da o noktaya gelen yazarları okurdu. Notlar aldığı defteri, bu yazarların yaşamına ne kadar ilgi duyduğunu gösteriyor. Yüzlerce sayfa dolusu not almıştı, başka türlü yeterince hızlı yazamadığından olacak, çoğu Gabelsberg[1] stenografisiyle yazılmıştı, her yerde intihar öykülerine rastlanıyor. Bana üstü siyah kaplı defteri uzatırken, ben-

ce, dedi Matmazel Landau, Paul burada bir şeyler kanıtlamaya çalışıyor, yazdıklarında vurguladığına bakılırsa, asıl yerinin S. değil de, sürgündeki insanların yanı olduğuna inanmış görünüyor.

1982 yılı başında Paul'ün gözleri gittikçe kötüleşti. Kısa bir süre sonra her şeyi kırık dökük ve bulanık gör-

[1] Franz Xaver Gabelsberger (1789-1849): Stenograf. Stenograf sistemi Alman kısa yazımın temeli olmuştur. (Ç.N.).

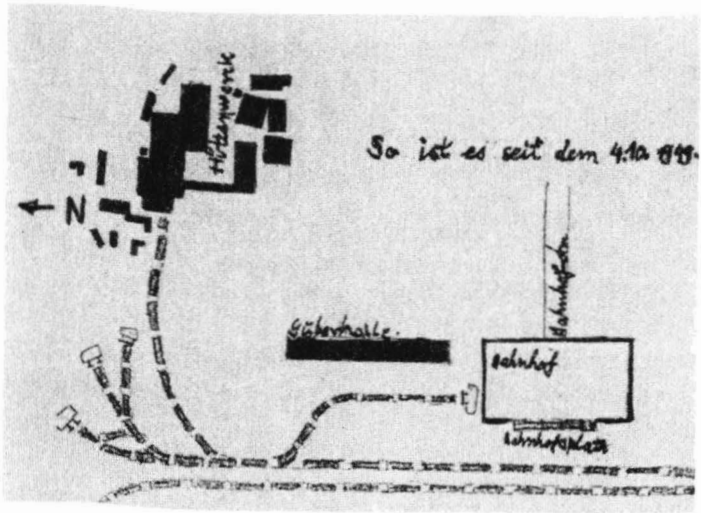

meye başladı. İkinci bir müdahalenin imkânsız olduğunu öğrenen Paul, diyerek devam etti Matmazel Landau, bunu soğukkanlılıkla karşıladı ve Bern'de yaptırdığı ameliyatın ona sağladığı sekiz aydınlık yıl için minnettar olduğunu tekrarladı hep. Doktorun düzelmesi imkânsız teşhisinden sonra geçmişini gözden geçiren Paul, Matmazel Landau'ya, çocukluğundan beri "sivrisinek görüşü" denen görme bozukluğundan mustarip olduğunu,

görüş alanında uçuşan karanlık beneklerin ve boncuk gibi şekillerin günün birinde körlüğüne neden olacağından hep korktuğunu, ancak gözlerinin bu kadar uzun süre idare etmesinin bir mucize olduğunu söylemiş. Gerçekten de, dedi Matmazel Landau, Paul o günlerde kendi deyimiyle gözlerinin üzerinde uzanan fare grisi görünüm hakkında büyük bir sakinlikle konuşuyor ve adım atmak üzere olduğu yeni dünyanın şimdiye kadar yaşadığı dünyadan daha dar, ancak kısmen daha rahat olacağını söylüyordu. O tarihlerde Paul, Pestalozzi'nin[1] tüm yapıtlarını kendisine okuyabileceğimi söylediğimde, bunun için gözünün tüm ışığını feda etmekten kaçınmayacağını, hemen hazırlanmamı ve en güzeli *Abendstunde eines Einsiedlers* ile başlamamı söyledi. Bir sonbahar günüydü, kendisine kitap okuduğum bir sırada, dedi Matmazel Landau, Paul daha önce hiç konusunu etmediği halde birdenbire S.'deki evini elinde tutmasının bir anlamı olmadığını ve elden çıkaracağını söyledi. Noel'den kısa bir süre sonra bu iş için S.'ye gittik. Savaştan sonra yeni Almanya'ya henüz gitmediğim için bu yolculuk bana rahatsız edici gelmişti. Hiç kar yağmamıştı, kışın geldiğine dair tek bir iz yoktu ve S.'ye vardığımızda, dünyanın öbür ucuna gelmişiz gibi bir hisse kapıldım ve anlaşılmaz bir duyguyla derhal geri dönmek istedim. Paul'ün dairesi soğuk ve toz içindeydi ve geçmişle doluydu. İki-üç gün plansız programsız evin içinde dolanıp durduk. Üçüncü gün mevsim normallerinin dışında lodoslu bir hava vardı. Dağlardaki çam ağaçları simsiyah gözüküyordu, pencere camları kurşun gibi parlıyordu ve gökyüzü öyle basık, öyle karanlıktı ki, neredeyse gökten mürekkep gibi bir sıvının düşeceğini sanırdınız. Şakaklarım

[1] Johann Henrich Pestalozzi (1746-1827): İsviçreli eğitim reformcusu. Yoksulların eğitilmesini ve öğrencilerin yeteneklerini geliştirici eğitim yöntemlerine ağırlık verilmesini savunmuştur. Yöntemi yaygın biçimde benimsenmiş ve ilkelerinin çoğu çağdaş ilköğretime girmiştir. Temel kuramını ortaya koyduğu *Die Abendstunde eines Einsiedlers* (Bir Münzevinin Akşam Saatleri) adlı kitabında eğitimin "doğaya uyması" gerektiğini ve insanın mutluluğunun evdeki güvenliğine dayandığını söylemiştir. (Ç.N.)

öylesine zonkluyordu ki, uzanmak zorunda kalmıştım ve Paul'ün verdiği aspirin yavaş yavaş etkisini göstermeye başladığında, gözkapaklarımın arkasında iki ağır noktanın hareket ettiğini hissettim. Ancak akşamın karanlığında uyanabildim. O mevsimde hava saat üçte kararıyordu. Paul üstümü örtmüştü, ama kendisi evde değildi. Tereddütle antreye çıktım, sabahleyin Paul'ün bana laf arasında söylediğine göre, neredeyse kırk yıldır vestiyerde asılı duran pardösünün yerinde olmadığını fark ettim. Kısa bir süre sonra kapının zili çaldığında hemen her şeye hazırdım. Yalnızca ölüm biçimi, aklımın bir türlü almadığı ve aslında biraz düşününce bütünüyle mantıklı olduğunu düşündüğüm bu son, o an için beni çok şaşırtmıştı. Tren raylarının Paul için derin bir önemi vardı. Muhtemelen rayların ölüme giden yol olduğunu düşünüyordu. Tren kalkış planı, tarifeler ve tüm demiryolunun lojistiği, bütün bunlar S.'deki evinde de görüldüğü gibi, onda bir saplantı haline gelmişti. Kuzeye bakan odada kalastan yapılmış bir masanın üzerinde duran Märklin tesisleri bugün bana hâlâ Paul'ün Alman oluşundan kaynaklanan talihsizliğinin işareti gibi gelir. Matmazel Landau bunları söylerken, benim de aklıma Paul'ün sınıfta tahtaya çizdiği ve bizim de aynısını defterlerimize geçirdiğimiz istasyonlar, raylar, manevra sistemi, yük depoları ve sinyaller geldi. Demiryolları üzerine yaptığımız dersleri Matmazel Landau'ya anlatırken, yine de insan nasıl öleceğini tahmin edemiyor, dedim. Evet, çok zor, dedi Matmazel Landau, insan gerçekten bilemiyor. Burada Yverdon'da geçirdiğimiz onca yıla rağmen, demiryolunun Paul'ün sonunu hazırlayacağını, Paul'ün ölümü planlı olarak orada bulacağını hiç düşünmedim; tren yollarına olan düşkünlüğünden bana sadece bir defa söz etmişti, ama o da çok gerilerde kalmış bir gariplik gibi. Bir defasında Paul bana, bir yaz tatilinde Lindau'da bulunduğunu ve orada her gün kıyıda oturup trenlerin karadan adaya, adadan karaya geçişlerini seyrettiğini anlat-

mıştı. Mavi gökyüzünde gittikçe yükselen bulutlar, açık pencerelerden el sallayan yolcular, aşağıdaki suda yansıyan gölgeler – belli aralıklarla tekrarlanan bu oyun onu öylesine etkilemiş ki, tüm yaz tatili boyunca öğle yemeğine zamanında yetişememiş. Böyle durumlarda yengesi yılgın yılgın başını sallarken, dayısı sonunu demiryolunda bulacağını söylermiş hep. Paul bana tümüyle masum olan o tatil öyküsünü anlattığında, bugün ortaya çıkan sonu ima eden bir anlamı tahmin etmek mümkün değildi, dedi Matmazel Landau, oysa öykünün sonunda anlatılanlarda bir tuhaflık vardı. Dayısının kullandığı *demiryolunda son bulmak* deyiminin o yöredeki anlamını herhalde hemen kavrayamadığımdan olsa gerek, bu deyim bana bir kehanetin garip yansıması gibi gelmişti. Fakat benim o günkü yanlış anlamamdan kaynaklanan huzursuzluk –bugün düşündüğümde gerçekten ölümün resmini görmüşüm gibi geliyor– çok kısa sürdü ve bir kuşun gölgesi gibi çabucak kaybolup gitti.

Ambros Adelwarth

Benim mısır tarlam gözyaşı hasadımdır

Büyük dayım Adelwarth'a dair hatırladığım bir anım neredeyse yok. Onu sadece bir kez, o da, bütün Amerikalılar –Kasimir Dayı ile Lina ve Flossie, Fini Teyze'yle kocası Theo ve ikizleri ve bekâr Theres Teyze–, bazen hep birlikte, bazen de arka arkaya W.'ye bizi ziyarete geldikleri ve haftalarca kaldıkları 1951 yılının yazında gördüm. O yaz Kempten ve Lechbruck'tan akrabalar da –bilindiği gibi göçmenler yabancı bir ülkedeyken akrabalarıyla bir arada olurlar– birkaç günlüğüne W.'ye davet edilmişlerdi, bir defasında altmış kişilik bir aile toplantısında bir araya gelindiğinde, büyük dayım Adelwarth'ı ilk kez ve yanlış hatırlamıyorsam son kez görmüştüm. Evimize o kadar çok akrabanın gelip gittiği, adeta bütün köye hâkim olan onca telaş arasında Adelwarth Dayı pek dikkatimi çekmemişti; ancak bir pazar günü öğleden sonra av kulübesinde kahvelerimizi içmek için bir araya geldiğimizde, Adelwarth Dayı, göçmen akrabaların en yaşlısı ve büyüğü olarak orada toplanmış olanlara hitaben bir konuşma yapmak üzere kendisine söz verildiğinde ve elindeki küçük kaşıkla bardağına vurduğunda, doğal olarak dikkatim ona yöneldi. Adelwarth Dayı pek uzun boylu değildi, ancak soylu bir görünümü vardı ve çevresindeki fısıldaşmalardan insanların onu takdir ettiği ve Adelwarth Dayı'yla karşılaştırıldıklarında ondan daha alt sınıfta oldukları halde kendilerini de değerli hissettikleri anlaşılıyordu. Yedi yaşında bir çocuk olan ben bile, bu yetişkinlerin kendi kurdukları dünyanın içinde sıkışıp kaldıklarını hemen anlamıştım. O gün o masada Adelwarth Dayı'nın neler dediğini hatırlamasam bile, onun rahat ve düzgün konuştuğunu, anlamlarını zar zor çıkarabildiğim

sözcüklerle deyimler kullandığını ve çok etkilendiğimi anımsıyorum. Böyle unutulmayacak bir şekilde ortaya çıkmasına rağmen, Adelwarth Dayı bir gün sonra posta arabasıyla Immenstadt'a ve oradan da trenle İsviçre'ye dönerek benim görüş alanımdan tamamen çıktı. Aklımda bile kalmadı. Bundan iki yıl sonra gerçekleşen ölümüyle ilgili ayrıntılar şöyle dursun, öldüğü bile bütün çocukluğum boyunca kulağıma çalınmadı; bunun nedeni belki de aynı tarihlerde bir sabah gazete okurken kalp krizi geçiren Theo Enişte'nin ani ölümü, Fini Teyze'nin ikizleriyle birlikte son derece güç bir durumda kalmasıydı. Bu iki ölüm karşılaştırıldığında, muhtemelen tek başına yaşayan yaşlı bir akrabanın ölümü pek yankı bulmamıştı. Ayrıca Adelwarth Dayı'ya pek yakın olan ve onun hakkında bilgi alabileceğim Fini Teyze, şimdilerde yazdığı üzere, kendisini ve ikizlerini geçindirebilmek için gece gündüz çalışmak zorundaydı. İşte bu nedenle yaz aylarında Amerika'dan bizi ziyarete gelmekten vazgeçenlerin en başında o geldi. Kasimir Dayı'nın da ziyaretleri gittikçe seyrekleşmeye başladı. Sadece Theres Teyze belli aralıklarla gelmeye devam etti, nedeni de hem bekâr bir insan olarak daha rahat hareket edebilmesi hem de yaşamı boyunca hiç dinmeyen bir vatan hasreti çekmesiydi. Her gelişinde ilk üç hafta boyunca bizleri gördüğü için sevincinden ağlardı, gitmesinden üç hafta önce bu kez de ayrılacağı için ağlardı. Bizde altı haftadan daha uzun bir zaman kaldığında ise, bu sürenin ortalarında sakinleşmek için el işleri yapardı; altı haftadan daha az bir süre kaldığında ise bizlerle birlikte olduğuna sevindiği için mi, yoksa gideceğine üzüldüğü için mi ağladığı anlaşılmazdı. Son ziyareti tam bir felaketti. Sabah kahvesini içerken, tarlalarda gezerken, gece bir şeyler yerken, o çok sevdiği eşekarısı figürlerinden satın almak için alışveriş yaparken, bulmaca çözerken ve pencereden dışarıya bakarken hep için için ağladı. Onu Münih'e götürürken, sabahın alacakaranlığında Kempten ile Kauf-

beuren arasında ve Kaufbeuren ile Buchloe arasında, yolun iki yanındaki ağaçları hızla geride bırakırken, Schreck Taksicilik'e ait yeni Opel'in arka koltuğunda, biz çocukların yanında oturdu ve hıçkıra hıçkıra ağladı. Daha sonra Riem Havaalanı'nda elinde şapka çantaları, gümüş renkli uçağa doğru ilerlerken, yolcuların uğurlandığı salonda durdu. Onu seyrederken yaşlı gözlerle bize dönüp baktığını, mendiliyle gözyaşlarını sildiğini gördüm. Ondan sonra da bir daha arkasına bakmadan merdivenleri çıktı ve uçağın karanlık deliğinden girip gözden kayboldu – sanırım bu onu son görüşüm oldu. Bir süre her hafta mektup göndermeye devam etti (mektupları hep şu sözcüklerle başlardı: Canlarım. Nasılsınız? Ben iyiyim); fakat bir süre sonra hemen hemen otuz yıldır gelen bu mektupların arkası kesildi, her defasında benim için zarfın içine koyduğu dolar banknotlarının artık gelmemesinden fark etmiştim bunu ve bir Faşing gecesi annem, sevgili kız kardeşimiz, yengemiz ve teyzemiz kısa bir süredir geçirdiği ağır hastalıktan kurtulamayarak New York'ta hayata gözlerini yumdu, sözleriyle gazeteye vermek üzere bir ölüm ilanı hazırladı. Bu vesileyle –eğer buna vesile denirse tabii– Theo Enişte'nin ani ölümünden bahsedildi; fakat çok iyi hatırlıyorum, onun gibi birkaç yıl önce kaybettiğimiz Adelwarth Dayı'dan hiç söz edilmedi.

Daha sonra yetişkin biri olduğumda günün birinde Amerika'ya göç etmek istememin nedeni, herhalde Amerikalıların bize yaz aylarında yaptığı bu ziyaretlerdi. Fakat benim Amerika'ya gitmek isteyişimde bu kişisel nedenlerden daha önemlisi, yerli halkın bazen gizli gizli, bazen bağıra çağıra, günlük yaşamdaki davranışlarının muzaffer bir ulusa yakışmadığını söyledikleri ve yakınımızda bir yerde konuşlandırılmış olan Amerikan işgal kuvvetleriydi. Yerleştikleri evleri perişan hale getiriyorlardı, balkonlarında çiçek olmaz, perde yerine sivrisinek teli takarlardı. Kadınları pantolonla dolaşır, ruj lekeli sigara izmaritlerini caddeye atarlardı, erkekler ayaklarını

masaya uzatır, çocukları bisikletlerini geceleri bahçede bırakırlardı, zencilere ise insan söyleyecek laf bulamazdı. İşte duyduğum bu aşağılayıcı ifadeler, hakkında bir şeyler bildiğim tek ülke olan Amerika'ya gitme özlemimi güçlendirmişti. Sonu gelmek bilmeyen ders saatlerinde ve özellikle akşam güneş batarken, Amerika'daki geleceğimi tüm ayrıntıları ve renkleriyle hayal ederdim. Kendimi kâh bir at sırtında, kâh koyu kahverengi eski bir arabada Amerika Birleşik Devletleri'ni bir baştan bir başa dolaşırken hayal ettiğim, bir Amerikalı gibi yaşadığımı düşlediğim bu dönem, on altı-on yedi yaşına gelip de Hemingway'in kahramanlarından birinin düşünce ve davranışlarını içselleştirmeye çalışırken doruk noktasına ulaştı; ancak tahmin edilebileceği üzere bu çabam çok çeşitli nedenlerden dolayı daha en başından başarısızlığa mahkûmdu. Bundan sonraki dönemde Amerika düşlerim yavaş yavaş silinmeye başlayıp tamamen kaybolduğunda, ta okul yıllarımdan beri süregelen Amerika düşlerim Amerika nefretine dönüştü ve kısa bir süre sonra günün birinde kendi isteğimle Amerika'ya seyahat etme düşüncesi bile absürd gelmeye başladı. Buna rağmen sonunda 2 Ocak 1981'de Newark'a gittim. Bu konudaki düşüncelerimin değişmesinin nedeni, Weimar Dönemi'nde göç etmiş ve benim hiç tanımadığım bir sürü akrabamızın çekilmiş fotoğraflarının bulunduğu anneme ait bir albümün birkaç ay önce elime geçmiş olmasıydı. Fotoğraflara baktıkça, resimlerdeki bu insanların yaşamları hakkında bilgi edinme isteğim gittikçe daha da artıyordu. Bir sonraki fotoğraf örneğin, 1939 Mart'ında Bronx'ta çekilmişti. En solda, Kasimir'in yanında Lina oturuyordu. En sağda da Theres Teyze; gözlüklü çocuğun dışında, kanepede oturan öbür insanları tanımıyordum, bu Flossie'ydi, yıllar sonra Arizona'da Tucson'da sekreter olmuş, elli yaşından sonra göbek dansı öğrenmişti. Duvarda asılı yağlıboya tablo, memleketimiz W.'yi gösteriyordu. Daha sonra öğrendiğim kadarıyla bu resmin akıbeti meç-

huldü. Bu resmi annesiyle babasının bir veda hediyesi olarak iyice sarıp New York'a götüren Kasimir Dayı bile resmin nereye gitmiş olabileceğini bilmiyordu.

O karanlık ve sıkıcı 2 Ocak günü Newark Havaalanı'ndan New Jersey Turnpike'a güneye, Fini Teyze ve Kasimir Dayı'yla Lina'nın yetmişli yılların ortasında Mamaroneck'ten, daha doğrusu Bronx'tan taşınıp mersin tarlalarının tam ortasında emekliler topluluğu denilen yerde, her birinin birer bungalov satın aldıkları Lakehurst yönüne doğru yola çıktım. Havaalanından henüz ayrılmıştım ki, oradaki devasa bir çöp yığınının üzerinden, tarihöncesinden kalma kocaman bir canavarı andıran bir jumbo jet uçağının gökyüzüne doğru ağır ağır süzüldüğünü gördüm, arabamın yoldan çıkmasına ramak kalmıştı. Uçak, arkasında gri-siyah bir duman bulutu bırakırken, bir an için kanatlarının sallandığını sandım. Sonra düz bir yola çıktım, Garden State Parkway boyunca yolda eğri büğrü odunlardan, iyice büyümüş yabani

otlardan, terk edilmiş, yer yer kalaslar çakılmış, yıkık dökük kümes ve kulübelerle çevrili ahşap evlerden başka bir şey yoktu. Kasimir Dayı'nın daha sonradan bana anlattığına göre, savaş sonrası döneme kadar milyonlarca tavuğun olduğu bu kümeslerden çıkan milyonlarca yumurta New York'taki pazarlara getirilirmiş, tavukçuluk yeni metotlar ortaya çıkıp kârsız bir iş haline gelince, küçük işletmecilerin hepsi tavuklarını da alıp ortadan yok olmuş. Karanlık bastırdıktan kısa bir süre sonra, bataklığa benzer yosun tutmuş bir araziden geçerek Parkway'den millerce ötedeki bir ara yola çıkıp yaşlıların yaşadığı Cedar Glen West'e vardım. Çok geniş bir alana yayılmış bir yer olmasına, her biri dört kişinin yaşayacağı büyüklükte ve birbirinin tıpatıp aynısı olmasına ve hepsinden öte her birinin ön bahçesinde içten aydınlatmalı birer Noel Baba figürü durmasına rağmen, Fini Teyze'nin bungalovunu bulmam hiç de güç olmadı; çünkü Cedar Glen West'te her şey geometrik çizgilerle düzenlenmişti.

Fini Teyze benim için özel yemekler hazırlamıştı. Benimle birlikte masaya oturdu, kendilerini ziyarete gelen genç akrabaları için çırpınan birçok yaşlı kadın gibi, hazırladığı her şeyden yemem için ısrar etti. Teyzem hep geçmişten söz ediyor, bu arada yüzünün haftalardır ağır bir nevraljiden ötürü kıvranan sol yarısını eliyle kapatıyordu. Arada bir kâh ağrıdan, kâh hatırladıklarından dolayı gözlerine dolan gözyaşlarını siliyordu. Theo'nun zamansız ölümünden ve onun ölümünden sonra yıllarca, çoğu kez günde on altı saat, bazen daha da fazla çalışmak zorunda kaldığından bahsetti. Theres Teyze'nin nasıl öldüğünü ve ölmeden aylarca önce bir yabancı gibi dolandığını ve öyle de davrandığını anlattı. Bazen ellerindeki egzamadan dolayı yıllarca çıkarmadığı beyaz eldivenleriyle güneş ışığında bir azize gibi göründüğünü söyledi. Belki de, dedi Fini Teyze, Theres gerçekten bir azizeydi. Her halükârda hayatı boyunca çok şeye katlanmak zorunda kalmıştı. Daha küçücük bir çocukken okuldaki

din öğretmeni onun çok duygusal olduğunu söylerdi ve şimdi düşünüyorum da, Theres gerçekten sürekli ağlardı. Onu her gördüğümde elinde ıslak mendili vardı. Sahip olduğu her şeyi, kazandıklarını ve yanlarında çalıştığı milyoner Wallersteinların kendisine bıraktıklarını başkalarına dağıttı. Benim şu an burada oturmam ne kadar gerçekse, Theres'in de fakir bir kadın olarak öldüğü o kadar gerçektir, dedi Fini Teyze. Kasimir ve daha çok da Lina buna pek inanmadıysalar bile, Theres gerçekten de sayıları yüzü bulan eşekarısı biblolarından oluşan bir ko-

leksiyon, muhteşem bir gardırop, bir sürü renkli, gösterişli ve ucuz takıdan başka bir şey bırakmadı – bütün bunlar da ancak cenaze masraflarını karşıladı.

Theres, Kasimir ve ben, dedi Fini Teyze, fotoğraf albümünün yapraklarını çevirirken, yirmili yılların sonunda W.'den göç ettik. Önce ben ve Theres 6 Eylül 1927'de

Bremenhaven'dan bir gemiyle yola çıktık. Theres yirmi üç, bense yirmi bir yaşındaydım, her ikimizin de başında bağcıklı şapka vardı. 1929 yılının yazında, Kara Cuma'dan[1] birkaç hafta önce Johann da yanımıza gelmek üzere Hamburg'dan yola çıktı; çünkü öğretmen olan benim ve bir terzi olan Theres'in Almanya'da iş bulması ne kadar zorsa, diplomalı bir tesisatçı olan Johann'ın da iş bulması o kadar zordu. Ben bir yıl önce Wettenhausen'daki enstitüyü bitirmiş ve 1926 yılı sonbaharında maaş almaksızın W.'deki bir ilkokulda stajyer öğretmen olarak çalışmıştım. Bu fotoğraf o günlerde Falkenstein'a yaptığımız bir gezide çekilmişti. Öğrenciler arabanın arkasında, yük

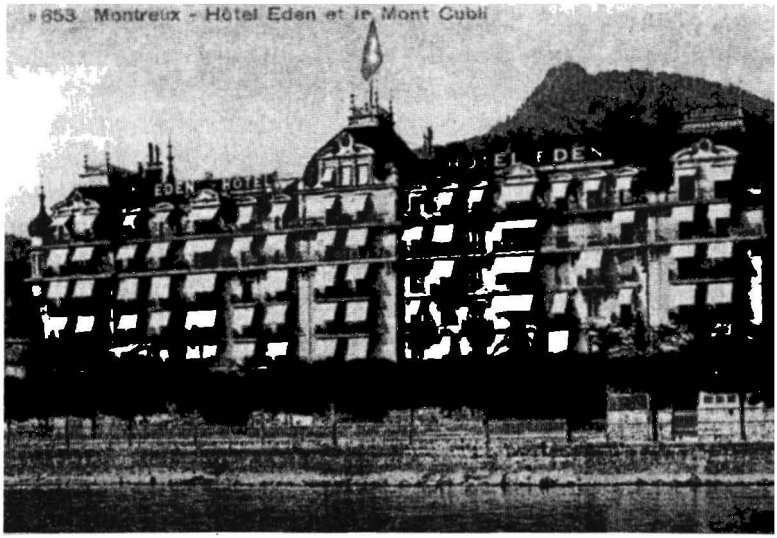
konulan yerde, ayakta duruyorlardı, ben ise daha en başta Nasyonal Sosyalistlerden biri olan öğretmen Fuchsluger ile birlikte arabanın sahibi olan Adlerwirt Benedikt

[1] Kara Cuma: Amerika Birleşik Devletleri tarihinde hızla düşen altın fiyatlarının menkul değerler piyasasında paniğe yol açtığı 24 Eylül 1869 günü. (Ç.N.)

Tannheimer ile önde oturuyordum. En arkada başının üzerinde çarpı işareti olan çocuk, annen Rosa. Çok iyi anımsıyorum, diye devam etti Fini Teyze, birkaç ay sonra, gemiye binmemizden iki gün önceydi, annenle Klosterwald'e gitmiş ve onu bir yatılı okula yazdırmıştım. Aynı tarihlerde hem baba evinden ayrılması hem de iki ablasının denizaşırı bir ülkeye göç etmesinden son derece mutsuz olduğunu ve çok korkulu günler geçirdiğini sanıyorum; çünkü Noel zamanı New York'a bize gönderdiği bir mektupta, geceleri yatakhanede korktuğunu yazıyordu. Kasimir'in yanında olduğunu söyleyerek onu teselli etmeye çalıştım; ama Rosa tam on beş yaşına geldiğinde Kasimir de Amerika'ya göç etti. İşte böylece hep biri öbürünü takip etti, dedi Fini Teyze gözleri bir yerlere dalarken ve kısa bir suskunluktan sonra anlatmaya devam etti: Theres ile ben, New York'a ilk geldiğimiz zamanlar tek başına olan annene kıyasla pek zorlukla karşılaşmadık. Annemizin erkek kardeşlerinden biri olan ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'ya gelen, o tarihten bu yana da en güzel evlerde çalışan Adelwarth Dayı, geniş çevresi sayesinde iş bulmamızda bize yardım etti. Ben Port Washington'da Seligmanların yanında mürebbiye olarak, Theres ise kocası Ulm çevresinden gelen ve bira imalatıyla ilgili patent işinden kısa sürede büyük paralar kazanarak her geçen gün servetini daha da artıran, kendisiyle yaşıt Mrs. Wallerstein'ın özel hizmetçisi oldu.

Senin muhtemelen hiç hatırlamadığın Adelwarth Dayı, dedi Fini Teyze sanki bambaşka ve çok önemli bir öyküye başlarcasına, çok ender rastlanan soylu bir insandı. 1886'da Kempten yakınlarındaki Gopprechts'te dünyaya gelmiş; gerçi ailenin sekiz çocuğunun en küçüğüymüş, ama onun dışındakilerin hepsi kızmış. Ambros adını koydukları Adelwarth Dayı daha iki yaşına basmadan annesi, bitkin düştüğünden olsa gerek, ölmüş. Henüz on yedisinde olan Kreszenz adındaki en büyük ablası evi çekip çevirmek ve elinden geldiğince kardeşlerine annelik

yapmak zorunda kalmış. Lokantacı babaları ise müşterilerle oturmaktan başka bir şey yapmazmış. Zenzi'nin öbür kardeşleri gibi Ambros da küçücükten işlerin ucundan tutmak zorunda kalmış, daha beş yaşındayken kendisinden çok da büyük olmayan Minnie ile birlikte, bir gün önce topladıkları horoz mantarlarını ve kırmızı yaban mersinlerini satmak üzere Immenstadt'ta haftada bir kurulan pazaryerine gönderilirmiş. Sonbaharda, diye devam etti Fini Teyze, Minnie'nin anlattıklarından yola çıkarak, bazen haftalarca sepetler dolusu kuşburnu ile eve dönerler, hepsini tek tek yarar, kaşığın sapıyla çekirdeklerini çıkarır ve kırmızı kabuklarının nemi çekmesi için birkaç gün suda bekletip presten geçirirlermiş. Ambros'un yetiştiği koşulları bugünle kıyaslayacak olursak, onun hiç çocukluk yaşamadığını anlarız. On üç yaşındayken evden ayrılıp Lindau'ya gitmiş, orada Bairischer Hof'un mutfağında çalışmış, Gopprechts'te bir lokantada çalıştığı dönemde bir gün gezgin bir saatçinin büyük bir coşkuyla anlatması üzerine Welschland'a gitmek için bilet parası biriktirmiş. Gerçek olmadığını biliyorum, dedi Fini Teyze, ama yine de ben nedense Ambros'un mehtaplı bir gecede Bodensee'de bir gemiye binip Lindau'dan ayrıldığını düşünmüşümdür hep. Ancak kesin olan bir şey vardı ki, o da, o tarihlerde ancak on dört yaşında olan Ambros'un memleketinden tamamen ayrıldıktan birkaç gün sonra, sempatik ve ölçülü davranışları sayesinde Montreux'de Grand Hotel Eden'de komi olarak işe girmesiydi. Evet, dedi Fini Teyze, oranın Eden olduğuna eminim; çünkü Adelwarth Dayı'dan kalan bir kartpostal albümünün ilk sayfalarından birinde, dünyaca ünlü bu otelin öğleden sonra yakan sıcağa karşı güneşliklerini indirdiği bir fotoğraf vardı. Montreux'deki çıraklık döneminde, dedi Fini Teyze yatak odasındaki bir çekmeceden fotoğraf albümünü alıp getirdiğinde, Ambros sadece otel yaşamının tüm inceliklerini değil, aynı zamanda Fransızca'yı da çok iyi öğrenmiş, daha da doğ-

rusu anadili gibi konuşmaya başlamış; çünkü onun yabancı dile karşı özel bir yeteneği varmış, istediği her dili herhangi bir şeye başvurmadan, bana söylediğine göre, tümüyle kendini vererek ve hiç zorlanmadan bir-iki yıl içinde öğrenmiş. Bence bunu çok da iyi başarmıştı. Mükemmel New York İngilizcesinin yanı sıra bir o kadar güzel Fransızcası vardı; ama beni çoğu kez hayrete düşüren son derece mükemmel, Gopprechts'te konuşulanla hiçbir ilgisi olmayan pırıl pırıl Almancası ve ayrıca, diye devam etti Fini Teyze, bir defasında Sachs'ta alışveriş yaparken İngilizcesi pek iyi olmadığı için sevimsiz bir duruma düşen bir Japon'a yardımcı olurken tesadüfen duyduğum aynı mükemmellikteki Japoncasıydı.

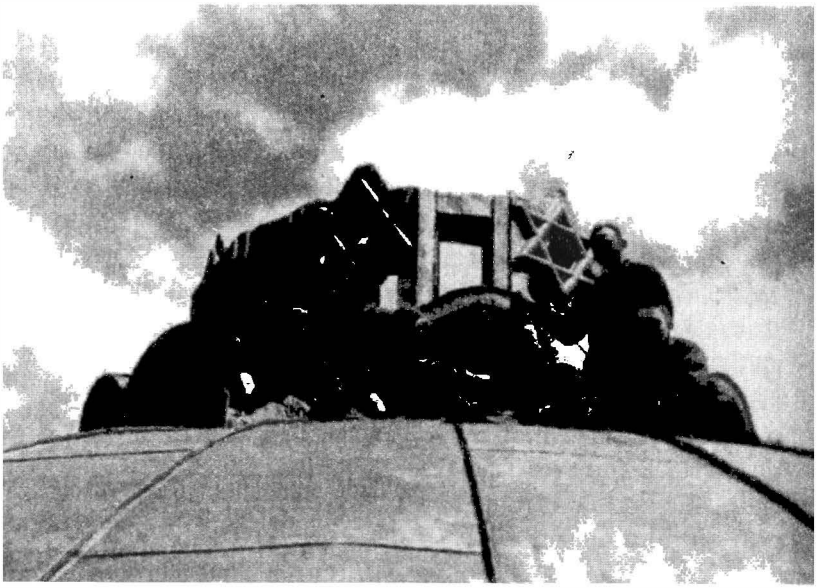
İsviçre'deki çıraklık dönemini bitirdikten sonra Ambros, mükemmel tavsiye mektupları ve referanslarıyla 1905 yılının sonbaharında kumsalda bir otel olan Savoy'da kat sorumlusu olarak çalışmak üzere Londra'ya gitti. Hakkında yalnızca kahverengi güderi eldivenleri sevdiğini bildiğim Şangaylı kadınla olan gizemli hikâye-

si, Londra'da kaldığı o döneme rastlar; her ne kadar Adelwarth Dayı daha sonra bu kadınla olan ilişkisi hakkında ara sıra bir şeyler ima ettiyse de (bir defasında, ilk gönül kırıklığını onunla yaşadım, demişti), ben bunun gerçekte nasıl bir ilişki olduğunu hiç anlayamadım. Bilinçaltında hep Mata Hari ile özdeşleştirdiğim bu kadının o tarihlerde birçok defa Savoy'a geldiğini ve yirmi yaşındaki Ambros'la mesleği gereği tanıştığını düşünmüşümdür hep, tıpkı Ambros'un 1907'de Japon elçiliğinden bir beye, eğer hafızam beni yanıltmıyorsa, gemi ve trenle Kopenhag, Riga, St. Petersburg, Moskova ve Sibirya içinden ta Japonya'ya kadar eşlik etmesi gibi. Yalnız

yaşayan bu elçilik görevlisinin Kyoto yakınlarında, su üzerinde muhteşem bir evi vardı. Ambros kâh yardımcısı, kâh misafiri olarak bu yüzen ve neredeyse boş olan evde iki yıl boyunca elçilik görevlisinin yanında kaldı ve bildiğim kadarıyla da orada başka hiçbir yerde olmadığı kadar rahat etti. Bir gün Mamaroneck'te bütün bir öğleden sonra Adelwarth Dayı Japonya'da geçirdiği yıllarını anlattı, dedi Fini Teyze, ama bugün artık anlattıklarını tam olarak hatırlayamıyorum. Sanırım kâğıttan yapılmış duvarlardan, okçuluktan ve sık sık da hep yemyeşil olan def'ne, mersin ve yabani kamelyalardan söz etti. Ayrıca içine on beş kişinin sığabileceği yaşlı bir kâfur ağacından söz ettiğini hatırlıyorum, bir kelle uçurma öyküsünü ve bir de sesini çok iyi taklit ettiği, dedi Fini Teyze gözleri neredeyse kapanmak üzereyken, Hototogisu denen Japon guguk kuşunu.

Cedar Glen West'teki geçirdiğim ikinci gün, sabah kahvesini içtikten sonra Kasimir Dayı'nın yanına gittim. Onunla mutfak masasına oturduğumuzda saat on bire geliyordu. Lina ocağın başındaydı. Dayım iki bardak çıkarıp benim getirdiğim kızıl kantaron çiçeğinden yapılmış içkiden doldurdu. Bir süre uğraştıktan sonra sözü göç konusuna getirmeyi başardığımda, bizim gibiler o tarihlerde Almanya'da pek iş yapamadı, dedi Kasimir Dayı. Altenstadt'ta tesisatçılık öğrenimimi tamamladıktan sonra yalnızca bir kez iş bulabildim, o da 1928 yılında Augsburg'daki sinagoga yeni bir bakır çatı yapıldığında. Eski bakır çatıyı Augsburglu Yahudiler I. Dünya Savaşı sırasında yardım için feda etmişlerdi ve yeni bir çatı için gerekli parayı ancak 1928 yılında toparlayabilmişlerdi. Duvarda asılı olan kartpostal büyüklüğündeki bir resmi getirip masanın üzerine koydu ve işte ben buradayım, senin tarafında, en sağdaki, dedi. Bu işten sonra haftalarca iş bulamadım; iş arkadaşlarımdan biri olan Josef, sinagogun çatısında çalışırken henüz gelecekten pek umutluydu, ancak daha sonra ümitsizlikten kendini astı.

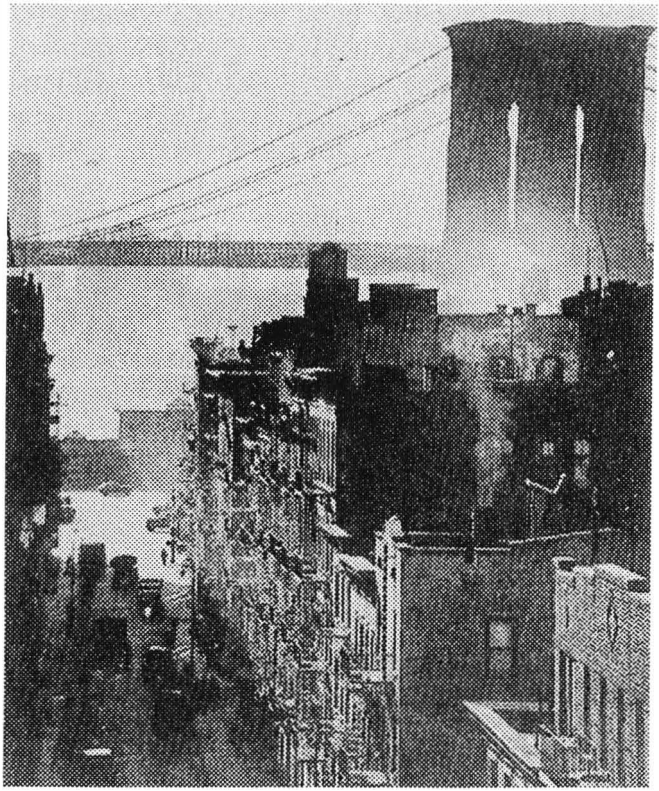

Fini doğal olarak yeni vatanlarından coşkulu mektuplar yazıyordu ve nihayetinde benim de kız kardeşlerimin yanına, Amerika'ya gitmemden daha doğal bir şey olamazdı. Herhalde o güne kadar Allgäu ve Lechfeld'in dışına hiç çıkmadığımdan olsa gerek, içinden geçtiğimiz tüm yerler, istasyonlar, Ren Eyaleti ve kuzeydeki geniş düzlükler gibi her şeyin bana yabancı ve anlaşılmaz gelmesinin dışında, Almanya'daki o tren yolculuğumla ilgili olarak hiçbir şey hatırlamıyorum. Ancak Bremerhaven' daki Kuzey Alman Lloyd'unun salonunda gemilerini bekleyen, pek de paralı olmayan yolcuları gözümün önüne getirebiliyorum. En çok da göçmenlerin başlarına çektikleri kukuleta, takke, kışlık ya da yazlık şapkaları, şal ve başörtüleri ve onların arasındaki gemicilik işletmesi çalışanlarının ve gümrük memurlarının tek tip berelerini, aracı ya da acente mensuplarının yıpranmış melon şapkalarını çok iyi anımsıyorum. Duvarda Lloyd filosuna ait okyanus gemilerinin büyük yağlıboya tabloları

asılıydı. Her biri arka tarafıyla soldan sağa, öne doğru hızla hareket ediyor, geminin pruvası dalgaları yarıyor ve her şeyi önüne katıyormuş izlenimini veriyordu. Dışarıya çıktığımız kapının üstünde Romen rakamlı yuvarlak bir saat asılıydı, saatin üzerinde ise "Sizi her yere götürürüz" yazıyordu. Lina Yenge haşlanmış patatesleri presten geçirip unlanmış bir tahtaya koyuyor, Kasimir Dayı bardaklarımıza içki doldururken şubat fırtınasındaki büyük yolculuğunu anlatmaya devam ediyordu. Dalgaların denizin dibinden yükselip geri çekilmeleri gerçekten korkunçtu, dedi. Çocukken bile donmuş gölde taşla buzları parçalarken açılan yarıklara baktığımda ve ayaklarımın altında karanlık bir çukurun olabileceğini düşündüğümde, korkudan ödüm patlardı. Şimdi ise gece gündüz, çepeçevre yalnızca karanlık bir okyanus vardı ve gemi hep aynı noktada duruyor gibiydi. Benimle birlikte yolculuk edenlerin çoğunu deniz tutmuştu. Bazıları yorgunluktan bitmiş, bakışları donuk, gözleri yarı kapalı, kamaralarında yatıyorlardı, öbürleri yere oturmuş, saatlerce bir duvara yaslanmış, öylece duruyor ya da uyurgezerler gibi sallana sallana koridorlarda yürüyorlardı. Ben de sekiz gün boyunca ölesiye hastalandım. Ancak Narrows'u geçip Upper Bay'a vardığımızda kendime gelmeye başladım. Güvertede bir bankta oturuyordum. Gemi hız kesmişti. Hafif bir meltemin alnıma değdiğini hissettim, limana yaklaştıkça sabah güneşinin dağıttığı sislerin arasında Manhattan yükselmeye başladı önümüzde.

Beni limanda bekleyen kız kardeşlerim sonraki günlerde bana pek yardımcı olamadılar. Adelwarth Dayı da beni bir yere yerleştiremedi, muhtemelen ne bahçıvanlığa, ne aşçılığa ne de hizmetkârlığa yatkın olduğum için. Geldiğimin ikinci günü Lower East Side'daki Bayard Street'te, Risa Litwak adlı bir hanımın evinde, arka tarafa bakan ve pek de aydınlık olmayan bir oda kiraladım. Eşini bir yıl önce kaybeden Bayan Litwak bütün gün yemek ve temizlikle uğraşıyor, yemek ve temizlikle uğraş-

madığı zamanlarda da kâğıttan çiçekler yapıyor –çocukları için mi, başkaları için mi ya da bir fabrikanın imalatçısı olduğu için mi, bilmiyorum– ve dikiş dikiyordu. Bazen küçük piyanonun başına oturuyor ve bana bir yerlerden tanıdık gelen çok güzel parçalar çalıyordu. Bowery ve tüm Lower East Side bölgesi, I. Dünya Savaşı'na kadar göçmenlerin öncelikle tercih ettiği çevrelerdi. Buraya her yıl yüz binin üzerinde Yahudi geliyor, beş-altı katlı, kışlaya benzer dar ve karanlık daireleri kiralıyorlardı. Yalnızca küçük oda denen odaların caddeye bakan ikişer penceresi vardı ve bu pencerelerden birinin önünde genellikle yangın merdiveni olurdu. Yahudiler sonbaharda bu merdivenlerin altına çardaklarını kurarlardı, sıcakların iyice bastırıp içeride oturmanın mümkün olmadığı yazları ise yüzlerce, binlerce insan yukarılarda, çatılarda, kaldırımlarda ve Delancey Street ile Seward Park'taki çitle çevrilmiş çimenlik alanlarda uyurlardı. Bütün Aşağı Doğu Yakası, büyük bir yatakhaneydi. Ancak o tarihlerde göçmenler umutla doluydu ve ben de 1928 yılının Şubat ayı sonunda iş aramaya başladığımda, umutsuz değildim. Gerçekten de aradan bir hafta bile geçmemişti ki, Brooklyn Köprüsü'nün girişinden pek de uzak olmayan Seckler & Margarethen Soda ve Madensuyu fabrikasında işe başladım. Burada Brünerli bir Yahudi olan yaşlı Seckler'in, çoğunlukla karaborsacı içki üreticilerine hazır yemek ekipmanları olarak sattığı paslanmaz çelikten çeşitli ebatta kazan ve kap kacak yapımında çalışıyordum. Bu karaborsacılar için önemli olan malın fiyatı değil, işin gizli olmasıydı. Bir şekilde beni pek seven Seckler, bu çelik malzemeler ve damıtma işleminde kullanılan bazı önemli aletlerin satışını soda ve madensuyu fabrikasının temeli, ana kolu olarak gördüğünü ve bu işin kendiliğinden geliştiğini, reddetmeye ise gönlünün razı olmadığını söylüyordu. Seckler benim işimi her zaman övüyordu, ancak ödeme konusunda pek isteksiz, pek cimriydi. Benim yanımda, derdi, en azından bir baş-

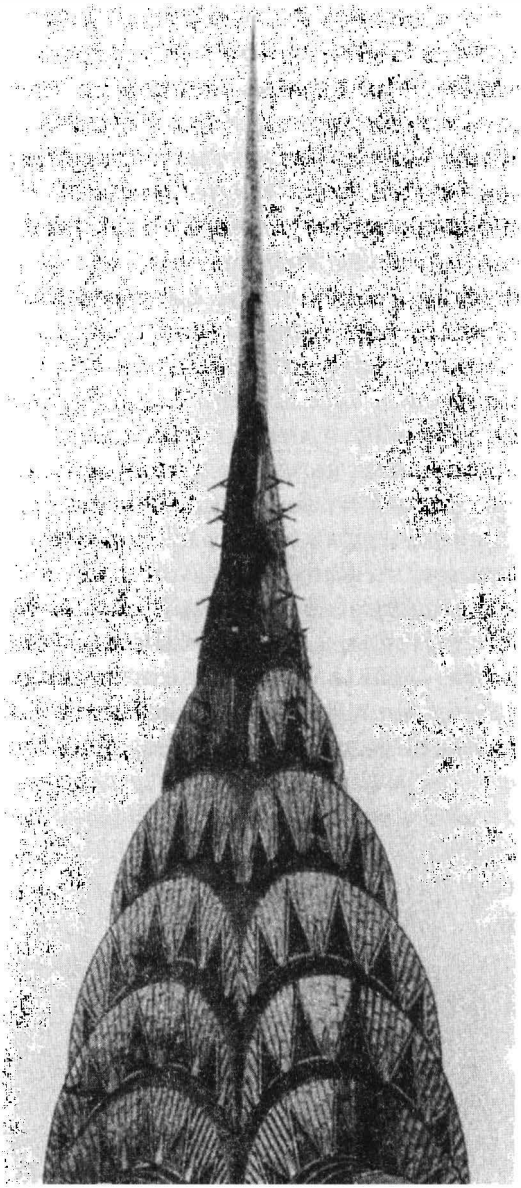

langıç yaptın. Sonra bir gün, Pesah'tan[1] birkaç hafta önce beni bürosuna yanına çağırdı, koltuğuna kurulmuş, şöyle dedi bana: Yükseklik korkun var mı? Eğer yoksa, o zaman Yeni Yeshiva'ya git, orada senin gibi sac işinden anlayan birine ihtiyaç var. Bana hemen adresi yazdı –500 West 187. Street corner Amsterdam Avenue– ve ben ertesi gün, daha önce Augsburg Sinagogu'nda olduğu gibi, kulenin en tepesindeydim, yalnızca bu seferki çok daha yüksekti ve ben kâh bir tren istasyonunu, kâh doğu saraylarını andıran kubbeyi bir taç gibi saran ve yaklaşık

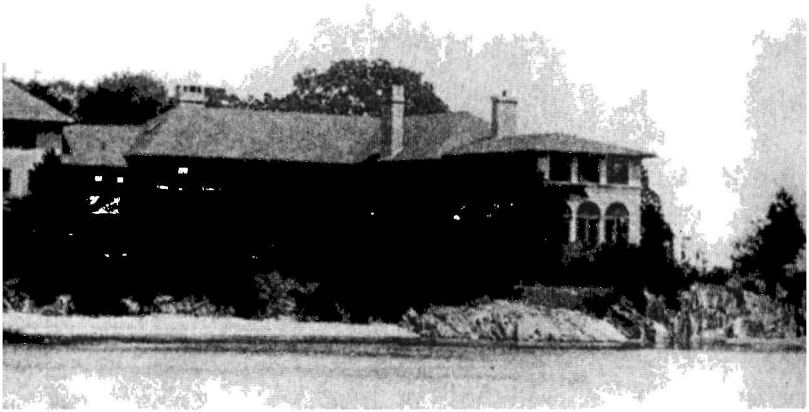
[1] Pesah: Fısıh ya da Hamursuz olarak da bilinir. Yahudilikte, İsrailoğulları'nın Mısır'daki tutsaklıktan kurtuluşunu anmak amacıyla kutlanan bayram. (Ç.N.)

altı metre genişliğindeki bakır şeritlerin yapımında yardım ettim. Bu işten sonra New York'taki bunalımlara rağmen otuzlu yılların başına kadar yapımı devam eden birçok gökdelenin tepesinde, General Electric binasının bakır çatısının inşasında ve 1929/1930 yılında bir yıl boyunca Chrysler binasının, yuvarlak ve eğri kemerleri nedeniyle inanılmaz derecede güç olan tepesindeki sac işinde çalıştım. Doğal olarak yerden iki yüz-üç yüz metre tepede çalıştığım için güzel para kazandım; ancak para geldiği gibi gidiyordu. Derken bir gün Central Park'ta paten kayarken el bileğimi kırdım ve 1934 yılına kadar işsiz kaldım, Bronx'a taşındık ve böylece tepelerdeki yaşantım da sona erdi.

Öğle yemeğinden sonra Kasimir Dayı huzursuzlanmaya başladı, odada gidip geliyordu, derken şöyle dedi: Evden dışarı çıkmalıyım; bunun üzerine bulaşık yıkamakta olan Lina Yenge şöyle cevap verdi: Tam arabayla gezilecek gün. Gerçekten de dışarıda sanki gece bastırıyordu, gökyüzünde simsiyah bulutlar toplanmış, caddeler boşalmıştı. Karşımıza çok nadiren bir araba çıkıyordu. Atlantik'e kadar yaklaşık 20 mil olan yolu neredeyse bir saatte gidebildik; çünkü Kasimir Dayı arabayı çok yavaş kullanıyordu, böylesine bomboş bir yolda, bu kadar ağır giden birine rastlamamıştım hiç. Direksiyonda yan oturuyor, içki yasağının o parlak dönemlerinden söz ediyordu. Sadece arada bir önüne bakıyor, doğru yolda mıyız, emin olmak istiyordu. En büyük işleri İtalyanlar yaptı, dedi. Bütün kıyı boyunca Leonardo, Atlantic Highlands, Little Silver, Ocean Grove, Neptune City, Belmar ve Como Gölü gibi yerlerde aileleri için yazlık evler, eşlerine villalar ve hatta kiliseler, papaz yardımcıları için de küçük evler bile inşa ettiler. Dayım arabayı biraz daha yavaşlatıp camı açtı. Bu Toms Nehri, dedi, kışları burada hiç kimse olmaz. Direkleri takırdayan limandaki gemiler ürkmüş bir sürü gibi iyice birbirine yanaşmıştı. Noel çörekçisini andıran bir kahve dükkânının üstünde birkaç

martı duruyordu. Buyright Store, Pizza Parlour ve Hamburger Haven kapalıydı. Evlerin kapıları kilitli, panjurları inikti. Rüzgâr kumları anayola ve kaldırımların altına doğru sürüklüyordu. Kumlar, dedi dayım, kenti kuşattı. Yazın buraya insanlar gelmese, her şey birkaç yıl içinde kumun altında kalırdı. Toms Nehri'nden sonra yol aşağıya Barnegat Bay'a doğru kıvrılıyor, oradan Pelican Adası üzerinden New Jersey kıyısının en ucundaki, uzunluğu 50 mil, genişliği ise hiçbir yerde bir metreyi geçmeyen burna çıkıyordu. Arabayı orada bir yere bıraktık, arkamızda sert kuzeydoğu rüzgârı, sahil boyunca yürümeye başladık. Ambros Adelwarth hakkında ne yazık ki pek bir şey bilmiyorum, dedi Kasimir Dayı. Ben New York'a geldiğimde o neredeyse kırkının üzerindeydi ve ben onu gerek ilk zamanlarda, gerek son zamanlarda ancak yılda bir ya da iki kez görürdüm. Onun efsanevi öyküsü hakkında çok şey söyleniyordu, ancak kesin olarak bildiğim tek şey, Ambros'un, Long Island'ın en uç noktasındaki Rock Point'te üç tarafı suyla çevrili büyük malikânede oturan Seligmannlar, Loebler, Kuhnlar, Speyerler ve Wormserler ile birlikte New York'un en zengin Yahudi banker ailelerinden biri olan Solomonların evinde kâhya ve baş uşak olarak çalıştığıydı. Ambros, Solomonların ya-

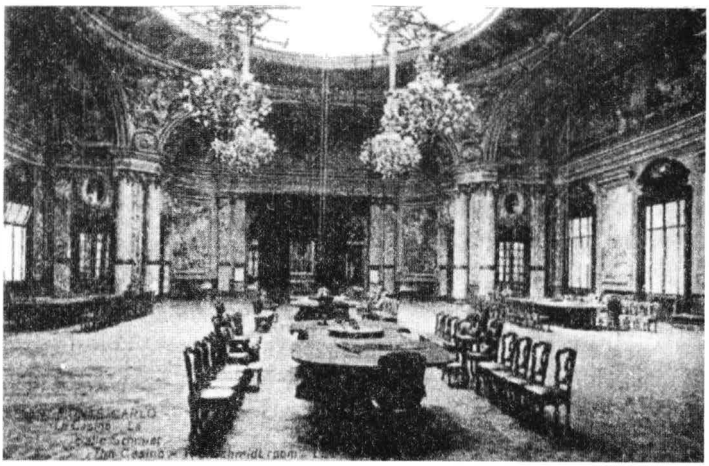
nında kâhya olarak çalışmazdan önce kendisinden birkaç yaş genç olan ve New York sosyetesinde garip hareketleri ve bitmek tükenmek bilmeyen maceralarıyla tanınan Solomon'un oğlu Cosmo'nun oda hizmetkârlığını ve yolculuklarda da refakatçiliğini yaptı. Cosmo'nun örneğin bir defasında Palm Beach'teki The Breakers Oteli'nin lobisine atla girip merdivenleri çıkmaya çalıştığı söylenir. Ama ben bu tür öyküleri sadece anlatılanlardan biliyorum. Ambros'a son zamanlarda çok yakın olan Fini, Ambros ile Solomon'un oğlu arasındaki trajik bağdan söz eder bazen. Bildiğim kadarıyla genç Solomon gerçekten de yirmili yaşlarının ortasında bir sinir hastalığı geçirerek iyice kötülemiş. Adelwarth Dayı'ya gelince; onun hayatı boyunca duygularını yaşayamamasına ve mesleği gereği hep soğukkanlı olmak zorunda kalmasına üzülmüşümdür. Akrabaları görmezden gelmiş, olumlu göstermeye çalışmış ya da bazıları belki de hiç anlayamamış olsa da, dedi Kasimir Dayı, Adelwarth Dayı'nın başka bir gruptan olduğu açıkça belli oluyordu. Adelwarth Dayı yaşlandıkça bana daha boş biri gibi gelmeye başladı, Solomonların kendisine armağan ettiği, zevkli döşenmiş Mamaroneck'teki evinde son görüşümde, onu ayakta tutan şey, sadece giysileriymiş gibi geldi bana. Söylediğim gibi, yaşamının son günlerinde onunla hep Fini ilgilendi. Onun hakkında Fini'den daha çok şey öğrenebilirsin. Kasimir Dayı bir an durup denize bakmaya başladı. Bu, karanlığın başladığı yerdir, dedi. Gerçekten de arkamızdaki kara parçası sanki suya gömülmüştü ve bu uçsuz bucaksız denizden dar, kuzeye doğru yükselen ve güneye doğru alçalarak uzanan kumsal dışında başka bir şey yükselmiyormuş gibi görünüyordu. Sık sık gelirim buraya, dedi Kasimir Dayı, neresi olduğunu bilmesem de, kendimi uzun bir yola çıkmış gibi hissederim. Sonra iri kareli paltosundan bir kamera çıkardı ve bana iki yıl sonra –herhalde film o zaman bitmişti– altın cep saatiyle birlikte gönderdiği bu fotoğrafı çekti.

Akşamleyin eve döndüğümde Fini Teyze oturma odasında koltukta karanlıkta oturuyordu. Yüzüne yalnızca caddenin ışığı vuruyordu. Parçalanma duygusu azal-

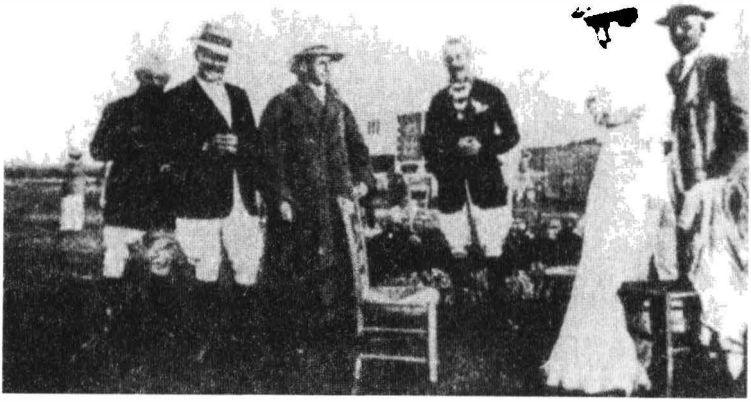

dı, dedi Fini Teyze, ağrılar hemen hemen yok oldu. Başlangıçta iyileşmemin sadece bir hayal olduğunu sandım; çünkü ağrılarım yavaş yavaş kesildi. Sonra ağrıları hemen hiç hissetmemeye başladığımda, şimdi kurcalarsam yeniden başlar sandım. Bu nedenle burada oturup kaldım. Öğleden sonradan beri burada oturuyorum. Arada bir uyudum mu, hiç hatırlamıyorum. Sanırım bütün günü düşüncelere dalmakla geçirdim, dedi teyzem ve küçük okuma lambasını açtı, ancak gözleri hâlâ kapalıydı. Mutfağa geçtim, ona rafadan iki yumurta, bir tost ve nane çayı yaptım. Yanına geldiğimde sözü Adelwarth Dayı'ya getirdim. Amerika'ya gelmesinden iki yıl sonra, diyerek anlatmaya başladı Fini Teyze, bir lokma ekmeği yumurtanın içine batırırken, Ambros Long Island'da Solomonların yanında işe girmiş. Japon elçilik müşaviriyle ne olduğu hakkında pek fazla bir şey bilmiyorum. Bildiğim, dayımın Solomonların yanında çok çabuk kariyer yaptığıdır. İnanılmaz derecede kısa bir süre içinde Ambros Dayı'nın her konuda kendine güvenen tavrından çok

etkilenen yaşlı Samuel Solomon, onu haklı olarak kendisine zarar verebileceğine inandığı oğlunun hizmetkârı yapmış. Kendisini tanıma fırsatını bulamadığım Cosmo Solomon, hiç kuşkusuz garip eğilimleri olan bir insanmış. Çok yetenekliymiş, ancak Hackensack'ta eski bir fabrikada uçak parçaları imal etmek için mühendislik öğrenimini yarıda kesmiş. Tabii aynı tarihlerde Saratoga Springs ve Palın Beach gibi yerlerde de uzun süre bulunmuş, çünkü hem çok iyi bir polo oyuncusuymuş hem de Breakers, Poinciana ya da American Adelphi gibi lüks otellerde harcayacağı bir sürü parası varmış. Adelwarth Dayı'nın bana bir keresinde anlattığına göre, bu onun için çok önemliymiş. Kaldı ki yaşlı Solomon, oğlunun sürdüğü başıboş ve geleceği olmayan hayatı engellemek için ona sunduğu muazzam serveti kısmaya kalktığında, Cosmo yaz aylarında Avrupa kumarhanelerinde inanılmaz bir servet kazanmaya karar vermiş. 1911 yılının Temmuz ayında arkadaşı ve kılavuzu olarak yanına aldığı Ambros ile Cenevre Gölü kıyısındaki Evian'da, daha sonra Monte Carlo'daki Salle Schmidt'te inanılmaz paralar kazanmış. Bir defasında Adelwarth Dayı bana, Cos-

mo'nun rulet oyununda bir süre durup dalgınlaştığını ve Cosmo'nun bunu birtakım hesap tahminlerine yoğunlaşmak için yaptığını sandığını söyledi, oysa Cosmo ona, böyle anlarda gerçekten içine kapandığını ve aralanmayan o sis perdesinin tam ortasında birkaç saniye içinde ortaya çıkan rakamı tanımak ve hiç vakit kaybetmeden ve kendine gelmeden hızlı ya da yavaş oynadığını itiraf etmiş. Cosmo'nun iddia ettiğine göre, Ambros'un buradaki görevi, normal yaşamdan tehlikeli bir şekilde uzaklaştığı böyle anlarda gözünü Cosmo'dan ayırmamak ve uyuyan bir çocuğu bekler gibi başında beklemekmiş. Tabii ki gerçekte neler olduğunu bilmiyorum, ama kesin bir şey vardı, o da bu ikisinin Evian ve Monte Carlo'da büyük paralar kazandığıydı. Öyle ki Cosmo bu paralarla bir Fransız fabrikatörü Deutsch de la Meurthe'ten bir uçak satın almış ve bu uçakla ağustos ayında Deauville' de Seine Nehri 15. Havacılık Yarışması'na katılıp cesurca uçuşlar yapmış. 1912 ve 1913 yıllarının yazında Cosmo, Ambros ile birlikte Deauville'deymiş ve burada kısa sürede şık dünyanın tüm ilgisini üzerine çekmiş, bunun nedeni sadece ruletteki inanılmaz şansı ve polo sahasındaki cesur akrobatik hareketleri değilmiş. Başlangıçta çay veya akşam yemeği gibi tüm davetleri geri çevirmesi, her yere ve her yemeğe yalnızca arkadaşı gibi davrandığı Ambros ile gittiği içinmiş. Adelwarth Dayı'nın fotoğraf albümünde, dedi Fini Teyze, Cosmo'nun Claire Fontaine Hipodromu'nda, sanırım bir hayır kurumu yararına yapılan bir maçta aristokrat bir hanımdan –yanılmıyorsam Kontes Fitz James'ti– birincilik ödülünü alırken çekilmiş bir resmi olacak. Bu, Cosmo Solomon'un bendeki tek fotoğrafı, ne de olsa Ambros'un başkalarına kıyasla çok az fotoğrafı var, çünkü o da Cosmo gibi tüm o görmüş geçirmişliğine rağmen insanlardan çekinen bir yaradılıştaydı. 1913 yazında, diye anlatmaya devam etti Fini Teyze, Deauville'de yeni bir kumarhane açılmış, bu kumarhanede daha ilk haftalarda öylesine çılgınca bir oyun tut-

kusu başlamış ki, tüm rulet ve bakara masaları, hatta *petits chevaux*[1] denen masalar sürekli oyun tutkunları tarafından doluyor ve kuşatılıyormuş. Marthe Hanau adlı tanınmış bir oyuncu tüm bu çılgınlığın başını çekiyormuş. Yıllarca kumarhane yönetimlerini rahatsız eden, o tarihlerde ise onlar adına ve onların çıkarına oyuncuları baştan çıkaran bu kadın hakkında Adelwarth Dayı'nın "adı çıkmış hafifmeşrep" dediğini hatırlıyorum. Adelwarth Dayı'ya göre, 1913 yılında yeni açılan kumarhanenin dikkat çeken lüksüyle kentin havasının temelden değişmesinin nedeni, Marthe Hanau'nun entrikaları dışında, Deauviller Bankası'nın kazancının birdenbire artmasıymış. Cosmo ise 1913 yılında önceki yıllardan daha fazla çevresini saran insanların curcunasından kendini koparak sadece akşam geç saatlerde *Salle de la Cuvette* denen iç taraftaki salonda oynamaya başlamış. Adelwarth Dayı'nın dediğine göre, her zaman boğucu bir havanın hâkim olduğu bu locaya sadece smokinli beylerin girmesine izin verilirmiş – burada tüm servetin, aile mülklerinin, gayrimenkullerin ve tüm bir yaşamın birkaç saat

[1] (Fr.) Küçük atlar; iki, üç ya da dört kişiyle oynanabilen bir kumar oyunu. (Ç.N.)

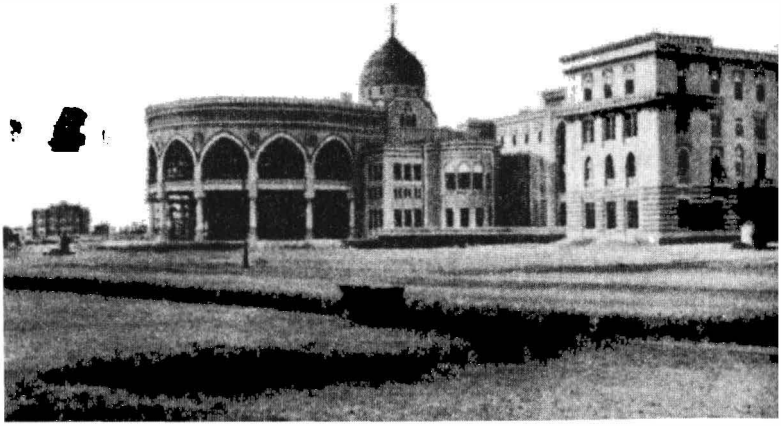
içinde harcandığı düşünülürse, buna şaşmamak gerekir, dedi Fini Teyze. Cosmo'nun şansı sezonun başında değişkenmiş, ancak sezon sonuna doğru şansı kendisinin bile beklemediği kadar açılmaya başlamış. Gözleri yarı kapalı, hep doğru alana oynar, sadece Ambros kendisini etsuyu ya da sütlü kahve için bara götürdüğünde ara verirmiş. Adelwarth Dayı'nın Fini Teyze'ye anlattığına göre, bir defasında Cosmo iki akşam arka arkaya o kadar çok kazanmış ki, Cosmo'nun içini boşalttığı bankanın gizli görevlileri yeni para bulmak zorunda kalmışlar ve üçüncü akşam Cosmo bütün parasını yatırarak oynadığı oyunda öyle çok kazanmış ki, Ambros bu parayı sabahın ilk saatlerine kadar saymakla ve sandık gibi kocaman bir valize yerleştirmekle uğraşmış. Deauville'deki yazın ardından Cosmo ile Ambros Paris'e, Venedik'e, İstanbul'a ve Kudüs'e gitmişlerdi, dedi Fini Teyze. Bu yolculukları hakkında pek bir şey anlatamayacağım; çünkü Adelwarth Dayı bu konuda sorduklarıma hiç yanıt vermemişti. Ancak Kudüs'te geçirdiği dönemde Arap giysisiyle çekilmiş bir fotoğrafı var. Ayrıca elimde Ambros'un o tarihlerde tuttuğu, küçücük harflerle yazılmış bir günlüğü de var. Uzun süre aklıma hiç gelmeyen bu günlüğü son zamanlarda çıkarıp okumak istediğimde, artık iyi göremediğim için sadece birkaç kelimeyi sökebildim. İstersen, bir kez de sen okumayı dene.

Cedar Glen West'te geçirdiğim son günümde Fini Teyze bana Cosmo Solomon'un ölümünü ve büyük dayım Ambros Adelwarth'ın sonraki yıllarını anlatırken uzun aralar veriyor ve düşünceleriyle benden çok uzaklarda ve erişemeyeceğim yerlere gidiyordu. Bu iki dünya gezgini Kutsal Topraklar'dan –böyle ifade etmişti Fini Teyze– geri döndüğünde, Avrupa'da savaş patlak vermiş ve bu savaş etrafa yayılıp tahribatına hepimiz şahit oldukça Cosmo için o hiç değişmeyen Amerika'daki yaşantısına alışmak gittikçe güçleşmiş, eski dost çevresi kendisine yabancılaşmış, New York'taki dairesi boşalmış ve

kısa bir süre sonra, önce Long Island'daki evine, sonra da yazlık evim dediği uzaklarda bir yerdeki bahçeli villasına çekilmiş. Solomon'un yaşlı bahçıvanından duyduğuma göre, dedi Fini Teyze, Cosmo o tarihlerde gündüzleri derin bir keder içindeymiş, geceleri de ısıtılmayan yazlık villasında söylene söylene dolaşıyormuş. O şaşkın heyecanı içinde savaşla ilgili sözcükleri birbiri ardına sıralıyor, sonra da kâh kavramları öğrenmedeki beceriksizliğine kızdığından, kâh bu kavramları sonsuza dek ezberlemeye çalıştığından eliyle alnına vuruyormuş. Böyle durumlarda kendini o kadar kaybediyormuş ki, Ambros'u bile tanımıyormuş. Oysa Avrupa'da olanları, yakılıp

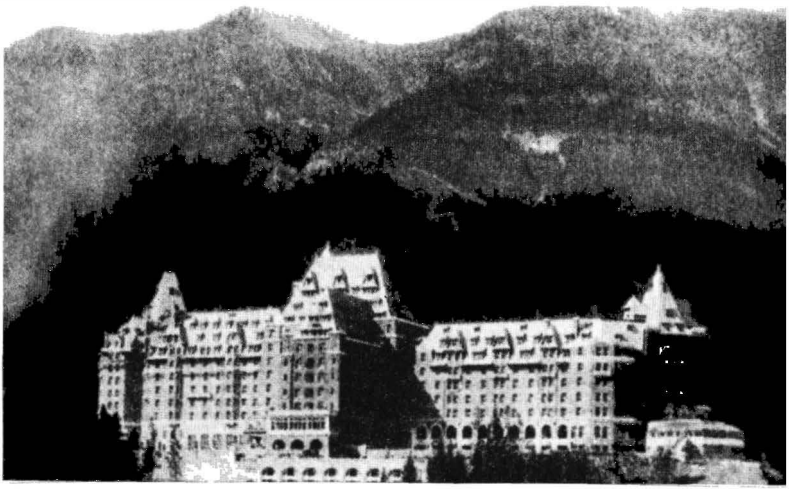
yıkılanları, ölümü ve savaş alanlarında güneşin kavurduklarını gördüğünü iddia ediyormuş. Hatta bir defasında bu iddiasıyla o kadar ileri gitmiş ki, elinde sopayla siperlerdeki çukurlarda koşuşturan fareleri kovaladığını söylemeye başlamış. Savaşın sona ermesi ile Cosmo'nun ruh halinde bir iyileşme görülmüş. Tekrar uçak motorları çizmeye başlamış, Maine sahilinde bir kulenin planlarını hazırlamış, gemi ve ülke haritalarını incelemiş ve Ambros ile seyahat planları yapmış. Bildiğim kadarıyla bu seyahat planlarından sadece biri gerçekleşti, o da 1923 yılının ilkbaharında Heliopolis'e yaptıkları yolculuk. Bu Mısır seyahatine ait birkaç fotoğraf var elimde, bunlardan biri İskenderiye'deki Paradeissos adlı bir *kafeneions*'a, bir diğeri Ramle'deki San Stefano Kumarhanesi'ne ve öteki de Heliopolis'teki bir kumarhaneye ait. Görünen o ki, çok kısa süren bu Mısır yolcululuğu ile ilgili olarak Adelwarth Dayı, dedi Fini Teyze, geçmişi tekrar yaşamak için yaptıkları bu gezinin her bakımdan tam bir başarısızlıktan ibaret olduğunu anlattı bana. Cosmo'nun ikinci ağır sinir krizinin nedeni, o tarihlerde New

York'ta gösterilen ve Cosmo'nun kendisini özdeşleştirdiği, çılgına döndüğü ve kendini bir labirentin içinde hapsedilmiş gibi hissettiği bir kumarbazın hayat hikâyesinin anlatıldığı bir Alman filmiymiş. Cosmo'yu özellikle tedirgin eden şey, Sandor Weltmann adındaki tek kollu hipnotizmacının, seyirciler arasında bir tür toplu halüsinasyona neden olduğu filmin sonlarındaki bir sahneymiş. Cosmo defalarca sahnenin arkasında sanki bir vaha beliriyordu, diye anlatmış Ambros'a. Hurma ağaçlarının arasından bir kervan çıkıyor, aşağıya salona iniyor, hayretle başını çevirmiş seyircilerin arasına karışıyor ve bir anda yok oluyordu, demiş. Korkunç olan şey ise, Cosmo'nun kendisini bu kervanlardan birine katılıp salonu terk ettiğini ve şimdi ise nerede olduğunu bilmediğini söylemesiymiş. Kısa bir süre sonra, diye anlatmaya devam etti Fini Teyze, Cosmo gerçekten de kaybolmuş. Onu nerelerde ve ne kadar uzun süre aradıklarını artık anımsayamıyorum, anımsadığım tek şey, Ambros'un onu iki-üç gün sonra evin en üst katında, yıllardır kapalı olan çocuk odasında bulduğuydu. Küçük bir taburede oturmuş, kollarını iki yana sarkıtmış, vapurların ağır ağır Boston'a ya da Halifax'a doğru gittiği denize gözlerini dikmiş, bakıyormuş. Ambros ona burada ne aradığını sorduğunda, erkek kardeşini aradığını söylemiş, ancak Adelwarth Dayı'nın ifadesine göre, erkek kardeşi yokmuş. Cosmo biraz iyileştikten sonra doktorların önerilerine uyarak Ambros ile birlikte temiz hava kürü için Kanada'nın yüksek dağlık bölgesindeki Banff'a gitmiş. Bütün bir yazı ünlü Banff Spring Oteli'nde geçirmişler, Cosmo çoğu zaman uslu, ancak hiçbir şeyle ilgilenmeyen bir çocuk gibiymiş, Ambros ise kendini tamamıyla Cosmo ile ilgilenmeye vermiş. Ekim ortalarında kar yağmaya başlamış. Cosmo saatlerce kulenin penceresinden her yana yayılmış o muazzam çam ormanlarını ve inanılmaz yükseklikten inen karları izlemiş. Yuvarladığı mendilini avucunda tutuyor ve çaresizlikten sürekli ısırıyormuş.

Bir gün dışarıda karanlık bastırdığında yere uzanmış, ayaklarını karnına doğru çekmiş ve elleriyle yüzünü gizlemiş. Ambros onu bu haliyle eve getirdi, bir hafta sonra da New York Ithaca'daki Samaria Sinir Hastalıkları Kliniği'ne yatırdı. Cosmo aynı yıl içinde bu klinikte o sessiz ve hareketsiz haliyle bu dünyadan göç etti.

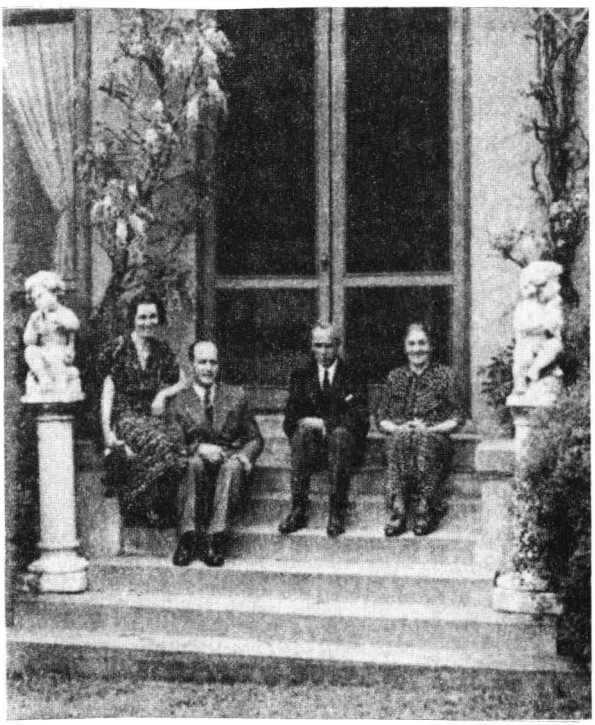
Bu olayların üzerinden elli yıldan daha uzun bir süre geçti, dedi Fini Teyze. Ben o tarihlerde Wettenhausen'da bir enstitüdeydim ve ne Cosmo Solomon hakkında bir şeyler biliyordum, ne de annemizin Gopprechts'ten göç etmiş olan erkek kardeşi hakkında en ufak bir bilgim

vardı. New York'a geldikten sonra bile uzun bir süre kendisiyle sürekli görüştüğüm halde Adelwarth Dayı'nın bu hikâyesi hakkında hiçbir fikrim yoktu. Adelwarth Dayı, Cosmo'nun ölümünden sonra Rock Point'teki evde kâhyalık yapmaya başladı. 1930-1950 yılları arasında düzenli aralıklarla ya yalnız ya da Theo ile birlikte kâh büyük davetlerde yardım etmek için, kâh sadece dayımı ziyaret için Long Island'a gittim. O tarihlerde bahçıvanlar ve şoförlerin dışında Adelwarth Dayı'nın altında yarım düzi-

neden fazla hizmetkâr çalışıyordu. Adelwarth Dayı bütün zamanını işine harcıyordu. Geriye baktığımda, onun hiçbir zaman özel hayatının olmadığını, sadece evdeki düzen için çalıştığını söyleyebilirim. Onu gömlekle ya da ayağında o pırıl pırıl parlayan botları olmadan sadece çoraplarıyla hayal etmem mümkün bile değil, kaldı ki onun uyuduğunu ya da biraz olsun dinlendiğini de hiç görmedim. Geçmiş hakkında konuşmayı sevmezdi. Onun için önemli olan Solomonların o büyük evinde saatlerin ve günlerin sorunsuz bir şekilde geçmesi, yaşlı Solomon'un ilgi alanlarının ve alışkanlıklarının ikinci eşi Mrs. Solomon'unkilerle çatışmamasıydı. Bu, özellikle 1935 yılından sonra, dedi Fini Teyze, Adelwarth Dayı için zor oldu; çünkü yaşlı Solomon bir gün aniden herhangi bir gerekçe göstermeden bundan böyle hiçbir akşam yemeği davetine ya da büyük davetlere katılmayacağını, dış dünya ile bir işinin kalmadığını ve kendisini orkide yetiştirmeye adayacağını söyledi. Kendisinden yirmi yaş genç olan ikinci eşi Mrs. Solomon ise, ünü New York dışına taşan, konukların cuma öğleden sonra gelmeye başladığı haftasonu davetlerini vermeye eskisi gibi devam etti. Adelwarth Dayı bu durumda bir yandan yaşamını nerdeyse seralarda sürdürmekte olan yaşlı Solomon'la ilgilenirken, öte yandan da genç Mrs. Solomon'un pek düşkün olduğu hoş olmayan davranışlarını önlemeye çalışmakla uğraşıyordu. Bu iki yönlü hizmet onu tahmin ettiğimden daha fazla yoruyordu, özellikle de savaş yılları sırasında, çünkü inzivaya çekilmiş olmasına rağmen bazı şeylerden yine de haberdar olan yaşlı Solomon, zamanının büyük bir bölümünü İskoç battaniyeye sarınıp aşırı sıcak seralardan birinde, Güney Amerika'dan getirtilen kök bitkilerinin arasında geçiriyor ve sadece çok gerekli şeyleri isterken, Margo Solomon davetlerinden vazgeçmiyordu. Ancak, diye anlatmaya devam etti Fini Teyze, yaşlı Solomon 1947 yılının ilkbaharında tekerlekli sandalyesinde hayata veda ettiğinde, eşini on yıl bo-

yunca hiç umursamayan Margo, odasından dışarıya adım atmadı. Hemen hemen tüm çalışanlara yol verildi ve Adelwarth Dayı'nın bundan böyle en önemli görevi, neredeyse tamamen boşalmış ve büyük bir bölümü bembeyaz tozla kaplanan bu evin bekçiliğini yapmak oldu. İşte o tarihlerde Adelwarth Dayı bana geçmişindeki birkaç olayı anlatmaya başladı. Adelwarth Dayı, çok büyük derinliklerden çıkardığı bu anıları insanı şaşırtacak kadar canlı anlatırken, onun inanılmaz bir hafızaya sahip

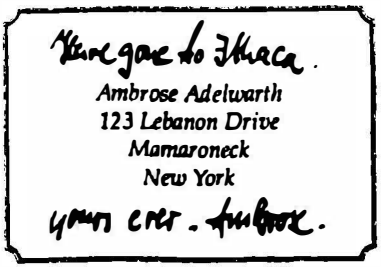

olduğu, ancak bu hafızaya bağlı anımsama yeteneğinin olmadığı duygusuna kapıldım. Bu nedenle onun için anlatmak hem bir kurtuluş, bir sıyrılış hem de acımasız bir yok oluştu. Fini Teyze söylediği son sözleri unutturmak istercesine sehpanın üzerinde duran albümlerden birini

eline aldı. Albümün sayfalarını karıştırdı, işte, Adelwarth Dayı'nın o tarihlerde çekilmiş fotoğrafı, diyerek albümü bana uzattı. Solda Theo ile ben, dayımın sağında o tarihlerde Amerika'ya henüz gelmiş olan kız kardeşi Balbina oturuyor. Tarih Mayıs 1950. Bu fotoğraf çekildikten birkaç ay sonra Margo Solomon, Banti Sendromu'ndan öldü. Ortak mirasçılara kalan Rock Point, tüm mobilyaları ve eşyalarıyla birlikte birkaç gün içinde açıkartırmada satıldı. Evin böyle darmadağın olmasına çok üzülen Adelwarth Dayı, birkaç hafta sonra yaşlı Solomon'un daha hayattayken onun üzerine yaptırdığı Mamaroneck'teki eve yerleşti. Albümünün öbür sayfasında o evin oturma odasının bir resmi var, dedi Fini Teyze. Fotoğrafta da görüldüğü gibi, evin her köşesi her zaman derli topluydu. Öyle ki Adelwarth Dayı'nın her zaman bir misafir geleceğini hesap ettiğini düşünmüşümdür sık sık. Ama hiç kimse gelmezdi, kim gelecekti ki, dedi Fini Teyze. Bu nedenle en az haftada iki kez Mamaroneck'e giderdim. Onu ziyaret ettiğim zamanlar çoğu kez mavi koltukta oturur-

dum, dayım da masaya hafifçe dönük bir biçimde, şu ya da bu yazışmayı yapacakmış gibi yazı masasında otururdu. Bazen yaşadıklarıyla ile ilgili olarak anlattıkları, örneğin Japonya'da tanık olduğu kelle uçurma hikâyeleri, bana inanılmaz gelirdi, öyle ki Korsakov Sendromu olduğunu düşünürdüm, belki bilirsin, kaybettiğin anıları hayal ürünü olaylarla dengeleme sendromu. Her halükârda Adelwarth Dayı anlattıkça, teselli edilemez hale geliyordu. 1952 yılının Noel zamanıydı, çok derin bir depresyona girdi, anlatmaya çok ihtiyacı olduğu açıkça görülmesine rağmen hiçbir şey anlatamadı, tek bir cümle, tek bir sözcük, hatta neredeyse tek bir ses çıkmadı ağzından. Yazı masasına hafifçe dönük, bir eli masanın üzerinde, öbür eli kucağında, gözlerini yere dikmiş, öylece oturuyordu. Ona kendi ailemden, Theo'dan, ikizlerimden ya da yeni aldığımız beyaz çizgili Oldsmobile'den söz ettiğimde, beni dinleyip dinlemediğini bile bilmiyordum. Onu dışarıya, bahçeye çıkması için ikna etmeye çalışmama tepki vermiyor, doktor çağırmamı ise reddediyordu. Bir sabah Mamaroneck'e geldiğimde Adelwarth Dayı ortadan kaybolmuştu. Koridordaki vestiyerin aynasına, üzerinde bana yazılı bir not bulunan kartvizitini sıkıştırmıştı, o günden beri hâlâ yanımda taşırım o kartviziti. Ithaca'ya gittim. Senin Ambrose'un, diye yazıyordu kartvizitin üzerinde. Ithaca ile neyi kastettiğini anlamam biraz zaman aldı. Doğal olarak, dedi Fini Teyze, ondan sonraki haftalar ve aylar olabildiğince sık Ithaca'ya gittim. Itha-

ca muhteşem bir yerdeydi. Etrafında ormanlar ve suların göle karıştığı geçitler vardı. Profesör Fahnstock adında birinin yönetimindeki bakımevi, parka benzeyen bir alandaydı. Yazın o son sıcaklarını yaptığı pırıl pırıl günlerinden birinde Adelwarth Dayı'nın pencerenin yanında duruşu, dışarıdan esen serin rüzgâr, neredeyse hiç hareket etmeyen ağaçların arasından baktığımız ve bana Altachmoos'u anımsatan çayırları, orta yaşlı bir adamın elinde, ucunda beyaz ağ takılı sopasıyla ortaya çıkıp arada bir ağıyla oraya buraya sıçramasını bugün bile hatırlıyorum. Adelwarth Dayı gözlerini dikmiş, dışarıya bakıyordu, benim şaşkınlığımı fark edince şöyle dedi: Bu kelebek avcısıdır. Buraya sık sık gelir. Dayımın bu sözlerinde hafif bir neşe sezdim ve Profesör Fahnstock'un söylediği gibi, bunun uygulanan şok terapisinin sonunda ortaya çıkan bir iyileşme olduğunu düşündüm. Sonbahara girdiğimizde dayımın bedenen ve zihnen çoktan tükenmiş olduğu iyice anlaşıldı. Gün geçtikçe daha da zayıflıyor ve bir zamanlar dipdiri olan elleri tirtir titriyordu, yüzü çarpılmıştı, sol gözü sürekli oynuyordu. Adelwarth Dayı'yı en son kasım ayında ziyaret ettim. Gitmek için kalktığımda beni kapıya kadar geçirmekte ısrar etti. Beni geçirmek için büyük bir çaba harcayarak siyah kadife yakalı paltosunu giydi, şapkasını taktı. Onun araba yolunda duruşu hâlâ gözlerimin önünde. Kalın paltosunun içinde çok zayıf ve her an yıkılacakmış gibi görünüyordu, dedi Fini Teyze.

Cedar Glen West'ten ayrıldığımda buz gibi soğuk, karanlık bir sabahtı. Bir gün önce Adelwarth Dayı'nın kendisini nasıl uğurladığını anlatan Fini Teyze, tıpkı onun gibi, kendisine pek kalın gelen siyah mantosunu sırtına almış, bungalovunun önünde durmuş, bana mendil sallıyordu. Ayrılırken dikiz aynasından beyaz egzoz dumanları arasında gittikçe küçüldüğünü gördüm; ne zaman o günü düşünsem, garip de olsa, o günden bu yana başka hiç kimsenin bana mendil sallamadığını hatırlarım. New

York'ta kaldığım birkaç gün umutsuz Theres Teyze ile Augsburg Sinagogu'nun çatısında çalışan Kasimir Dayım hakkında bir şeyler yazmaya başladım. Zihnimi özellikle meşgul eden şey, Ambros Adelwarth ve onun yetmiş altı yaşında kendi isteğiyle girdiği ve öldüğü Ithaca'daki bakımevine gidip gitmeme konusuydu. Gerek Londra uçuşumu iptal etmemek için gerek orada yapacağım araştırmaların sonuçlarından ürktüğüm için, bütün planlar düşünceden ibaret kaldı. Ancak 1984 yılının ilkbaharında, Adelwarth Dayı'nın 1913 yılına ait seyahat notlarını çözebildiğimde, bu planı daha fazla erteleyemeyeceğimi düşünerek Ithaca'ya gittim. Uzun lafın kısası, tekrar New York'a uçtum ve aynı gün bir araba kiralayarak State Highway 17. Karayolu üzerinde, kuzeybatı yönüne doğru yola çıktım. Bana tanıdık gelen adlarına rağmen, benim için hiçbir şey ifade etmeyen bir sürü yerden geçtim. Monroe, Monticello, Middletown, Wurstboro, Wawarsing, Colchester, Cadosia, Deposit, Delhi, Neversink ve Niniveh – sanki uzaktan kumandalı bir arabanın içinde oturmuş, kocaman bir çocuğun artık var olmayan bambaşka bir dünyanın harabeleri arasında, kentlerin isimlerini kendi bildiğine göre tek tek seçtiği dev bir oyuncak ülkesinde gezintiye çıkarılmıştım. Araba geniş otoyolda sanki kendiliğinden gidiyordu. Hız farkının çok az olduğu sollama şeritlerinde arabalar o kadar yavaş ilerliyordu ki, ara ara birbirlerinin önüne geçerken ya da arkada kalırken, adeta kapı komşusu oluyorlardı. Örneğin ben en az yarım saat boyunca, arabanın içindeki insanların çeşitli el kol hareketleriyle beni adeta bir aile dostu olarak gördüklerini anlatmaya çalıştığı bir zenci aileyle yan yana yol aldım ve onların arabası Hurleyville'in yol ayrımına saptığında –çocuklar arabanın arka penceresinden komiklikler yapıyorlardı–, kendimi bir süre yalnız ve terk edilmiş hissettim. Çevre de gözle görülür bir şekilde tenhalaşmıştı. Yol, sağ tarafındaki yamaçların kuzey ufkuna doğru gittikçe orta yükseklikteki bir dağa

dönüştüğü büyük bir yaylanın içinden geçiyordu. Üç yıl önce Amerika'da geçirdiğim kış günleri nasıl karanlık ve renksizdiyse, yeşilin tüm tonlarının yer aldığı buradaki doğa da o denli aydınlıktı. Dağ yamaçlarına doğru uzanan, uzun süredir işlenmemiş çayırlarda meşe ve siyah ıhlamur ağaçları küçük ağaç adacıkları oluşturuyordu, sıra sıra uzanan çam ormanları yerini, titreyen sayısız yaprağıyla henüz birkaç hafta önce yeşermiş kayın ve kavak ağaçlarına bırakıyordu, hatta arkada, çam ağaçlarının yamaçları kapladığı karanlık bölgelerde bile karaçamlar akşam güneşinde yer yer açık yeşil görünüyordu. Hiç kimsenin oturmadığı anlaşılan bu yüksek araziye baktığım sırada, manastır okulunda okurken uzak yerleri görme arzusuyla atlasımın üzerine kapanışımı ve adlarını alfabetik sırayla ezberlediğim Amerikan eyaletlerine yaptığım düşsel yolculuklarımı anımsadım. Sonsuza kadar sürüyormuş gibi gelen bu coğrafya derslerinden birinde –dışarıda sabah güneşinin henüz dokunmadığı sabah maviliği içindeki dünya vardı–, yanılmıyorsam, şimdi içinden geçtiğim ve Kasimir Dayı'nın bizim oraların dağlarına benzettiği daha kuzeydeki Adirondeck Dağları'nı incelemiştim. Elimde büyüteç, gittikçe incelen Hudson Nehri'nin kaynağını aradığımı ve bir sürü dağlık tepe ve göl ile sarılı haritada yolumu kaybettiğimi dün gibi hatırlıyorum. Bu nedenle Sabattis, Gabriels, Hawkeye, Amber Lake, Lake Lila ve Lake Tear-in-the-Clouds gibi bazı yerleri bir daha unutmamak üzere hafızama kaydetmiştim.

State Highway otoyolundan saptığım Owego'da mola verdim ve bir lokantada oturup kâh kâğıda bir şeyler yazarak, kâh çoğu zaman aralıksız devam eden trafiğin akışına ve güneşin batışının üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen hâlâ turuncu-flamingo ve altın sarısı renkteki şeritlerle kaplı gökyüzüne bakarak düşüncelere dalmış bir halde saat dokuza kadar orada kaldım. Bu nedenle Ithaca'ya ancak akşamın geç saatlerinde vardım. Nerede olduğumu anlayıp da ara sokaklardan birinde,

karanlık bahçesinde hiç kimsenin olmadığı, hafif aydınlatılmış Empire des Lumières adlı bir otele gelinceye kadar aşağı yukarı yarım saat kent içinde ve dışında arabayla dolaştım durdum. Taş merdivenli ve hafif eğilimli bir yol, kaldırımdan otelin giriş kapısına uzanıyordu. Kapının önünde beyaz çiçekli bir bitkinin (lambanın ışığında bir an için üzerinin karla kaplı olduğunu sandım) dalları iki yana uzanmıştı. Anlaşılan binadaki herkes çoktan yatmıştı, o nedenle karşısında duran kişinin bacaklarından ya da gövdesinin alt kısmından başka bir yerini göremeyecek kadar kambur ve yaşlı bir otel görevlisinin dışarı çıkması epey uzun sürdü. Böyle kambur oluşundan olsa gerek, yaşlı adam yarısı cam olan dış kapının önünde bekleyen konuğu kısa, fakat derin bir bakışla süzmeye başladı. Tek kelime etmeden önümden yürüyüp şahane maun merdivenlerden yukarı çıktık –insan burada sanki merdivenlerden çıkmıyor da havada süzülüyormuşçasına bir duyguya kapılıyordu–, en üst katta, arka cepheye bakan derli toplu bir odaya geldik. Çantamı yere indirdim, yüksek pencerelerden birini açtım, ta aşağıdan yukarıya uzanan bir servi ağacının dalgalanan gölgesiyle karşılaştım. Hava bir servi ağacının kokusuyla ve ilk duyduğumda rüzgârın uğultusu sandığım, ancak pek de uzakta olmayan, penceremden görülmese de yakında olduğu anlaşılan Ithaca Şelaleleri'nin sürekli şırıldayan sesiyle doluydu. Bu kente gelmeden önce Ithaca Şelaleleri hakkında da, Cayuga Gölü çevresinde bulunan ve buzul çağının sona ermesinden bu yana, derin yamaçlardan ve vadilerden dökülen, sayıları yüzü geçen diğer şelaleler hakkında da doğru dürüst bir fikrim olmamıştı. Yatağa uzandım ve uzun yolculuktan bitap bir halde çağlayanlardan sessizce yükselen ve zifiri karanlık odaya beyaz bir perde gibi esen seslerin arasında derin bir uykuya daldım. Ertesi sabah telefon rehberinde Samaria Sanatoryumu'nun ve Fini Teyze'nin söz ettiği Profesör Fahnstock'un numarasını aradım, ama bulamadım. Aynı

şekilde bir sinir hastalıkları kliniğine yaptığım telefon görüşmesinden ve "özel akıl hastanesi" sözü üzerine gayri ihtiyari irkilen açık mavi gözlü, saçları ondüleli resepsiyon görevlisi hanıma sorduğum sorulardan da bir şey çıkmadı. Kentteki insanlardan bilgi almak için otelden çıktığımda bahçede, elindeki süpürgeyle yerleri süpüren kambur bir görevliyle karşılaştım. Bilgi almak için kibarca yönelttiğim sorumu son derece dikkatle dinledikten sonra, hiç sesini çıkarmadan süpürgesine dayanıp birkaç dakika düşündü. Sonunda, Fahnstock, diye öyle yüksek sesle bağırdı ki, sanki karşısındaki sağırdı, Fahnstock ellili yıllarda öldü, yanlış hatırlamıyorsam kalp krizinden. Sonra, iki büklüm göğsünden parça parça çıkan birkaç cümleyle Fahnstock'un yerine Dr. Abramsky diye birinin geldiğini, ancak onun da altmışlı yılların sonundan beri hiç hasta kabul etmediğini söyledi. Şimdilerde ne yaptığına gelince, diyerek gitmeye hazırlanan yaşlı adam, bunu kimse bilmiyor, dedi. Kapıya geldiğinde ise arkamdan şöyle seslendi: Şimdilerde arıcılık yaptığını duydum.

Yaşlı adamın verdiği bilgiyle öğleden sonra sanatoryumu kolayca buldum. Girişte bulunan en az kırk hektarlık büyük bir parkı geçtikten sonra, üstü kapalı verandaları ve üst kattaki balkon çıkıntılarıyla bir yanıyla Rus çiftlik evlerine benzeyen, bir yanıyla da 19. yüzyıl sonlarında Avusturyalı arşidüklerin ve eyalet prenslerinin Steiermark ve Tirol eyaletlerinin ormanlık alanlarında av düşkünü soylular ve tüccar burjuvalar için dinlenme yeri olarak yaptırdıkları, içi ganimet dolu, kocaman cam barakalara benzeyen, tamamıyla ahşaptan yapılmış villaya geldim. Çöküşün belirtileri o kadar açık, camların güneş ışığında parlayışı o kadar tuhaftı ki, daha fazla yaklaşmaya cesaret edemedim, onun yerine parkta dolaşıp etrafımda duran, benim de bildiğim iğne yapraklı bu ağaçların, Lübnan sedirleri, mazı, gümüş çam, karaçam Arolla ve Monterey çamları ve ince tüylü, yapraklı batak-

lık servilerinin nasıl da büyümüş olduklarını inceledim. Bazı sedir ağaçlarıyla karaçamların boyu kırk, bir baldıran çamının boyu ise elli metre kadardı. Ağaçların arasındaki küçücük çimliklerde mavi sümbüller, beyaz suteresi ve sarı keçisakalı yan yana büyümüştü. Başka bir tarafta çeşit çeşit yeşil eğreltiotları vardı ya da üzerlerine düşen ışıkta yaprakları parlayan Japon akçaağaçları sallanıyordu. Ormandan farksız olan bahçede hemen hemen bir saat dolaştıktan sonra, Dr. Abramsky'ye arı kovanlarının yanında yeni bir kovan hazırlarken rastladım. Altmış yaşlarında, kısa boylu biriydi, üzerinde eski bir pantolon ve sağ cebinden eskiden süpürge yapımında kullanılan cinsten bir kaztüyünün fırladığı ve her yanı yamalı bir gömlek vardı. Dr. Abramsky'ye baktığımda ilk dikkatimi çeken şey, bana din dersinde resimlerini gördüğüm Faşing çocuklarının, ateş dilleri anımsatan kıpkırmızı, gür ve heyecandan dimdik olmuş saçlarıydı. Benim birdenbire karşısında dikilmeme hiç şaşırmayan Dr. Abramsky, hasır bir iskemleyi bana doğru itip bir yandan benim hikâyemi dinlerken, diğer yandan arı kovanıyla olan uğraşısına devam etti. Ben anlatmamı bitirdiğimde, elindeki aletleri bir kenara koyup kendisi anlatmaya başladı. Cosmo Solomon'u hiç tanımadığını, ama büyük dayımı tanıdığını söyledi, çünkü 1949 yılında otuz bir yaşındayken Fahnstock'un yanında asistan doktor olarak çalışmaya başladım, dedi. Adelwarth vakasını özellikle çok iyi hatırlıyorum, çünkü düşüncelerimin değiştiği bir dönemin başında rastladığım bu vaka, Fahnstock'un ölümünden sonraki on yıl beni gittikçe daha çok engellemeye başladı ve en sonunda da benim psikiyatriyi bırakmama neden oldu. 1969 Mayıs'ının ortalarından beri –emekliliğimin on beşinci yılını kısa bir süre önce geride bıraktım– burada dışarıda yaşıyor, havanın durumuna göre botta ya da arı kovanlarının yanında kalıyor ve açıkçası, gerçek dünya denen şeyde neler olup bittiğine aldırmıyorum. Kuşkusuz, biraz çılgın bir yanım var; ancak sizin

de bildiğiniz gibi, bu tip kavramlar insandan insana değişir. Samaria binasının boş olduğunu görmüşsünüzdür. Benim o yaşamdan kurtulmam için onun yok olması şarttı. Sanırım hiç kimse bu garip kalas köşkte birikmiş ve çöküşüyle yavaş yavaş eriyip giden acıları ve mutsuzlukları tahmin edemez. Dr. Abramsky bir süre hiçbir şey söylemeyip sadece uzaklara baktı. Ambros Adelwarth'ı yakınlarından birinin bize getirmediği, psikolojik tedavi görmek istediği için tamamıyla kendi arzusuyla geldiği doğru, dedi. Bu adımıyla neyi hedeflediğini uzun süre anlayamadım; çünkü hiçbir zaman kendisinden söz etmedi. Fahnstock'un teşhisi ağır bir melankoli ve buna bağlı olarak şizofreni hastalarında görülen kendine zarar verme durumuydu, ancak burada ters olan, bu tip vakalarda genellikle görülen bedensel bir boş vermişliğin Ambros'ta olmayışıydı. Tam tersine, Ambros dış görünüşüne çok değer veriyordu. Onu her zaman üç parçalı takım elbisesi ve kusursuz bağlanmış kravatıyla görmüşümdür. Ancak pencerenin önünde durup dışarıya baktığı zamanlarda bile, sanki çaresiz bir dertten mustaripmiş izlenimi veriyordu. Sanırım, dedi Dr. Abramsky, büyük dayınızdan daha melankolik birine hayatım boyunca rastlamamışımdır; her sözü, her davranışı, son anına kadar düzenli olan dış görünüşü, hepsi ölmek istediği duygusunu uyandırıyordu insanda. En kötü zamanlarda bile vazgeçemediği nezaketiyle yemek saatini aksatmıyordu, ancak tabağına aldığı yemek, ölmek üzere olan insanların yediği kadar az oluyordu. Dikkati çeken bir başka nokta da Ambros'un, bugün geriye bakıp düşündüğümde, ellili yılların başlarında uygulandığı haliyle işkence ya da ıstırap çekmekten bir farkı olmayan şok tedavisini gönüllü olarak kabul etmesiydi. Öteki hastalar çoğu zaman zorla (Dr. Abramsky burada "elleri arkadan bağlı" ifadesini kullanmıştı) alet odasına getirilirlerken, Ambros randevu saatinde kapının önündeki taburede oturur, başını duvara yaslar, gözlerini kapatır ve çağrılmayı beklerdi.

Ricam üzerine Dr. Abramsky şok terapi hakkında daha ayrıntılı bilgi vermeye başladı. Psikiyatri alanında kariyerimin başlarında elektroşok tedavisinin insancıl ve etkili bir işlem olduğu görüşündeydim. Fahnstock'un "uygulamalarıyla ilgili" canlı tasvirlerinden ve öğrenimim sırasında bize anlatılanlardan eskiden insülin iğnesi verilerek suni epilepsi krizlerinin oluşturulduğu, hastaların çarpılmış ve mosmor kesilmiş bir yüzle dakikalarca ölümcül kramplara maruz kaldıklarını biliyorduk. Bu eski yöntemle kıyaslandığında, dozun kesin olarak ayarlanabildiği ve aşırı bir tepkide işlemin hemen durdurulabildiği elektroşok tedavisinin uygulanması, azımsanmayacak bir ilerlemeydi ve ellili yılların başlarında narkoz ve kas gevşetici ilaçların kullanımıyla omuz ve çene kemiği çıkıkları, diş kırılmaları gibi yan etkileri önlemesi nedeniyle tümüyle desteklediğimiz bir tedavi yöntemi olmuştu. Elektroşok tedavisinin uygulanmasındaki bu iyileştirmelere son derece güvenen Fahnstock, benim bu konuda ne yazık ki yeterince etkili olamayan itirazlarımı, kendisinin o pek bilinen umursamazlığıyla dikkate almayarak, daha Ambros bize gelmeden yaklaşık altı ay önce Braunmühl adındaki bir Alman psikiyatrın blok yöntem adını verdiği, birkaç gün içinde çoğu kez yüzden fazla şokun uygulandığı bir tedaviyi benimsemişti. Doğal olarak böylesi bir tedavi uygulanırken, terapinin ilerleyişi ne düzenli bir şekilde kaydedilebilir ne de değerlendirilebilirdi; bu, büyük dayınıza tedavi uygulanırken de yapılmadı. Ayrıca, diye devam etti sözlerine Dr. Abramsky, tüm dosyalar, anamnez bilgileri, hastaların hikâyeleri ve Fahnstock'un pek kısa tuttuğu günlük raporlar aradan geçen zaman içinde, "deliler evi"nden buraya geçen ve sayıları o zamandan beri iyice artan fareler tarafından kemirilmiştir. En azından rüzgârsız gecelerde kurumuş tahtalar arasında koşuşturmalar, gidip gelmeler duyulur ve dolunay ağaçların arkasından belirdiğinde, binlerce minik gırtlaktan aynı anda çıkan acıklı bir mü-

zik duyar gibi olurum. Bugün artık bütün umudum birçok yeri yıkılmak üzere olan sanatoryumun fareler, ağaç kurtları, böcekler tarafından kemirilip er geç çökertilmesinde. Bu binanın çökmesiyle ilgili olarak sürekli gördüğüm bir rüya var, dedi Dr. Abramsky ve sol avucunun içine baktı. Rüyamda, sanatoryumu tepedeki yerinde görüyorum, aynı anda her şeyi görüyorum, binanın tüm kompleksini ve en küçük ayrıntısını. Tüm binanın ahşap iskeleti, kapı gövdeleri, kaplamaları, yerleri, antreleri, merdivenleri, parmaklıkları, tırabzanları, çerçeveleri, pervazları dıştan sağlam görünürken, içlerinin çoktan oyulmuş olduğunu ve böcek sürüsünün içinden seçilmiş bir böceğin çenesinin kenarıyla son bir kez dokunduğu takdirde her an yıkılabileceğini ve buna karşı konulamayacağını biliyorum. Kaldı ki gerçekten de beklenen oluyor ve rüya gören gözlerimin önünde, bina inanılmaz derecede yavaş yavaş çöküyor, büyük, sarımtırak bir bulut göğe yükseliyor ve bir zamanlar sanatoryumun olduğu yerde pudra kadar ince, çiçek tozlarına benzer talaş yığınından başka bir şey kalmıyor. Dr. Abramsky gittikçe daha alçak sesle konuşmaya başladı ve kısa bir süre içinde hayalinde canlandırdığı oyun bittikten sonra tekrar gerçeğe geri döndü. Fahnstock, diye söze başladı yeniden, sinir hastalıkları konusundaki ihtisasını Lemberg'deki hastanelerden birinde yapmıştı, I. Dünya Savaşı'ndan önceydi, o dönemde psikiyatri ilk etapta gözaltına alınan kişilerin, gözaltı süreleri boyunca baskı altında tutulmalarıyla ilgileniyordu. Fahnstock aldığı eğitimin etkisiyle, devamlı bir şok tedavisinin hasta üzerinde sürekli yalnızlık ve tekdüzeliğe yol açmasını, algılama güçlüğünü, düşünme eyleminin ağırlaşmasını, ses tonunun alçalmasını ve hatta kişinin hiç konuşmamasını başarılı bir tedavi olarak görüyordu. Bu nedenle kliniğimizde haftalar, aylar boyu süren bir dizi şok tedavisi uygulanan ilk hastalardan biri olan Ambros'un uysallığını, tedavinin başarısı olarak nitelendirmişti. Oysa gerçekte o tarihlerde an-

ladığım üzere bu uysallık, büyük dayınızın düşünme ve anımsama yeteneğini tümden ve onarılmaz bir şekilde kaybetmek istemesinden başka bir şey değildi.

Dr. Abramsky yeniden uzun bir sessizliğe büründü ve sol avucundaki çizgileri izlemeye başladı. Sanırım, diye söze başladı bana bakarak, başlangıçta Fahnstock'tan etkilenmemin nedeni, ondaki belirgin Avusturyalı havaydı. Bana aslen Kolomealı olan ve Fahnstock gibi Habsburg İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Galiçya'dan batıya göç eden babamı anımsatıyordu. Fahnstock, memleketi Linz'te bir hayat kurmak istemişti, babam da Viyana'da alkol ticareti yaparak varlık göstermek istemişti, fakat ikisi de o günün egemen koşullarında başarılı olamamıştı, biri Linz'te, öbürü Leopoldstadt'ta. Sonunda 1921 yılının ilkbaharında babam Amerika'ya yerleşti, Fahnstock da aynı yaz psikiyatri eğitimine devam etmek üzere New York'taydı. Albany'deki bir devlet hastanesinde iki yıl çalıştıktan sonra 1925'te, o tarihlerde yeni kurulmuş olan Samaria adlı özel bir sinir hastalıkları kliniğinde göreve başladı. Aşağı yukarı aynı tarihlerde Lower East Side'deki bir soda fabrikasında çalışan babam, bir kazanın patlaması sonucunda hayatını kaybetti. Bu elim olaydan sonra çıkarılan cesedi kısmen haşlanmıştı. Brooklyn'de geçirdiğim çocukluk yıllarım sırasında babamın yokluğunu çok hissettim. Babam en kötü zamanlarda bile ümidini kaybetmeyen bir insandı; annem ise babamın ölümünden sonra adeta canlı cenaze haline geldi. Sanırım Fahnstock'ta bana babamı hatırlatan birçok şey bulduğum için Samaria'da asistan doktor olarak işe başladığımda ona gözü kapalı bağlanmıştım. Ancak bilimsel konuda zerre kadar hırsı olmayan Fahnstock, sinir hastalıkları konusundaki kariyerinin son yıllarında blok yöntemle, daha doğrusu yok etme yöntemiyle psikiyatride mucizeler yaratacağını sanıp gün geçtikçe kendini daha çok bir tür bilim çılgınlığına kaptırdığında –hatta Ambrose hakkında bir makale yazmayı bile düşün-

müştü–, işte ancak o zaman onun hakkındaki tereddütlerimin nedenlerini anlayabildim. Bu bizim, onun şahsında canlanan korkunç bilgisizliğimiz ve çökmüş ahlakımızdı.

Neredeyse akşam olmuştu. Dr. Abramsky beni parktan çıkış kapısına kadar geçirdi. Beyaz kaztüyü elindeydi ve onunla hangi yöne gideceğimi gösterdi. Yürürken, büyük dayınızın sonlara doğru eklem yerlerinde, muhtemelen şok tedavisinden kaynaklanan bir his kaybı baş gösterdi, dedi. Gittikçe kendi işini görmesi zorlaştı. Elbisesini giymek bile bazen bütün gününü alıyordu. Kol düğmelerini iliklemek ve kravatını bağlamak için saatlerce uğraşıyordu. Giyinmesini ancak bitirmişken, nasıl soyunacağını düşünüyordu. Ayrıca sürekli görme güçlüğü ve baş ağrıları çekiyordu, bu nedenle sık sık gözüne yeşil selofan bir bant takardı – kumarhanede çalışanların taktığı türden. Ömrünün son gününde kendisini aramak için odasına gittiğimde, çünkü ilk kez tedaviye gelmemişti, gözlerine selofanı takmış, pencerenin kenarında durmuş, parkın karşı tarafındaki bataklığa bakıyordu. Garip ama, saten bir kumaştan yapılmış, herhalde eskiden gümüşleri parlatırken taktığı, bir çift siyah kolluk geçirmişti. Tedaviye niçin saatinde gelmediğini sorduğumda, ne söylediğini çok iyi hatırlıyorum, şöyle bir yanıt vermişti –: Kelebek avcısını beklerken aklımdan çıkmış olmalı. Ambros'un bu bilmece gibi yanıtından sonra, birlikte Fahnstock'un yanına tedavi odasına gittik, Ambros her zamanki gibi yapılan hiçbir şeye itiraz etmedi. Alnında elektrotlar, dişlerinin arasında bir lastik, okyanusun ortasında cenazesi yapılacak biri gibi beyaz bir örtüye sarılmış ve masaya bağlanmış hali gözlerimin önünden gitmiyor, dedi Dr. Abramsky. Tedavi olaysız geçti. Fahnstock oldukça iyimser bir teşhiste bulundu. Ama ben vücudunun en ufak parçasına kadar artık tamamen yok edilmiş olduğunu Ambros'un yüzünde görebiliyordum. Tekrar kendine geldiğinde, garip bir şekilde donuklaşan gözleri kapandı ve göğsünden bugüne kadar

kulaklarımdan hiç çıkmayan bir hıçkırık yükseldi. Bir hastabakıcı onu odasına götürdü, vicdanım rahat etmediğinden ertesi gün sabahın erken saatlerinde odasına gittiğimde onu ayağında rugan çizmeleri, tamamen giyinik bir halde yatağında yatar buldum. Dr. Abramsky yolun kalan kısmında hiç konuşmadan yanımda yürüdü. Ayrılırken de hiçbir şey söylemedi, sadece elindeki kaztüyünü salladı, karanlık bastırmak üzereydi.

1991 yılının eylül ayının ortalarında, muazzam bir kuraklığın olduğu bir dönemde, İngiltere'den Deauville'e geldiğimde sezon kapanmış, hatta insanların verimli yaz mevsimini biraz uzatmak için düzenledikleri Amerikan Filmleri Festivali bile sona ermişti. Her türlü mantıklı varsayıma rağmen, Deauville'den özel bir beklentim var mıydı, bilmiyorum – bir parça geçmiş, yemyeşil bulvarlar, sahil yolları, zevkli ya da zevksiz izleyiciler: Hayalimde canlandırdıklarım bir yana, bir zamanlar muhteşem bir tatil yeri olan bu kent, hangi ülkede ya da dünyanın neresinde olursa olsun, öteki tüm emsalleri gibi, alışveriş merkezleri ve trafik yüzünden bitmiş, harap olmuştu. 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni gotik tarzda inşa edilen mazgallı kaleler ve kulecikler, İsviçre çiftlik evi tarzında ya da Doğu mimarisinden esinlenilerek yapılan villaların hemen hepsi insanda bakımsızlık ve terk edilmişlik duygusu uyandırıyordu. Eğer siz de, oradaki ilk sabahımda Deauville'in caddelerinin arasında çıktığım gezintide yaptığım gibi, görünüşte kimsenin oturmadığı bu evlerden birinin önünde bir süre durup beklerseniz, garip ama, hemen her defasında ya bodrum kattaki ya birinci kattaki ya da en üst kattaki kapalı pencerelerden birinin açılıp bir elin dışarı çıktığını ve dikkati çekecek kadar ağır bir şekilde bir toz bezi silkelediğini görürsünüz ve ister istemez tüm Deauville'in karanlık iç mekânlardan oluştuğunu, bu mekânlarda sonsuza dek görünmez varlıklar olarak kalmaya ve yine sonsuza dek

temizlik yapmaya mahkûm olan kadınların sessizce dolandığını ve pencerelerin önünde duran ve binanın cephesine bakan yolculara silkeledikleri bu toz bezleriyle bir işaret verdiğini sanırsınız. Bunun dışında gerek Deauville'de gerek nehrin öbür yakasındaki Trouville'de hemen her yer kapalıydı. Montebello Müzesi, belediye binası içindeki Kent Arşivi, girip dolaşmak istediğim kütüphane ve Deauville'in minnettar bir vatandaşının –binanın cephesindeki kapının üzerine yazılan yazıda belirtildiği gibi– çoktan aramızdan ayrılmış olan Madame la Baronne d'Erlanger Vakfı'nın kurduğu *de l'enfant Jésus*[1] adlı çocuk esirgeme kurumu bile kapalıydı. Aynı şekilde 19. yüzyılın sonunda Amerikalı multimilyonerlerin, seçkin İngiliz aristokratlarının, Fransız borsa krallarının ve Alman büyük sanayicilerinin şereflendirdiği, tuğladan yapılmış muazzam bir saray gibi olan Roches Noires Ote-

[1] (Fr.) Çocuk İsa. (Ç.N.)

li de terk edilmişti. Öğrendiğime göre, Roches Noires, ellili ve altmışlı yıllarda kapatılıp dairelere bölünmüştü ve bu dairelerin de sadece deniz tarafında olanları satılmıştı. Bir zamanlar Normandiya kıyılarının en lüks oteli olan binanın yarısı bugün kuma gömülmüş ve devasa bir çirkinlik haline gelmişti. Dairelerin çoğu uzun zamandır terk edilmiş, sahipleri ise bu hayattan göçmüştü. Fakat hiçbir şeyden yılmayan birkaç yaşlı hanım, eskiden olduğu gibi her yaz buraya gelir ve dev binada harikalar yaratırlar. Mobilyaların üzerindeki beyaz örtüleri birkaç haf-

talığına kaldırır, geceleri ortada boş buldukları bir yerde kıvrılıp yatar, geniş koridorları arşınlayıp büyük salonlarda dolanır, yankı yapan merdivenlerden dikkatle inip çıkarak sabahın erken saatlerinde derileri yara bere içindeki kanişlerini ve Pekin köpeklerini sahilde dolaşmaya çıkarırlar. Yavaş yavaş çökmeye bırakılan Roches Noires'ın aksine, inşası 1912'de tamamlanan Trouville-Deauville'in öte yakasındaki Normandy Oteli bugün bile en seçkin binalardan biridir. Pek çok avluyla çevrili, çok büyük olmakla birlikte minyatür izlenimini veren bu yarım kâgir binada, günlük programları harfî harfine yerine ge-

tirilen ve otel personelinin mesafeli, ancak gördüğüm kadarıyla soğuk, hatta öfkelerini gizleyerek nezaket gösterdikleri Japon konuklar kalır sadece. Gerçekten de insan Normandy Oteli'nde, uluslararası bir otelden çok Osaka'nın dışında, uluslararası bir fuar için kurulmuş, Fransız yemek pişirme sanatının sergilendiği bir pavyonda olduğunu sanır, en azından ben Normandy'den çıktığımda, Bali ya da Alp çevresinden bir hayalî otelle karşılaşsaydım, hiç şaşırmazdım. Oteldeki bir konuğun bana anlattığına göre, her üç günde bir, oteldeki Japon konuklara Charles de Gaulle Havaalanı'ndan klimalı arabalarla getirilen başka Japon gruplar katılıyordu. Las Vegas ve Atlantic City'den sonra dünya tüccarlarının üçüncü durağı olan Deauville'e getirilen grup, daha sonra Viyana, Budapeşte, Makao üzerinden Japonya'ya geri dönüyordu. Deauville'de Japonlar sabahları saat onda Normandy ile aynı tarihlerde inşa edilen yeni kumarhaneye gidiyor ve rengârenk ışıkların altındaki kumar makinelerinde öğleye kadar oyun oynuyorlardı. Öğleden sonraları ve

akşam saatlerinde de sakin bir yüzle avuçlarındaki bozuk paraları feda ettikleri makinelerin karşısına geçiyorlar ve zil sesiyle birlikte paralar geri gelmeye başlayınca, tıpkı bayram çocukları gibi seviniyorlardı. Rulet masasında tek bir Japon görmedim. Burada gece yarısına doğru genellikle sadece kenar semtlerden gelen tuhaf müşteriler, kötü şöhretli avukatlar, emlakçiler ve otopark sahipleri olurdu. Sevgilileriyle birlikte gelen bu insanlar kısa boylu, üzerinde at eğitimcilerinin giydiği üniforma olan bir krupiyenin şahsında, karşılarına geçen talihlerine kazık atmaya çalışırlardı. Rulet masası, kısa bir süre önce Deauville'de daha önce oynanan eski yerinde değil, tadilat yapılmış, açık yeşil bir cam paravanla ayrılmış iç salondaydı. Eskiden oyun oynanan salonun çok daha büyük olduğunu biliyordum. O zamanlar çevresinde sürekli dönen küçük oyuncak atların üzerinde oturulduğu çift sıra rulet ve bakara masaları vardı. Mermer görünümlü tavandan Venedik avizeleri sarkardı ve sekiz metre yüksekliğinde bir düzine yarı yuvarlak pencere, çift ya da gruplar halinde bir sürü egzotik insanın oturduğu terasa bakardı. Parmaklığın öbür yanında beyaz kumlu sahil görünür ve onların ilerisinde açıkta demir atmış, projektörlerini gökyüzüne çevirmiş, ışıklar içinde büyük gemiler ve vapurlar ve onların arasında ve kıyısında ateşböceği gibi görünen ve ağır ağır sallanan kayıklar olurdu. Deauville'deki kumarhaneye ilk kez gittiğimde, eski oyun salonuna akşam güneşinin ışığı vurmaktaydı. Bir düğün ya da yıldönümü töreni için yüz kişilik masa hazırlanmıştı. Batmakta olan güneşin ışıkları camlara vuruyor ve gümüş rengi bir süre sonra sahneye çıkacak olan orkestranın baterisinin üzerinde parlıyordu. Müzisyenler kıvırcık saçlı dört ihtiyar delikanlıydı. Çaldıkları altmışlı yıllara ait parçaları Manchester'da Union Bar'dayken kim bilir kaç kez dinlemiştim. *It is evening of the day.* Sarışın, çocuksu bir sesi olan hanım vokalist, iki eliyle tuttuğu mikrofonu iyice dudaklarına yapıştırmış,

kendinden geçmiş bir halde şarkısını söylüyordu. Belirgin bir Fransız aksanıyla İngilizce söylüyordu. *It is evening of the day, I sit and watch the children play.* Bazen sözleri doğru hatırlayamadığı oluyor, o zaman da müziği muhteşem bir şekilde mırıldanıyordu. Beyaz, cilalı koltuklardan birine oturdum. Müzik tüm mekânı dolduruyordu. Altın yaldızlı tavanın altına kadar uzanan pembe bulutlar küme küme olmuştu. Procul Harum. *A whiter shade of pale.* Arı bir duygusallık.

Geceleyin oteldeki odama çekildiğimde denizin dalga sesini dinledim, rüyamda güvertesi tıpkı Normandy Oteli'ne benzeyen bir yolcu gemisi ile Atlantik Okyanusu'nu geçiyordum. Gün doğarken Le Havre'a yanaştığımızda ben küpeştede duruyordum. Sis borusu üç kez çaldı ve geminin koca gövdesi ayaklarımın altında şöyle bir sallandı. Le Havre'dan Deauville'e trenle gittim. Benim olduğum kompartımanda yanında bir sürü şapka kutusu olan kürklü bir kadın oturuyordu. Büyük bir Brezilya sigarası içiyor ve mavi dumanının arasından davetkâr bir şekilde bana bakıyordu. Fakat ben ne diyeceğimi bilmez ve sıkılgan bir halde, gözlerimi kadının yanındaki koltuğun üzerinde duran ve sayısız küçük düğmeleri olan güderi eldivenden ayıramıyordum. Deauville'e vardığımızda Roches Noires Oteli'ne gitmek üzere tek atlı bir arabaya bindim. Caddeye inanılmaz bir koşuşturma hâkimdi. Her türlü taşıt vardı, otomobiller, at arabaları, el arabaları, bisikletler, ayak işlerine bakan çocuklar, yük taşıyanlar ve ne tarafa olduğuna aldırmadan sağa sola koşuşturan işsiz güçsüzler. Sanki kötü ruhlar bir araya gelmişti. Otel tıklım tıklımdı. Bir sürü insan resepsiyonun önüne dolmuştu. Yarış sezonu başlamak üzereydi ve insanlar kalacak iyi bir yer bulmak için her şeyi yapıyorlardı. Roches Noires'ın konukları okuma salonu ya da büyük salonda uyumak için kanepe ve koltuk kiralıyorlardı; otel personeli çatı katındaki odalarından çıkarılıp kilerlere yerleştiriliyordu; beyler odalarını hanımlara bırakıyor, boş bul-

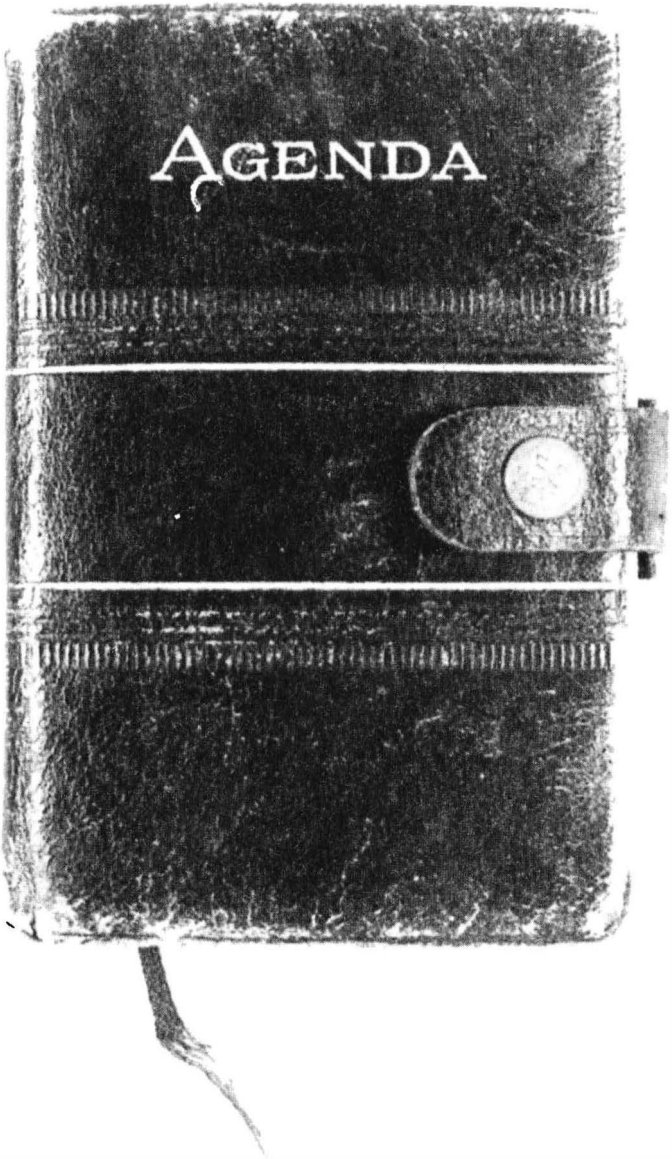
dukları yerlerde, lobide, koridorda, pencere pervazlarında, merdivenlerde, bilardo masalarının üzerinde dinlenmeye çalışıyorlardı. Ben ise yüklü bir rüşvet vererek küçük bir depoda duvara dayanmış bir somya buldum. Sadece dayanamayacak kadar yorgun olduğumda buraya tırmanıp birkaç saat uyuyordum. Onun dışında gece gündüz Cosmo ile Ambros'un peşindeydim. Bazen onları herhangi bir girişte ya da asansörde kaybolurken ya da bir sokağa saparken gördüğümü sanıyordum. Sonra yine dışarıda, bahçede çay içerlerken ya da şoförleri Gabriel'in her gün sabahleyin erkenden son derece tehlikeli bir yolculuk yaparak Paris'ten Deauville'e getirdiği yeni gazetelerini karıştırırken görüyordum. Düşlerimize giren birçok ölü gibi onlar da sessiz, biraz kederli ve umutsuzdular. Bu dünyadan olmadıkları, açığa çıkmaması gereken bir aile sırrıymış gibi davranıyorlardı. Onlara yaklaştığımda gözümün önünden kayboluyorlar ve daha biraz önce durdukları yerde yeller esiyordu. Bu nedenle onları fark ettiğimde uzaktan bakmakla yetiniyordum. Bir süre sonra o olağanüstü karışıklığın arasında sakin bir nokta gibi görünüyorlardı gözüme. Gerçekten de 1913 yazında sanki bütün dünya Deauville'e toplanmıştı. Kontes de Montgomery'yi, Kontes de Fitz James'i, Barones d'Erlanger ve Markiz de Massa'yı, Rothschildleri, Deutsch de la Meurtheleri, Koechlin ve Bürgelleri, Peugeotları, Worms ve Hennessyleri, Isvolskyleri ve Orlovsları, kadın ve erkek sanatçıları, Réjane ve Reichenberg gibi sonradan görmeleri, Yunanlı armatörleri, Meksikalı petrol krallarını ve Louisianalı pamuk üreticilerini gördüm. *Trouville Gazette*'te bu yıl Deauville üzerinde bir egzotizm dalgasının estiği yazılıydı: Moldovyalı Müslümanların, Hindu Brahmanların, Yeni Gine'den ve Uzakdoğu'dan her çeşit kâfir ve düzensiz orduların Avrupa'ya ithal ettiği maymuna benzer dansları ve ilkel çalgıları. Günün her saatinde her yerde bir hareketlilik vardı. La Touque Hipodromu'ndaki sezonun ilk at yarışı sırasında

bir İngiliz dedikodu gazetesinin muhabirinin şunları söylediğini duydum: Sanki insanlar toynaklarının üzerinde uyuyorlar. Donuk bakışları onları ele veriyor. Onlara dokunduğunuzda yere çökeceklermiş gibi. Ben yorgunluktan bitkin bir halde hipodromun tribünlerinde ayakta duruyordum. Polo sahasının çevresindeki çimenlikte aynı boyda uzun bir sıra kavak ağacı uzanıyordu. Dürbünle baktığımda gümüş gri yapraklarının rüzgârda nasıl döndüğünü görüyordum. Seyirciler giderek artıyordu. Bir süre sonra balıkçıl kuşu tüyleri, akıp giden kara dalgaların üzerindeki köpükleri andıran ve sürekli hareket eden bir şapka denizi oluştu altımda. Son olarak toplum içine ilk kez karışan dantel giysilerinin altında Nil yeşili, yavruağzı ya da apsent mavisi ipek iç çamaşırlarının parladığı genç bayanların en güzelleri yerlerini almaya başladılar. Göz açıp kapayıncaya kadar esmer delikanlılar çevrelerini sardı. En cesurlarından bazıları ellerindeki silindir şapkalarını bastonlarının ucuna astılar. Yarış neredeyse başlamak üzereydi ki, içi altın kaplama Rolls Royce'uyla Keşmir Mihracesi gözüktü, derken arkasından gelen ikinci limuzinden inanılmaz derecede şişman bir kadın iki yaşlı hizmetkârın yardımıyla inip kendisi için ayrılan yere götürüldü. Tam o sırada birden Cosmo Solomon ile Ambros'un o kadının üzerindeki sırada oturduğunu fark ettim. Ambros'un üzerinde sarı keten takım elbise vardı ve başında İspanyol tarzı, siyah, hasır bir şapka. Cosmo ise yazın en sıcak günlerinden biri olmasına rağmen kalın, tüylü bir palto giymişti, başında da altın sarısı lülelerinin göründüğü havacı şapkası vardı. Sağ eli Ambros'un koltuğunun kenarında hareketsiz duruyordu ve her ikisi de hareket etmeksizin uzaklara bakıyorlardı. Ayrıca Deauville düşlerimin, Cosmo ile Ambros hakkında yapılan dedikodulardan kaynaklanan mırıltılarla dolduğunu hatırlıyorum yeniden. Örneğin bir defasında iki genç adamın gecenin geç saatlerinde Normandy'nin yemek salonunun tam ortasında onlar

için özel olarak hazırlanmış ve bu nedenle öbürlerinden ayrı duran küçük bir masada oturduklarını düşledim. Önlerindeki gümüş tepside, salonun loş ışığında muhteşem bir şekilde koyu pembe renkte pırıl pırıl parlayan, arada bir kıpırdanan bir ıstakoz vardı. Ambros becerikli bir şekilde ıstakozu parçalara ayırıp Cosmo'nun önündeki tabağa küçük porsiyonlar halinde koydu, Cosmo da bunları terbiyeli bir çocuk gibi hemen yedi. Akşam yemeklerini yemekte olan konuklar hafif dalgalı bir deniz gibi hareket ediyorlardı, sadece hanımların ışıltılı küpeleri ve gerdanlıklarıyla, erkeklerin smokinlerinin içine giydikleri beyaz gömlekler seçiliyordu. Buna rağmen herkesin gözlerini, ıstakozlarını yemekte olan bu ikisine çevirdiğini hissediyor, arada bir onların efendi ve uşak, akraba ya da kardeş olduğunu söylediklerini duyuyordum. Tüm bu söylenenleri destekleyenler de, karşı çıkanlar da oluyor, bütün bu fısıltılar küçük masa toplanıp da sabahın ilk ışıkları camlara vuruncaya kadar devam ediyordu. Deauvilleli yaz konuklarının merakını öncelikle çeken şey, Cosmo'nun eksantrikliği ve Ambros'un gerçekten parmakla gösterilebilecek kusursuzluğuydu. Kaldı ki bu merak, doğal olarak iki arkadaşın her gün yapılan tüm davetleri reddedip baş başa kalmayı tercih etmeleriyle daha da büyüyordu. Kaldı ki göründüğü üzere tümüyle sessiz biri olan Cosmo'nun aksine Ambros'un şaşılacak derecede bir belagat ustası olması türlü spekülasyonlara yol açıyordu. Bunların dışında Cosmo'nun gösteri uçuşları ve polo maceraları dedikodu konusu oluyordu, sonunda kumarhanenin özel bölümünde oynayan Cosmo'nun şansı eşi benzeri görülmemiş derecede açıldıkça ve haberler tüm Deauville'e yayıldıkça, bu garip Amerikalılara duyulan ilgi de doruk noktasına ulaştı. Haklarında çıkan bir yığın söylentiye şimdi de sahtekârlık ve dolandırıcılık eklenmişti, hatta Cosmo'nun çok kazandığı o akşam, kendisi rulet masasına hiç oturmayıp Cosmo'nun arkasında ayakta duran Ambros'un inanıl-

maz ve gizemli güçlere sahip olduğu konuşuldu hep. Gerçekten de onun bu esrarlı havasıyla yarışabilecek tek bir kişi vardı, o da benim Deauville düşlerimin uzak bir köşesinde yer alan o Avusturyalı kontes, karanlık bir geçmişi olan o kadındı. Gri ve kahverengi parlak ipek elbiseleri içinde neredeyse kırılacakmışçasına narin görünen bu kadının çevresini, gece gündüz kadın ve erkek hayranları sarıyordu. Kimse onun gerçek adını (Viyana'da Dembowski adında bir kontes yoktu) bilmiyordu, kimse onun gerçek yaşını tahmin edemiyor, evli mi, bekâr mı, dul mu bilmiyordu. Ben Kontes Dembowski'yi ilk kez, ondan başka hiçbir kadının cesaret edemeyeceği bir şey yaptığında, kumarhanenin terasına çıkıp beyaz yazlık şapkasını parmaklıklara astığında fark ettim ve onu son kez Deauville düşlerimden uyanıp otel odamın penceresinden baktığımda gördüm. Şafak sökmekteydi, henüz kumsal, deniz ve gökyüzünün renkleri birbirinden ayrılmamıştı. İşte tam o sırada ağır ağır ağaran gün ışığında, hiç kimsenin olmadığı Planches sahil yolunda belirdi kontes. Bulduğu her şeyi üzerine giymiş, korkunç bir makyaj yapmıştı ve tasma taktığı Angora tavşanını gezdiriyordu. Üzerinde zehir yeşili renginde üniforması olan bir uşak, yürümeyi reddeden tavşanın yanına çökmüş, sol elindeki kocaman karnabaharı yedirmeye çalışıyordu.

Çalışma masamın üzerinde kışın Cedar Glen West'te ziyaret ettiğim Fini Teyze'nin bana verdiği Ambros'un ajandası duruyordu. Bu yumuşak, bordo deriden yapılmış on iki çarpı sekiz ebadında, 1913 yılına ait bir ajandaydı. Ambros bunu Milano'da satın almış olmalıydı, çünkü ilk yazdığı şey, 20 Ağustos tarihli şu nottu: Palace H. 15.00. Signora M. Akşam Teatro S. Martino, Corso V. Em. *I tre Emisferi.* Ambros'un küçük, bildiği birçok dilden dolayı da değişen el yazısını okumakta güçlük çektim ve neredeyse seksen yıl önce yazılmış olan bu notlar kendiliğinden çözülmeseydi, ben yine de anlayamaya-

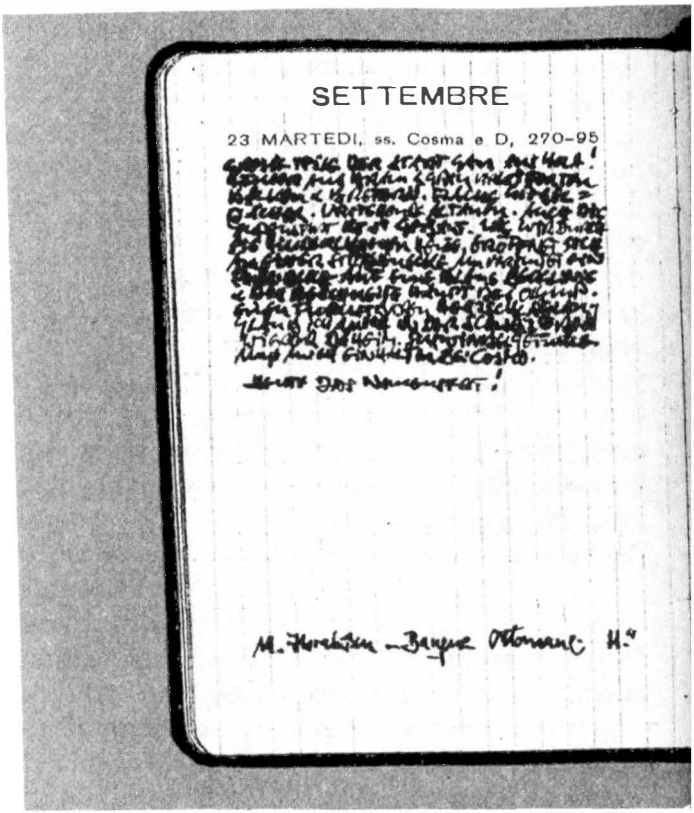

AGENDA

caktım. Gittikçe daha ayrıntılı bir şekilde yazılmış notlardan Ambros ile Cosmo'nun ağustos sonunda gemiyle Venedik'ten Yunanistan ve İstanbul'a gittikleri anlaşılıyordu. Sabahın erken saatleriydi, diyordu Ambros notlarında, uzun süre güvertede durdum ve geriye baktım. Kentin gittikçe uzaklaşan ışıkları bir yağmur örtüsü altında. Lagune'deki adalar adeta birer gölge. Vatan hasreti. Denizci seyir defterine giderek uzaklaştığı ülkesini yazıyor. Bir gün sonrasında şunlar yazılıydı: Hırvatistan kıyılarında. Cosmo çok huzursuz. Gökyüzü aydınlık. Dağlar çıplak. Bulutlar yükseliyor. Öğleden sonra saat üçte neredeyse tamamen karanlık bastırmış oluyor. Hava kötü. Yelkenleri indiriyoruz. Akşam saat yedide fırtına şiddetleniyor. Dalgalar güverteye vuruyor. Avusturyalı kaptan, kamarasında Meryem Ana'nın resmi önündeki yağ lambasını yakıyor. Yere diz çöküp dua etmeye başlıyor. Garip olan şu ki, "bu kutsal denizde gömülü" olan kayıp denizciler için İtalyanca dua ediyor. Fırtınalı geceden sonraki gün, sakin bir hava başlıyor. Buharlı gemiyle güney yönünde devam ediyoruz. Ben dağılmış eşyaları topluyorum. Önümüzde gittikçe azalan ışığın ortasında dümdüz uzanan ufuk çizgisinde gri inci bir ada görünüyor. Cosmo tıpkı bir kılavuz gibi geminin pruvasında duruyor ve tayfalardan birine *Fano* diye sesleniyor. *Sísiorsí,* diye cevap veriyor öteki, tekrar ve daha yüksek sesle Fano! Fano! diye bağırıyor. Sonra gittikçe karanlığa gömülen adanın kıyısında bir ateş görüyorum. Bunlar kumsaldaki balıkçılar. İçlerinden biri yanan bir odunu sallıyor. Yolumuza devam ediyoruz ve birkaç saat sonra Korfu Adası'nın kuzey sahilinde Kassiopé Limanı'na varıyoruz. Güvertede korkunç bir gürültü var. Makine arızasını gidermeye çalışıyorlar. Cosmo ile kıyıya çıkıyoruz. Harap bir kaleye tırmanıyoruz. Kale harabelerinin ortasında, taş gibi bir meşe ağacı yükselmiş. Adeta bir kemeriye gibi olan dallarının altına uzanıyoruz. Bizim altımızda birileri çekiçle buhar kazanına vuruyor. Zamanın dı-

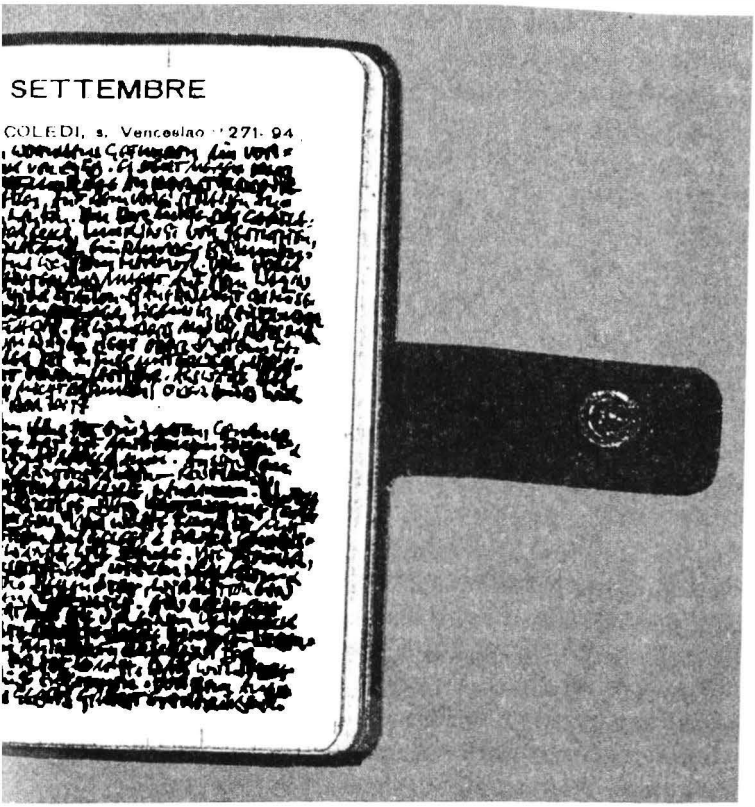
şında bir gün. Geceleyin güvertede uyuyoruz. Ağustosböcekleri ötüyor. Alnımıza değen bir rüzgârla uyanıyoruz. Suyun öte yakasında mavi siyah Arnavutluk dağlarının arkasından güneş yükseliyor ve ışığını henüz daha karanlık olan dünyanın üzerine yayıyor. Tam o sırada iki beyaz açık deniz gemisi, beyaz dumanlar çıkararak sanki bir ipin üzerinden adım adım sahneye çıkıyormuşçasına ağır ağır yanımızdan geçiyor. Hiç ilerlemiyormuş gibi görünseler de, gittikçe incelen hilal ayın üzerinde parladığı, koyu yeşil ormanlarla kaplı Caps Varvara'nın arkasında kayboluyorlar. – 6 Eylül. Korfu Adası'ndan çıkıp Ithake ve Patros üzerinden geçip Korint Körfezi'ne varıyoruz. Itéa'da gemiyi önden gönderip kara yoluyla Atina'ya gitmeye karar veriyoruz. Delphi'nin dağlarında geceler serin oluyor. İki saat kadar önce paltolarımıza sarınıp yattık. Eyerleri yastık olarak kullandık. Atlarımız, yaprakları sac levhalar gibi hışırdayan defne ağacının altında başları eğik duruyorlar. Gökteki Samanyolu nedeniyle etraf o kadar aydınlık ki (Tanrıların Yolu, diyor Cosmo), bunları yazabiliyorum. Başımı kaldırdığımda Kuğu ve Koltuk takımyıldızlarını görüyorum. Bunlar çocukken Alpler'in, daha sonra Japonya'da su üstündeki evin, Büyük Okyanus'un ve Long Island Sound'un üstündekilerin aynısı. Aynı insan olduğuma ve Yunanistan'da olduğuma inanamıyorum. Fakat arada bir rüzgâr ardıç ağacının kokusunu yaydıkça, o zaman bunun gerçek olduğunu anlıyorum.

Gece yazılan bu notları, İstanbul'a vardıkları gün yazdığı daha ayrıntılı notlar izliyor. Dün öğleden önce Pire'den ayrıldık, diye not düşmüş Ambros ve 15 Eylül tarihini atmış. Kara yolculuğu biraz sarstı. Deniz yolculuğu sakindi. Yelkenlinin güvertesinde güneşte dinleniyoruz. Hiç bu kadar mavi deniz görmedim. Gerçekten de olağanüstü bir mavilik. Bu sabah Çanakkale Boğazı'nı geçtik. Kocaman bir karabatak sürüsü. Öğleden sonra Doğu'nun başkenti önce bir serap gibi uzaktan göründü,

sonrasında yeşil ağaçları ve rengârenk evleriyle iyice ortaya çıktı. Onların önünde ve aralarında içi içe girmiş hafif bir rüzgârın salladığı gemi direkleri ve aynı şekilde sallanan minareler seçiliyor. Triesteli kaptanın ücreti ödendikten sonra, Pera Palas'a gittik. Salona girdiğimizde öğleden sonra olmuştu. Cosmo, otelin konuk defterine şunları yazdı: New York'tan Solomon Kardeşler, Çin'e devam edecekler. Sorum üzerine, Pera, dedi bizi karşılayan resepsiyon şefi, *pera,* öbür taraf demek. İstanbul'un öbür tarafı. Giriş salonunda hafif bir orkestra müziği duyuluyordu. Arkadaki balo salonunun çekilmiş tül perdelerinden çiftlerin gölgeleri görülüyordu. *Quand l'amour meurt,* diyerek hayalet gibi ürkütücü bir sesle şarkı söylüyordu bir kadın. Merdivenler ve odalar son derece ihtişamlıydı, yüksek tavanların altında muhteşem halılar. Banyolardaki küvetler kocaman. Balkondan Haliç manzarası görünüyor. Akşam olmak üzere. Etraftaki yamaçlardan alçak çatılar üzerine çöken, kentin derinliklerinden camilerin kurşuni kubbelerine kadar çıkan hava tamamen kararmadan önce, minarelerin aydınlık tepelerini bir kez daha görüyoruz, derken karanlık bastırıyor. Ambros'un notları tarih atılmadan devam ediyor. Hiç kimse, diye yazıyor, böyle bir kenti hayalinde canlandıramaz. Bu kadar çok bina, yeşilin nice tonu. Çamfıstığı ağaçları göğe yükseliyor. Akasyalar, mantar meşeleri, Firavun inciri, okaliptüs, ardıç ve defne ağaçlarından oluşan gerçek bir ağaç cenneti, derin gölgelikleri, şırıldayan dereleri ve çeşmeleriyle korular. Her gezinti sürprizlerle dolu, hatta ürkütücü. Bir tiyatro oyunundaki sahneler gibi sürekli değişen bir manzara. Saraya benzeyen binalarla dolu bir cadde uçurumla son buluyor. Bir tiyatroya gidiyorsunuz ve ön salondaki kapıdan çıkıp bir ormana dalıyorsunuz, başka bir sefer karanlık ve gittikçe daralan bir sokağa sapıyorsunuz, tam kapana kısıldım derken, köşeyi dönmek için bir adım atıyorsunuz ve birden bütün kent manzarasının ayaklarınızın altında uzandığını

görüyorsunuz. Çırılçıplak bir yamacı çıkıyorsunuz ve gölgelik bir vadiye geliyorsunuz, bir evin avlusundan giriyor ve bir caddeye çıkıyorsunuz. Pazarda dolanırken birdenbire kendinizi mezar taşlarının arasında buluyorsunuz. Çünkü tıpkı ölüm gibi İstanbul'un mezarlıkları da yaşamla iç içe. Öbür dünyaya göçen her insan için bir servi dikildiği söyleniyor. Servinin kalın dalları arasında Türk güvercinleri yuva yapmış. Gece bastırdığında acı acı kuğurmayı kesiyor ve ölülerin sessizliğini paylaşıyorlar. Etrafı sessizliğin kaplamasıyla yarasalar ortaya çıkıyor ve oradan oraya uçuşuyorlar. Cosmo onların çıkardı-

ğı her bir çığlığı duyduğunu iddia ediyor. Kentin büyük bir bölümü ahşap binalarla dolu. Balkonları ve tahtaları kahverengi ve gri renkte, alçak çatıları ve önde cumbaları olan evler. Yahudi mahallesi de öyle inşa edilmiş. Bugün sokaklardan geçerken köşesini döndüğümüz bir caddeden birden mavi sıradağları ve Uludağ'ın karlı tepesini gördük. Kalbim korkunç bir şekilde çarpmaya başladı, bir an kendimi İsviçre'de ya da kendi memleketimde sandım.

Eyüp semtinde bir ev bulduk. Üç sokağın kesiştiği eski bir köy camisinin yanındaydı bu ev. Budanmış çı-

narlarla çevrili, kare şeklinde, taş döşenmiş bir alanın ortasında, yuvarlak beyaz mermerden yapılmış bir çeşme vardı. Kentin arka bölgelerinden bir sürü insan kente giderken burada mola veriyordu. Sebze sepetleriyle köylüler, kömür satıcıları, Çingeneler, ip cambazları ve ayı oynatanlar. Burada tek bir araba ya da taşıt olmamasına hayret ediyorum. Herkes yaya, çok çok yük hayvanları var. Sanki tekerlek henüz icat edilmemiş. Yoksa biz bildiğimiz zamanın içinde değil miyiz? 24 Eylül ne ifade ediyor? – Tuttuğumuz evin arkasında bir bahçe, daha doğrusu bir avlu var, içinde de bir incir ile bir nar ağacı. Ayrıca büyümüş otlar – biberiye, adaçayı, mersin, melisa ve afyon. İçeriye, geriye doğru açılan mavi boyalı bir kapıdan giriliyor. Geniş ön avlu taşlarla döşenmiş. Duvarlar kar gibi bembeyaz. İçinde hemen hemen hiç eşya olmayan odalar terk edilmiş ve boş izlenimi veriyor. Cosmo perili bir ev tuttuğumuzu iddia ediyor. Ahşap merdivenlerden bir asmanın çardak gibi örttüğü terasa çıkılıyor. Yan tarafta, minarenin şerefesinde kısacık boylu bir müezzin var. Bize o kadar yakın ki, yüz hatlarını rahatça seçebiliyoruz. Ezana başlamadan önce bize selam veriyor. Terasta asma çardağın altında, evimizdeki ilk akşam yemeğimizi yiyoruz. Aşağıda, Haliç'te binlerce kayığın geçtiğini, biraz ileride, sağda ufuk çizgisine kadar İstanbul kentinin uzandığını görüyoruz. Batan güneşin altında kıpkırmızı, bakır rengi ve erguvani bulut kümeleri parlıyor. Sabahleyin, o güne kadar hiç duymadığımız korkunç bir gürültüyle kalkıyoruz. Uzaklarda açık gökyüzünün altında, doğada ya da dağlarda toplanmış bir insan sürüsünün uğultusuna benziyor bu. Çatıya çıkıyoruz, bir de ne görelim, siyah-beyaz benekli, gözümün görebildiği kadar uzanan, üzerimizi kaplayan, hareket eden bir çardak. Güneye giden leylekler bunlar. Aynı sabah Haliç kıyısında bir kahvede bundan söz ediyoruz. Yerden biraz yukarda, cumbada oturan iki derviş gibiyiz. Büyük yelkenliler hemen yanı başımızdan geçiyorlar. Onları çevreleyen sis-

li havayı hissediyoruz. Fırtınalı havalarda, diyor kahveci, pencereler yerinden çıkacakmış ya da pervazdaki saksılar düşecekmiş gibi olur. – 17 Ekim: Daha az yazmamın nedeni, işimizin çokluğundan değil, tembellikten. Dün bir Türk sandalıyla Haliç'ten aşağıya, sağa, Boğaz'ın Anadolu yakasına gittik. Banliyöler arkamızda kaldı. Ormanlarla kaplı kayalıklar, yemyeşil ağaçlı korular. Aralarında da tek tük yalılar ve beyaz yazlık evler. Cosmo iyi bir tayfa olduğunu kanıtladı. Bir keresinde etrafımızı sayamadığım kadar çok yunus sardı. Binlerce değilse de yüzlerce yunus. Büyük bir domuz sürüsü gibi burunlarıyla suyu yarıyor, sürekli çevremizde dolanıyor ve başlarını suya daldırıyorlardı. Derin koylardaki dallar, suların inip çıkmasıyla eğiliyordu. Küreklere asılarak onların altından kayıp sakin binalarla çevrili bir limana vardık. Rıhtımda iki adam tavla oynuyordu. Onların dışında çevrede tek bir insan yoktu. Küçük caminin kapısına yanaştık. İçerde bir köşede genç bir adam oturmuş, Kuran okuyordu. Gözkapaklarını indirmiş, sessizce mırıldanmaktaydı. Bedeninin üst kısmı bir öne, bir arkaya gidip geliyordu. Salonun ortasında bir adam ikindi namazını kılıyor, arada bir alnını yere değdiriyordu. Sonra bana sonsuzluk kadar uzun gelen bir süre boyunca oturduğu yerden kalkmadı. Topukları içeriye vuran ışıkta parlıyordu. Sonunda doğruldu, ama ondan önce omuzlarının üzerinden bir sağa, bir sola selam verdi – koruyucu meleklerini selamladı, dedi onun arkasında duran Cosmo. Gitmek için kalktık, caminin yarı karanlığından, limanın kum gibi beyaz aydınlığına çıktık. Güneşten kamaşan gözlerimize çöl gezginleri gibi elimizi siper etmiş, limanda yürürken kocaman horoz büyüklüğünde bir güvercin önümüze çıkıverdi ve bize, bir sokağa giden yolu gösterdi. O sokakta on iki yaşlarında bir dervişle karşılaştık. Üzerinde çok geniş ve yerlere kadar uzanan bir elbise, onun üzerinde de yine elbisesi gibi en iyi cins ketenden bir ceket vardı. Olağanüstü güzelliği olan bu ço-

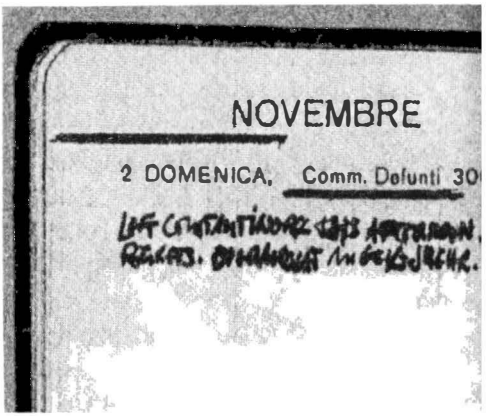
cuğun başında devetüyünden yüksek, kenarsız bir şapka vardı. Kendisine Türkçe bir şeyler söyledim; ancak o hiçbir şey söylemeden bize baktı. Eve dönerken kayığımız koyu yeşil bitkilerle kaplı kayaların yanından kendiliğinden kayarak geçti. Güneş batmış, su gölgeli bir yüzeye dönüşmüştü, yukarılarda bir yerlerde yanıp sönen ışıklar vardı. Cosmo ertesi gün tekrar fotoğraf makinesiyle gelmek ve o çocuk dervişin bir hatıra fotoğrafını çekmek istediğini söyledi...

26 Ekim'de Ambros şöyle yazmış: Bugün o beyazlar içindeki erkek çocuğunun resimleri stüdyodan alındı. Daha sonra *Chemins de Fer Orientaux* (Şark Demiryolla-

rı) ve *Banque Ottomane*'dan (Osmanlı Bankası) yolculuğumuzun devamı ile ilgili bilgi aldık. Ayrıca Cosmo ile bana birer Türk giysisi satın aldık. Akşam saatlerinde planlara, haritalara baktık ve Karl Baedeker'in el kitabını inceledik.

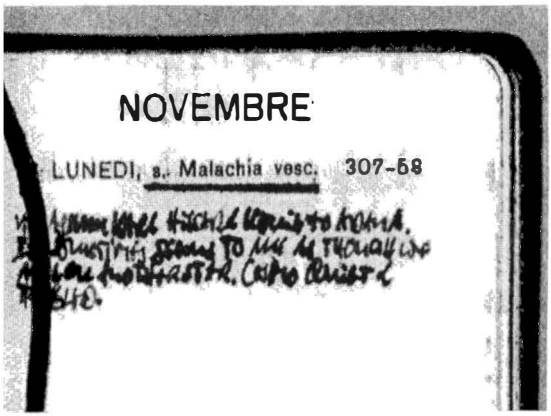
Cosmo ile Ambros'un İstanbul'dan sonra izledikleri rota, artık seyrekleşmiş ya da yer yer es geçilmiş olsa da, ajandadaki notlardan anlaşılabiliyor. İkisi trenle tüm Türkiye'yi Adana'ya kadar gezmişler, oradan da Şam ve Beyrut'a geçmişler ve on dört gün kadar Lübnan'da kalmışlar; çünkü 21 Kasım'da "Yafa'ya geçiş" diye bir not düşülmüş. Yafa'ya vardıkları gün Franks Otel'de Dr. Immanuel Benzinger aracılığıyla sahilden Kudüs'e at sırtında on iki saat süren yolu gitmek üzere on beş franka iki at kiralamışlar. Bagajları trenle önden gönderilmiş. 25 Kasım'da sabahın erken saatlerinde, portakal bahçelerinden güneydoğuya doğru yola çıkmışlar ve Sharon Ovası'ndan Yahudiye Dağları'na doğru gitmişler. Çoğu kez yoldan çıktık, diye yazmış Ambros. Kutsal Topraklar'ın içinden geçiyoruz. Kayalar güneş ışığında pırıl pırıl parlıyor. Uzun yol boyunca tek bir ot ya da çalı yok. Cosmo hiç konuşmuyor. Gökyüzü kararmaya başlıyor. Büyük bir toz bulutu havaya karışıyor. Korkunç bir terk edilmişlik ve boşluk. Öğleden sonranın geç saatlerinde hava aydınlanıyor ve vadinin üzerine pembe bir ışık düşüyor. Dağlık arazideki bir yarıktan ünlü kent görünüyor – harap ve paramparça bir taş yığını, Çöl Kraliçesi. Karanlığın bastırmasından bir saat sonra Yafa yolu üzerindeki Kaminitz Oteli'nin avlusuna at koşturduk. Saçları briyantinli ufak tefek bir Fransız olan otel görevlisi tamamen toz toprak içinde kalmış olan bize horlarcasına bakıp başını iki yana sallaya sallaya oteldeki kayıtlarımıza bakmaya başlıyor. Ancak kendisine atlarla çok iyi ilgilenilmesini söylediğimde, birden görevini hatırlıyor ve her şeyi çarçabuk halletmeye çalışıyor. Odaların mobilyaları çok tuhaf. İnsan hangi zamanda, dünyanın neresinde ol-

duğunu anlayamıyor. Odaların bir tarafındaki pencereden kubbeli taş damlar görülüyor. Beyaz ay ışığında, donmuş bir denize benziyorlar. Müthiş bir yorgunluk ve sabahın ilk saatlerine kadar güzel bir uyku. Yabancı sesler ve bağırışlarla dolu rüyalar gördüm. Öğleüzeri ölüm sessizliğini sadece horozların bağırışı yırtıyor. Bugün, diye yazmış Ambros, yani iki gün sonra, kentte ve banliyölerinde ilk gezinti. İlk bakışta korkunç bir izlenim edindik. Neredeyse her dükkânda dinle ilgili hatıra eşyaları. Dükkân sahipleri zeytin ağacından yapılmış ya da sedef kakmalı yüzlerce çeşit oyma işi eşyanın arasında bütün gün karanlık dükkânlarında oturuyorlar. Ay sonunda

dünyanın her köşesinden, Hıristiyan âleminden on-on beş bin hacı alışveriş yapmaya gelecek. Yeni inşa edilmiş binalar tarif edilemeyecek kadar çirkin. Caddeler çöplük ve pislik içinde. İnsan, bokun üzerinde yürüyor!!! Bazı yerlerdeki kireç tozları insanın ayak bileklerine kadar yükseliyor. Mayıstan beri süregelen kuraklığa dayanabilen birkaç bitki de tozun toprağın altında kötü bir hastalığa yakalanmış gibi. Kentin üzerinde adeta uğursuzluk kol geziyor. Yıkım, hep yıkım, tükenmişlik ve boşluk. Bir işletme ya da fabrikadan iz yok. Sadece bir içyağı, bir sa-

bun fabrikası ile bir kemik ve pösteki deposunun önünden geçiyoruz. Onun yanında geniş bir kare alanda mezbaha var. Ortasında kocaman bir delik. Hayvanların kanları üst üste akmış, güneşte kurumuş ve kavrulmuş kahverengi, siyah iç organları... Akan kanlar, bağırsak yığınları, güneşin altında kurup yanmış siyahımsı kahverengi işkembeler. Bunun dışında birbiri ardı sıra kiliseler, manastırlar, din ve yardım kurumları. Kuzeyde Rus katedralleri, Rus erkek ve kadın yurdu, Fransız Hospital de St. Louis, Yahudi Körler Yurdu, Aziz Augustinus Kilisesi ve Yurdu, Alman Okulu, Alman Kimsesizler Yurdu, Alman Sağır ve Dilsizler Yurdu, The School of the London Mis-

NOVEMBRE

LUNEDI, s. Malachia vesc. 307-68

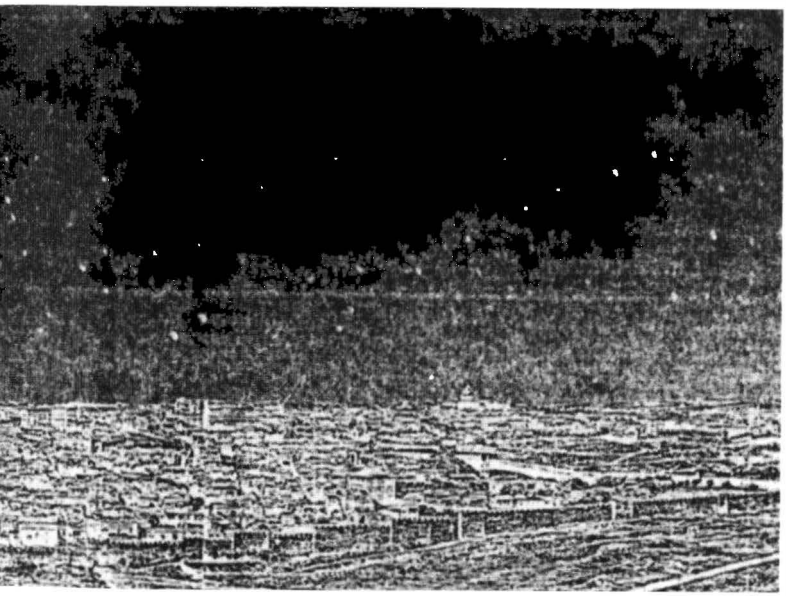
sion to the Jews, Habeş Kilisesi, Anglikan Kilisesi, Koleji ve Papaz Evi, Dominiken Manastırı, Aziz Sebastian Din Okulu ve Kilisesi, Rothschild Kız Enstitüsü, Alliance Israélite Meslek Okulu, Notre Dame de France Kilisesi ve Bethesda Gölü'nün yakınındaki Azize Anna Manastırı. Zeytindağı'ndaki Rus Kulesi, Yortu Kilisesi, Fransız Paternoster Kilisesi, Karmelit Manastırı, İmparatoriçe Augusta-Victoria Vakfı'nın binası, Azize Maria Magdalena Ortodoks Kilisesi ve Ölüm Korkusu Bazilikası; güneyde ve batıda Berg Zion Ermeni Manastırı, Protestan Okulu,

Aziz Vincent rahibelerinin yeri, Malta Şövalyeleri Hastanesi, Klarisen Manastırı, Montefiore Yurdu, Moravya Cüzamlılar Yurdu. Kentin iç kısmında Latin Patriği'nin kilisesi ve evi, Kaya Katedrali, Frères de la Doctrine Chrétienne Okulu, Fransisken Rahip Okulu ve Basımevi, Kıptî Manastırı, Alman Yurdu, Alman Protestan Kilisesi, United Armenian Church of the Spasm, Couvent des Sœurs de Zion, Avusturya Hastanesi, Cezayirli Misyonerler Okulu ve Manastırı, Azize Anna Kilisesi, Yahudi Yurdu, Aşkenaz ve Seferat sinagogları ve kapısında duran kısa boylu, çirkin burunlu bir adamın bize kılavuzluk ettiği o iç içe girmiş, çapraz ve yan bölümler, odacık-

lar, mihraplar ve sunaklarıyla Aziz Sepulcre Kilisesi. Adamın üzerinde, sanırım, geçen yüzyıldan kalma cırtlak sarı renkte bir redingot vardı, çarpık bacaklarında ise eskiden süvarilerin giydiği türden açık mavi, çizgili bir pantolon. Küçücük adımlarla kâh bize dönerken, kâh

önümüzden giderken adeta dans ediyordu ve Almanca ya da İngilizce konuştuğunu sandığı dil ise, kendisinin uydurduğu ve hiçbir şekilde anlaşılmayan bir dildi. Ne zaman gözleriyle karşılaşsam, kendimi aşağılanmış, sahipsiz bir köpek gibi hissediyordum. Aziz Sepulcre Kilisesi'nden çıktıktan sonra da o boğucu sıkıntı ve sefalet devam etti. Hangi yöne gidersek gidelim, yolumuz, kenti baştan başa saran ve vadilere dikey olarak uzanan boğazlara çıkıyordu. Bu boğazlar bugün tarihin kalıntılarıyla dolu ve her yerden lağım suları akıyor. Bu nedenle birçok çeşmenin suyu artık içilemez durumda. Siloam'ın bir zamanlar eşsiz olan gölleri bugün artık hemen her

yaz baş gösteren salgın hastalıklara neden olan pis sular ile fosseptikle dolu bataklık ve çamurdan ibaret. Cosmo bu kentin kendisini ölçüsüz bir dehşete düşürdüğünü söylüyor sürekli.

Ambros 27 Kasım'da Yafa Yolu üzerindeki Rand

isimli fotoğraf stüdyosuna gittiğini ve Cosmo'nun arzusu üzerine yeni diktirdiği Arap giysisiyle fotoğraf çektirdiğini yazmış. Öğleden sonraki saatlerde, diye yazmaya devam etmiş, kente çıkıp Zeytindağı'na gittik. Güneşten kavrulmuş bir bağdan geçtik. Kararmış asma dallarının altındaki toprak çürümüş, kurumuş ve kaskatı kesilmiş. Hiçbir yerde tek bir yabani zeytin ağacı, dikenli çalı ya da bir ot yok. Yukarıda Zeytindağı'nın yamaçlarında bir at yolu var. Yosafat Vadisi'nin öte yanında Kıyamet Günü'nde herkesin dirilip bir araya geleceği söylenen suskun kent, beyaz tebeşir taşlarından yapılmış kubbeleri, sivri çatıları ve harabeleriyle yükseliyor. Çatıların üzerinde ne bir ses ne bir duman, hiçbir şey yok. Gözün görebildiği hiçbir yerde tek bir canlı bile yok, ne kaçışan bir hayvan ne de uçup giden ufacık bir kuş. Sanki lanetlenmiş topraklar. Öbür tarafta, aşağı yukarı binlerce metre derinlikte Şeria Nehri ve Ölü Deniz'in bir bölümü bulunuyor. Hava o kadar açık, hafif ve berrak ki, insan hiç düşünmeden aşağıda, nehir kıyısındaki ılgın ağaçlarına kadar dokunabileceğini sanıyor. Şimdiye kadar böylesine bir ışık seli görmemiştik. Biraz aşağıda eğri büğrü şimşir ağacının ve birkaç pelinotunun bulunduğu bir dağ kovuğunda mola verdik. Uzun süre kayalara yaslanıp oturduk ve havanın yavaş yavaş kararmasını seyrettik... Akşamleyin Paris'te satın aldığımız elkitabını inceledik. Kitapta Kudüs'ün geçmişte bambaşka bir yüzü olduğu ve dünyadaki ihtişamın onda dokuzunun bu başkentte toplandığı yazılıydı. Çöl kervanları baharat, kıymetli taş, ipek ve altın taşırlarmış. Yafa ve Aşkelon limanlarına her yerden tonla mal gelirmiş. Sanat ve endüstri altın yıllarını yaşamış. Duvarların arkasında özenle yapılmış bahçeler varmış. Yosafat Vadisi sedir ağaçlarıyla kaplıymış, göller, su kaynakları, balıklı göller, derin kanallar ve her yerde serin gölgelikler varmış. Sonrasında yıkım başlamış. Dört saati aşkın bir süre boyunca hiç durmadan tüm yerleşim birimleri yıkılmış, sulama tesisleri parçalanmış,

ağaçlar ve çalılıklar kesilmiş, yakılmış, köklerine varıncaya kadar yok edilmiş. Diktatörler yıllarca buradaki yaşamın teslim olması için planlar uyguladılar ve sonrasında da Kudüs sürekli kırıp geçirildi, kurtarıldı, barışa kavuştu ve sonunda tamamen ıssızlaştı ve Kutsal Topraklar'ın zenginliğinden geriye sadece kuru taşlar ve zamanla dünyanın dört bucağına dağılmış halkının kafasında ulaşılmaz bir ideal olarak kaldı.

4 Aralık: Bu gece rüyamda Cosmo ile Ürdün Mezarlığı'nın parıltılı boşluğundan geçtiğimizi gördüm. Kör bir kılavuz bize yol gösteriyordu. Elindeki bastonla ufuktaki karanlık bir lekeyi işaret ediyor ve durmadan *eriha, eriha* diye bağırıyordu. Yaklaştığımızda Eriha'nın toz toprak içinde bir köy olduğu ortaya çıkıyordu. Köyün bütün ahalisi, köyün kenarındaki çökmüş bir şeker değirmeninin gölgesinde toplanmıştı. Bütün bu insanlar sanki dilenci ve yol kesen tiplerdi. Dikkati çeken başka bir nokta da, birçoğunun gut hastası, kambur ve hastalıklı olmasıydı. Birçoğu da ya cüzamlıydı ya da iri guatrları vardı. Şimdi fark ediyorum, bunların hepsi Gopprechts'ten insanlardı. Arap kılavuzlarımız uzun tüfekleriyle havaya ateş ediyorlardı. Bizi izleyen kötü bakışların önünden atlarımızla geçiyoruz. Düz bir yamacın altında siyah çadırlar kuruluyor. Araplar bir ateş yakıp ebegümeciyle nane yapraklarından koyu yeşil bir çorba pişiriyorlar ve teneke bir tasa koyup yanında limon ve öğütülmüş mısırla bize de ikram ediyorlar. Gece çabuk bastırıyor. Cosmo lambayı yakıyor ve rengârenk halının üzerine haritayı yayıyor. Haritadaki birçok beyaz noktayı işaret ederek şöyle diyor: Biz şimdi Ceriko'dayız. Boyuna dört saatte, enine bir saatte geçilen vahanın, Şam'ın cennete benzeyen meyve bahçeleri kadar ender bir güzelliği vardır. – Şam'ın büyüleyici meyve bahçeleri. Burada insanın ihtiyacı olan her şey bulunur. Ekilen her şey yumuşak verimli toprakta büyür. Bahçelerde sürekli çiçekler açar. Işıl ışıl hurma bahçelerinde yeşil mısırlar sallanır. Kavurucu yaz

sıcakları, sayısız suyolu, çayırlar, ağaçlar ve yollar üzerindeki bağlarla çekilir hale gelir. Kışlar ise o kadar ılımandır ki, bu kutsal ülkenin halkı keten gömlekle dolaşır, hatta pek uzakta olmayan Yahudiye Dağları karla kaplı olsa da. – Ajandada Eriha rüyasını birkaç boş sayfa izliyor. Ambros bu süre içinde küçük bir grup Arap kılavuz ve Ölü Deniz'e yapacakları gezi için gerekli malzeme ve hayvan yemi temin etmekle meşgul olmuştu herhalde, çünkü 16 Aralık'ta şöyle yazmış: Hacı sürüsüyle dolup taşan Kudüs'ten üç gün önce ayrıldık ve Kidron Vadisi'ni geçip dünyanın en alçak noktasına ulaştık. Oradan Yeşimon Dağları'nın altından göl boyunca devam edip Ein Gedi'ye vardık. Bu kıyının kor fırtınası ve kükürt yangınıyla binlerce yıldır tuz ve kül içinde kaldığı düşünülür genellikle. Leman Gölü kadar büyük olan gölün erimiş, kurşun gibi hareketsiz, ama yine de fosforlu gibi ışıl ışıl parlayan köpük tabakasıyla kaplı olduğunu söylediklerini kulaklarımla duydum. Tek bir kuşun havada boğulmadan buradan geçemediği söyleniyor, başka bir söylentiye göreyse, ayın pırıl pırıl olduğu gecelerde mezarlıktan absent renginde bir ışık göğe yükselirmiş. Ama bunların doğruluğunu hiç teyit edemedik. Tersine gölün üzerindeki berrak dalgalar ayna gibi parlıyor ve adeta mırıldanarak kıyıya vuruyordu. Sağ taraftaki yüksek bölgede, içlerinden göllerin aktığı yemyeşil yarıklar vardı. Dikkat çeken başka bir şey de, sabahları gölün bir ucundan öbür ucuna kadar uzanan ve birkaç gün sonra kaybolan gizemli beyaz çizgiydi. Arap kılavuzumuz İbrahim Hişmeh'e göre, hiç kimse bunun açıklamasını ya da nedenini bilmiyordu. Ein Gedi, saf kaynak suyu ve zengin bitkilerle kutsanmış bir yerdi. Çullukların koşuşturduğu, kahverengi-mavi renkte, kırmızı gagalı bir bülbülün öttüğü kıyıdaki çalılıkların olduğu yere çadırlarımızı kurduk. Dün büyük, koyu renkte bir tavşan ve kanatları altın benekli bir kelebek gördüğümü sanıyorum. Akşamleyin aşağıdaki kumsalda otururken Cosmo, güney kıyı-

sındaki Zoar Ülkesi'nin de bir zamanlar tamamen burası gibi olduğunu söyledi. Şimdilerde geriye yalnızca gölgeleri kalan, cezalandırılmış beş kentin, yani Gomorra, Ruma, Sodom, Seadeh ve Seboah'ın yerinde bir zamanlar hiç kurumayan ırmak kıyısında, tıpkı Florida'daki gibi yüksekliği altı metreyi bulan zakkum ağaçları, dişbudaklar ve akasya ormanları vardı. Sulak meyve bahçeleri ve kavun tarlaları alabildiğine uzanıyordu ve Lynch'in keşif gezilerinde okuduğuna göre, Vadi Kerek'teki boğazdan eşsiz çağıltısı Niagara'nınkiyle kıyaslanabilecek çağlayan dökülürdü. Ein Gedi'deki üçüncü gecemizde dışarıdaki gölün üzerinden öyle fırtınalı bir rüzgâr çıktı ki, gölün suyunu adeta çalkaladı. Kara daha sakindi. Araplar atlarının yanında çoktan uykuya dalmışlardı bile. Ben üstü açık çadırımızda sallanan fenerin ışığı altında oturuyordum. Cosmo hafifçe bana doğru kıvrılmış, uyuyordu. Tam o sırada muhtemelen göldeki fırtınadan korkan bir bıldırcın Cosmo'nun kucağına sığındı ve sanki yuvasındaymışçasına sakinleşerek orada kaldı. Fakat gün ağarmaya başlayıp da Cosmo yerinde kıpırdadığında, bütün bıldırcınların yaptığı gibi yerinden fırlayıp düz zemin üzerinde koşuşturdu ve havalandı, önce inanılmaz bir hızla kanat çırptı, sonra kanatlarını açıp hareketsiz, öylece kaldı, küçük bir çalılığın çevresinde muhteşem bir daire çizerek uzaklaştı. Güneş henüz doğmamıştı. Suyun öte yanında, yaklaşık on mil uzaklıkta Arapların Moab Dağı ufuk boyunca aynı yükseklikte uzanıyordu, sadece bazı yerlerde kâh yükseliyor, kâh alçalıyordu, sanki ressamın boyarken eli titremişti.

Büyük dayım Adelwarth'ın ajandasındaki en son not, Stephan Günü'nde yazılmıştı. Cosmo Kudüs'ten döndükten sonra yüksek ateşten hastalandı, diye yazan dayım, o gün öğleden sonraki saatlerde kar yağmaya başladığını ve otelin penceresinden karanlığın bastırmakta olduğu kentin üzerindeki beyazlığa bakarken sık sık geçmişi düşündüğünü yazmıştı. Anımsama, diyor sonra-

dan eklediği notta, bana çoğu zaman bir tür aptallıkmış gibi gelir. Sanki geçmişe zamanın tünelinden değil de, gökyüzünde kaybolup giden o kulelerin birinden, yeryüzüne tepeden bakıyormuşçasına insanın başını ağırlaştırıp döndürür.

Max Ferber

Akşamın karanlığında geliyorlar
ve yaşamı arıyorlar

Yirmi iki yaşıma kadar evimden trenle beş-altı saatten daha uzak bir yere gitmemiştim hiç. İşte bu yüzden 1966 sonbaharında çeşitli nedenlerle İngiltere'ye yerleşmeye karar verdiğimde, oradaki yaşamın nasıl olduğu ve yabancı bir ülkede tek başına olmanın ne demek olduğu konusunda yeterince fikrim yoktu. Kloten'den Manchester'a yaptığım iki saatlik gece uçuşundan hiç endişe duymamamı herhalde tecrübesizliğime borçluyum. Uçakta çok az yolcu vardı, mantolarına sarınmış, birbirlerinden uzakta ve yanlış hatırlamıyorsam, oldukça soğuk bölmelerde oturuyorlardı. Bugün bir yığın insanın korkunç bir şekilde bir arada olmaya zorlandığı ve uçuş personelinin sürekli ilgisi karşısında hiçbir şeyin farkında olmadığı uçak yolculuklarını düşündükçe, bastıramadığım bir uçuş korkusu kaplar içimi, oysa o tarihlerde gece yaptığım o uçuş sırasında aldatıcı olduğunu sonradan anladığım bir güven duygusuna kapılmıştım. Karanlığa gömülüp kaybolan Fransa'yı ve Manş Kanalı'nı geçip Londra'nın en güneyindeki bölgelerinden İngiltere'nin ta içlerine kadar uzanan ve benim için yeni bir dünyada yaşayacağımın ilk işareti olan sodyum parlaklığındaki turuncu ışık ağını hayranlıkla izlemiştim. Manchester'ın doğusundaki dağlık bölgeye yaklaştıkça, sıra sıra cadde lambaları da karanlıkta yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştı. Aynı anda doğudaki ufkun tümünü kaplayan bulut duvarının arkasında ayın solgun görüntüsü belirirken, daha önce görünmeyen tepeler, kubbeler ve dağ sırtları ay ışığında geniş, her yere dağılmış buz griliğinde bir deniz gibi ortaya çıkmıştı altımızda. Uçak büyük bir gürültüyle kanatları sarsılırcasına inişe geçmeye başladığında, adeta büyük bir gövdenin ne-

fes alıp verirken inip kalkması gibi çıplak ve boydan boya uzanan bir dağ silsilesinin yakınına kadar gidip geldi. Son bir kez daha yakınlaştıktan ve motorların gürültüsü iyice arttıktan sonra açık araziye çıktı. Hiç olmazsa şimdi tüm Manchester'ı görmemiz gerekirdi. Ancak zayıf, adeta küllerin içinde boğulmuş kordan başka bir şey görünmüyordu. Lancashire'dan İrlanda Denizi'ne kadar uzanan batak ovalardan yükselen sis, milyonlarca ölü ve canlı ruhun yaşadığı, sayısız tuğlayla örülmüş, binlerce kilometrelik alana yayılmış kentin üzerine çökmüştü.

Zürih uçağından olsa olsa on-on iki kişi inmesine rağmen, Ringway Havaalanı'nda bagajların gelmesi neredeyse bir saat sürmüştü, benim gümrük kontrolünden geçmem de bir saat sürdü; çünkü gecenin bitiminde doğal olarak sıkıntıdan patlayan memurlar, benim gibi Manchester'a araştırma yapmaya gelmiş, çeşitli kimlikler, mektuplar ve referanslarla donanmış bir öğrenciyle o tarihlerde her zaman karşılaşmadıklarından, evraklarımı adeta gerçeküstü bir sabır ve titizlikle incelemişlerdi. Kente gitmek için taksiye bindiğimde, saat neredeyse beş olmuştu. Bugün artık tüm Avrupa kıtasını kuşatan çalışma hırsının aksine, o günlerde İngiltere'nin kentleri sabahın erken saatlerinde bomboştu. Sadece birkaç trafik lambasında durduktan sonra Manchester'ın güzel sayılabilecek Gatley, Northenden ve Didsbury gibi banliyölerinden hızla geçtik. Gün ışımaya başlamıştı, kentin merkezine yaklaştıkça insanda bakımsız, boşlanmış duygusu uyandıran tek tip evleri hayretle seyrettim. Moss Side ve Hulme'daki bazı caddelerin tümünde evlerin kapı ve pencereleri çivilenmişti ve her şeyin yıkılıp çöktüğü tüm semtten geriye kalan boş araziden ileriye doğru bakıldığında, yaklaşık bir mil ötede, Viktoryen tarzda büro ve depoların yer aldığı, hâlâ etkileyici görünmekle birlikte, aslında kısa bir süre sonra fark ettiğim üzere, neredeyse tamamı çökmüş olan ve geçmiş yüzyıldan kalma efsane kent göründü. Çoğu altı ya da sekiz katlı, tuğ-

ladan yapılmış ve bir kısmı sırlı seramikle kaplı özgün yapıların bulunduğu kentin göbeğindeki karanlık sokaklara girdiğimizde, saat henüz altı kırk beş olmasına rağmen, etrafta hiç kimse yoktu. Gerçekten de insan kentin, ahalisi tarafından çoktan terk edildiği ve sadece bir ölü evi ya da bir mozoleden farksız olduğu hissine kapılıyordu. Beni çok pahalı olmayan bir otele götürmesini rica ettiğim taksi şoförü, kent merkezinde böyle bir otelin olmadığını söylediyse de, şöyle bir dolaştıktan sonra Great Bridgewater Caddesi'nden bir sokağa saptı ve ancak iki pencere genişliğinde, kurumdan kararmış cephesindeki cılız ışıkta AROSA yazan bir binanın önünde durdu.

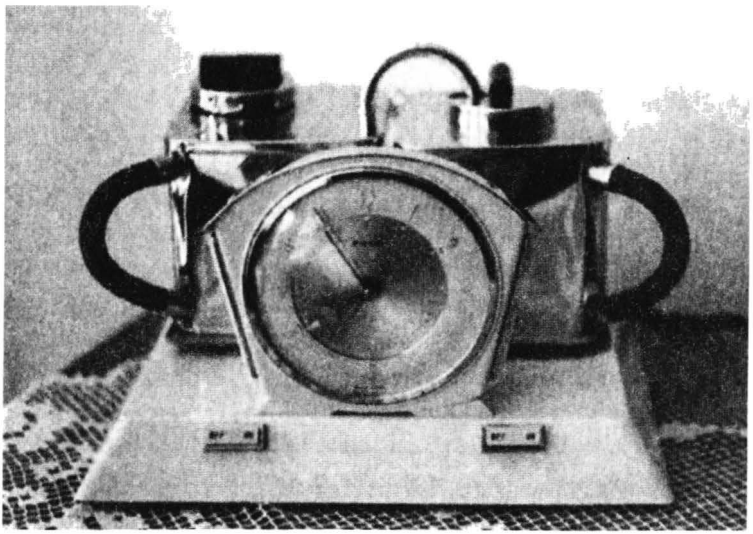
Çalmaya devam edin, dedi şoför ayrılırken ve gerçekten de içeride bir hareket oluncaya ve birkaç tıkırtı ve sürgü sesi çıkıp da kapı açılıncaya kadar zile basmak zorunda kaldım. Kapıya çıkan, aşağı yukarı kırk yaşlarında, dalgalı ve lüle lüle sarı saçlarıyla Lorelei'ı[1] çağrıştıran bir hanımdı. İkimiz de bir süre hiç konuşmadan yüzümüzde şaşkınlık ifadesiyle birbirimize baktık, ben ellerimde valizlerim, o ise İngiltere'de alt sınıfların sadece yatak odalarında giydiği türden ve nedense "fitilli" denen, havluya benzer bir kumaştan pembe sabahlığıyla duruyordu. Mrs. Irlam'ın –Evet, Manchester'daki Irlam gibi, dediğini duydum daha sonra telefonda–, aramızdaki sessizliği bozmak için yönelttiği sorudan, beni görünce hem ürktüğünü hem de keyiflendiğini fark ettim: Siz de nereden çıktınız? Sonra kendi sorusunu yine kendi yanıtlayarak böyle elinde valizlerle, kutsal cuma sabahı, uygunsuz bir zamanda kapıyı çalan kişinin sadece *an alien,* yani bir yabancı olabileceğini söyledi. Fakat bunu söyledikten hemen sonra, kendisini takip etmemi ima edercesine gizemli bir şekilde gülümseyip yürümeye başladı ve öndeki minnacık odanın bitişiğinde, pencere-

[1] Lorelei: Söylenceye göre, hayırsız bir sevgili yüzünden kendini Ren Irmağı'na atan ve orada denizkızına dönüşerek balıkçıları felakete sürükleyen bir bakire. Almanya'da Ren Irmağı' nda, Sankt Goarshausen yakınlarında Lorelei Kayası adını taşıyan bir kaya bulunur. (Ç.N.)

si olmayan küçük bir odaya götürdü. Odada üzeri mektuplar ve yazılarla dolu bir çalışma masası, çeşitli yatak takımlarıyla fitilli örtülerin olduğu maun bir sandık, çok eski bir duvar telefonu, bir anahtarlık ve bir yardım ordusunun üniformasını giymiş, kendine özgü bir yaşam sürdüğü anlaşılan güzel bir kızın resminin olduğu siyah bir çerçeve vardı. Fotoğraftaki üniformalı genç kız, sarmaşıkla kaplı bir duvarın önünde duruyor ve kolunun altında pırıl pırıl parlayan bir korno tutuyordu. Resmin altında biraz lekelenmiş kâğıt üzerinde koyu ve eğik bir yazıyla şunlar yazılmıştı: Gracie Irlam, Urmston, Manchester yakınları, 17 Mayıs 1944. Gracie Irlam bana bir anahtar uzatırken, üçüncü kat, dedi ve kaşlarını kaldırıp karşı taraftaki küçük holü göstererek şunları ekledi: Asansör şurada. Asansör o kadar küçüktü ki, valizlerimle zar zor sığabildim, zemini ise tek kişi bindiğinde bile sallanacak kadar çürüktü. Daha sonraları oda, tuvalet, yangın kapıları, çıkmaz koridorlar, imdat çıkışları, sahanlık ve merdivenler arasında neredeyse her defasında yolumu şaşırmama rağmen, asansörü bir daha hiç kullanmadım. O sabah yerleştiğim ve bir sonraki ilkbahara kadar kaldığım menekşe desenli duvar kâğıtları olan bu odada büyük, çiçek desenli bir halı, bir giysi dolabı, bir lavabo ve fitilli kumaştan bir yatak örtüsünün serili olduğu demir bir karyola vardı. Pencereden aşağıya bakıldığında hemen her yerde arduvaz çatıları olan, neredeyse harap olmuş binalar ve bütün güz boyunca içinde sıçanların cirit attığı bir arka bahçe vardı. Noel'den birkaç hafta önce Renfield adında küçük bir sıçan avcısı, elinde fare zehri dolu yamuk yumuk bir kovayla gelip kısa bir değneğe bağladığı bir çorba kaşığıyla tüm köşelere, deliklere, oluk ve borulara fare zehri döktü, bunun sonucunda birkaç ay içinde sıçanların sayısında önemli ölçüde azalma oldu. Pencereden aşağıya değil de ileriye, kapkara kanalın biraz ötesine bakıldığında, ışıklarının geceleri bazen sürekli yanıp söndüğü Great Northern Rail-

way binasının artık kullanılmayan yüz pencereli deposu görülüyordu.

Arosa'ya geldiğim gün ve onu izleyen çoğu günler ve aylar dikkat çekecek bir sessizlik ve boşluk içinde geçti. Öğleye kadar zamanımı valizlerimi ve çantalarımı boşaltmakla, çamaşırlarımı, giysilerimi, kâğıtlarımı, kalemlerimi ve öbür eşyalarımı yerleştirmekle geçirdim, sonunda yorgunluktan bitkin halde kendimi demir karyolaya atıp yüzümü menekşe sabunu kokan fitilli örtüye gömerek uykuya daldım. Uyandığımda ve Mrs. Irlam kapıyı tıklattığında saat üç buçuğa geliyordu. Hoş geldiniz jesti olarak gümüş bir tepsi içinde daha önce hiç görmediğim elektrikli bir alet getirmişti. Dediğine göre bu, hem çalar saat hem çay pişirme makinesi olarak kullanılan bir *teas-maid*'miş. Fildişi rengindeki çelik bir konsola monte edilmiş bu aletten çay pişerken çıkan dumanlar

minyatür bir termik santrale benziyordu ve çalar saatin, batan güneşin içeriye giren ışıklarında fosfor gibi parlayan akrep ve yelkovanı bana çocukluğumdan bildiğim o

güvenilir, sakin, yumuşak yeşil rengi hatırlattı, bugün hatırlayamadığım bir nedenle, o tarihlerde geceleri beni koruduğunu hissettiğim o rengi. Geriye dönüp Manchester'da geçirdiğim ilk günleri düşünüyorum da, Mrs. Irlam'ın, Gracie'nin –Bana Gracie diyebilirsin, demişti bir defasında– odama getirdiği bu çay makinesinin, kullanışlı olduğu kadar garip de olan bu geceleri parlayan ışığı, sabahları hafif hafif kaynayan su sesiyle, gündüzleri ise sadece odadaki varlığıyla beni hayata bağlaması belki de bu yüzdendi, üstelik anlayamadığım ve beni kolayca hayattan uzaklaştırabilecek bir kopukluk duygusuyla kıstırılmışken. Kasım ayında bir öğleden sonra bana bu *teas-maid*'in nasıl kullanıldığını gösterirken, bunlar çok kullanışlı, diye boşuna dememişti Gracie. Gracie'nin "elektrik mucizesi" olarak nitelendirdiği bu makinenin sırlarını anlattığı dostça sohbette, akşam saatlerinde giren çıkan çok olsa da, otelinin sakin bir otel olduğunu vurguladı sık sık. Bazen, dedi, biraz karışıklık olur. Fakat bu sizi rahatsız etmesin. Bunlar seyahat eden beyefendiler, gelip giderler. Gerçekten de Hotel Arosa'da hayat, işyerlerinin kapanmasından sonra hareketlenir, merdiven ancak o saatten sonra gıcırdamaya başlardı ve Gracie'nin sözünü ettiği her zaman acelesi olan bu adamların istisnasız hepsinin üzerinde eski gabardin pardösü ya da palto olurdu. Ancak gece saat on bire doğru tantana biter ve Gracie'nin besbelli kendisinin uydurduğu, içinde en ufak bir ironi barındırmaksızın yalnızca onları tanımlamak için "beyefendilerin seyahat arkadaşları" dediği rengârenk giysili hanımlar da ortadan kaybolurdu.

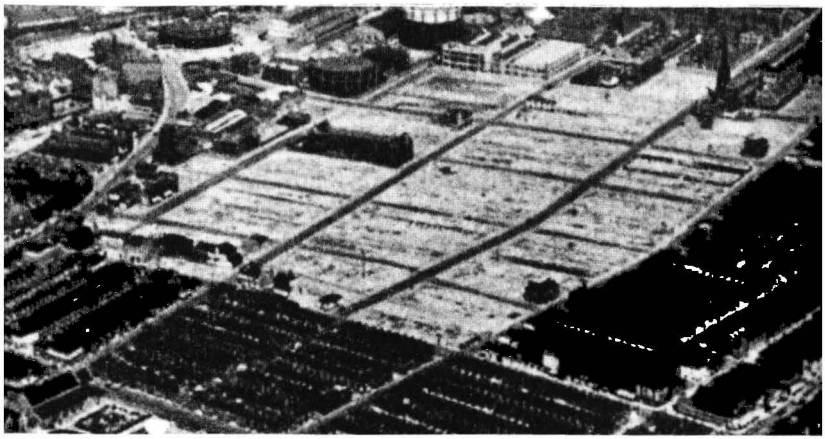
Bütün bir hafta boyunca Arosa'da her akşam devam eden hareketlilik, cumartesi akşamları kentteki genel yaşam gibi duruverirdi. Çok ender uğrayan, "daimi olmayan" ve arada sırada çıkıp gelen müşterilerle işi bölünen Gracie, bürosundaki yazı masasında oturur ve hesap yapardı. Gri yeşil renkteki poundları ve kiremit rengindeki on şilinleri mümkün olduğunca düzleştirir, özenle üst üs-

te koyar ve sonucu en az iki kez teyit edecek kadar sürekli mırıldanarak sayardı. Her zaman hiç de küçümsenmeyecek bir meblağ tutan bozuk paraları da aynı özenle sayar ve kısmen makineyle, kısmen elle hesaplamadan önce bakır, pirinç ve gümüş bozuklukları ayrı ayrı birbirinin üzerine koyar, penileri üç peni, altı peni olarak şiline göre, şilinleri de iki şilin ve yarım kronluklar olarak yirmilikler halinde pound değerlerine göre hesaplardı. Ondan sonra da bu şekilde hesapladığı pound değerindeki toplamı, o tarihlerde kalburüstü ticaret yaşamında hâlâ kullanılmakta olan ve *guinea* denen yirmi birlik şilinlere çevirirdi; gerçi bu, mali operasyonun en zor bölümüydü, ama hiç kuşkusuz bu operasyonu da taçlandırıyordu. Gracie, *guinea* meblağını deftere geçirir, o günün tarihini attıktan sonra imzalayıp yazı masasının yanındaki duvara monte edilmiş Pickley & Patricroft firmasının çelik kasasına koyardı. Gracie pazar günleri hiç aksatmaksızın sabahın erken saatlerinde küçük rugan bir valizle evden çıkar ve yine hiç aksatmaksızın pazartesi günü öğleyin geri dönerdi.

Bana gelince; pazar günleri tamamen terk edilmiş bu otelde her defasında içimi öyle bir plansızlık ve amaçsızlık hissi kaplardı ki, en azından bir şeyler yaptığıma inanmak için kendimi kente atar, geçen yüzyıla ait, zamanla rengi tamamen kararmış büyük binaların arasında amaçsızca dolaşırdım. Bu gezintiler sırasında en azından kış güneşinin, cadde ve alanları nadiren aydınlattığı günlerde, sanayileşmeyi tüm dünyaya yayan antrasit rengindeki bu kentin gözle görülür ve kronikleşmiş yoksulluğunu ve düşüşünü fütursuzca gözler önüne serdiğini her gördüğümde, tekrar tekrar sarsılırdım. Royal Exchange, Refuge Assurance Company, Grosvenor Picture Palace gibi devasa binalar, hatta inşası daha birkaç yıl önce biten Piccadilly Plaza gibi yapılar o kadar kimsesiz ve bomboş görünürlerdi ki, insan çevresini saran bu binaların gizemli nedenlerle inşa edilmiş cephe mimarileri ya da birer tiyatro sahnesi olduğunu sanırdı. Kaldı ki

özellikle havanın saat üçte kararmaya başladığı aralık ayının bu günlerinde öğleden sonra karanlık bastırırken, o güne kadar ötücü ve göçmen kuşlar olarak düşündüğüm sığırcıkkuşlarının yüz binlercesi kara bir bulut gibi kentin üzerine çöküp de, ardı arkası kesilmeyen çığlıklarıyla geceyi geçirmek için dükkân ve depo binalarının girintilerine ve duvar pervazlarına sığındıklarında, benim için her şey gerçekdışı bir hal alırdı.

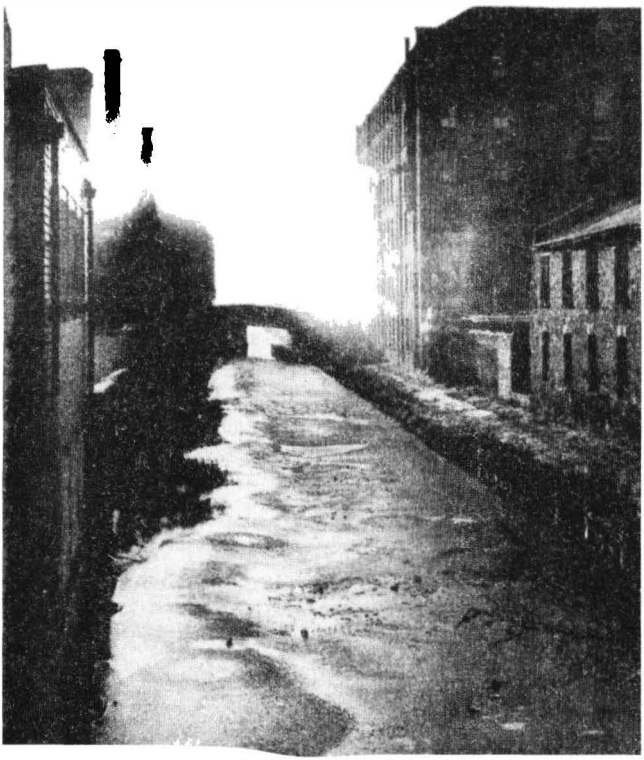
Pazar gezintilerim sırasında yavaş yavaş kent dışına çıkıp çevredeki diğer yerlere gitmeye başlamıştım, örneğin Victoria İstasyonu'nun hemen arkasındaki yıldız biçimindeki Strangeways Cezaevi'nin çevresindeki eski Yahudi mahallesini. II. Dünya Savaşı'na kadar Manchester' daki büyük Yahudi topluluğunun merkezi olan bu yer, sonraları ahalisinin kentin banliyölerine taşınmasıyla terk edilmiş ve belediye tarafından yerle bir edilmişti. Sadece tek bir sıra boşalmış evler kalmıştı, onların da parçalanmış pencere ve kapılarından rüzgâr esiyordu, burada bir zamanlar insanların yaşadığına dair tek işaret, levhası hâlâ okunabilen, kendilerinin ise nerede olduğu bilinmeyen Glickmann, Grunwald ve Gottgetreu avukatlık bürosuydu. Kentin güneyinde bulunan ve kent merkezine bağ-

lı olan Ardwick, Brunswick, All Saints, Hulme ve Angel Fields gibi semtlerinde işçilerin oturduğu, kilometrelerce boyunca uzanan evler de resmî makamlar tarafından yıkılmıştı, öyle ki molozlar da atıldıktan sonra bir zamanlar burada binlerce insanın yaşadığına dair tek belirti, girintili çıkıntılı sokaklardı yalnızca. Cennet adını verdiğim bu geniş tarlalara gece çöktüğünde, farklı farklı yerlerde, etrafında çocuk gölgelerinin durduğu veya zıpladığı küçük ateşler yanmaya başlardı. Özellikle kentin iç kısmını mevzi gibi saran çorak alanda çocuklar, hiçbir yerde evleri yokmuş gibi küçük gruplar, sürüler halinde ya da tek başlarına dolaşırlardı. Bir defasında bir kasım günü, öğleden sonra yerden beyaz bir sis yükselmeye başlamıştı. Angel Fields'taki bu çölün ortasındaki bir dörtyol ağzında küçük bir arabada eski bezlerden yapılmış bir oyuncağı gezdiren küçük bir oğlan çocuğuna rastladığımı ve çocuğun o çevrede karşılaştığı yegâne insan olan benden, dilsiz yol arkadaşı için bir peni istediğini hatırlıyorum.

Yanlış hatırlamıyorsam, ilkbaharın başlarıydı, odamın penceresinden Great Northern Railway Company' nin deposunun görüldüğü kanalın kıyısı boyunca, ilk kez güneybatı yönünde St. George ve Ordsall üzerinden yürüyüp kentin dışına çıkmayı denedim. Bu aydınlık günde kenarları ağır taşlarla çevrili yatağında simsiyah parlayan su, gökyüzünde dağılan beyaz bulutları yansıtıyordu. İnanılmaz derecede sessizdi çevre, öyle ki bomboş ambar ve depolardan, yüksek bir binanın gölgesinden vahşi bir çığlıkla ışığa doğru kanat çırpan bir çift martının sesini bir hıçkırık sandığımda, ölesiye korktum. Uzun zamandan beri artık çalışmayan bir havagazı işletmesinin, kömür deposunun, kemik değirmeninin ve Ordsall Mezbahası'nın bana uçsuz bucaksız gibi gelen demir parmaklığının, baktığımda bana Nürnbergli kurabiye fabrikatörü Haeberlein & Metzger adını hatırlatan ve bütün gün adeta benimle alay edercesine aklımdan çıkmayan, ciğer rengindeki tuğlalarla örülmüş sayısız

küçük kulesi ve kapısı, mazgal dişleri ve siperleriyle gotik tarzında olan kulenin önünden geçtim. Kırk beş dakika sonra limanın tersane havuzuna vardım. Kilometrelerce uzunluktaki havuzlar büyük bir kavis çizerek kente giden gemi kanallarından ayrılıyor ve üzerinde hiçbir hareketin olmadığı anlaşılan ve insanda bir deniz kazası izlenimini uyandıran, tuhaf bir şekilde yamulmuş ve birbirinden tamamen uzakta duran sandallar ile yük gemilerinin olduğu suyolları ve göletler oluşturuyordu. Limanın girişindeki savaklardan pek de uzakta olmayan doklardan Trafford Park yönüne sapan bir caddede kaba bir fırçayla yazılmış STÜDYOLARA GİDER levhasıyla karşılaştım. Yol, küçük bir çimenlik alanla çevrili, ortasında

ise çiçek açmış bir badem ağacının bulunduğu taşlık bir bahçeye çıkıyordu. Bahçe herhalde eski bir nakliye şirketine aitti; çünkü bir tarafta yerle bir olan ahır ve garajlar, öteki tarafta da kimisi tek katlı, kimisi iki katlı ev ve işyerleriyle çevriliydi ve terk edilmiş görünen bu binalardan birinde kırklı yıllardan beri burada yaşayan, haftanın yedi günü, günde on saat çalışan ve daha sonraki aylarda kendisiyle konuşmak üzere sık sık ziyaretine gideceğim ressamın atölyesi vardı.

Atölyeye girdiğinizde, gözlerinizin oradaki garip ışığa alışabilmesi için epey bir zaman geçmesi gerekiyordu ve insanın gözü alışıp da normal görmeye başladığında, on iki çarpı on iki büyüklüğünde olan ve her köşesini göremediğimiz bu odadaki her şey, insana ağır ağır ve karşı konulmaz bir şekilde ortaya doğru hareket ediyormuş gibi geliyordu. Köşelerde toplanmış karanlık, üzerinde tuz lekeleri olan ve kireç sıvaları şişmiş, badanası dökülmüş duvarlar, kitap ve gazetelerin birbiri üzerine yığıldığı raflar, kutular, çalışma tezgâhları, sehpalar, dinlenme koltuğu, fırınlı ocak, karyola, birbiri içine girmiş kâğıtlar, bulaşıklar ve eşyalardan oluşan kocaman bir dağ, koyu kırmızı, yaprak yeşili ve kurşun beyazı renkleriyle karanlıkta parıldayan boya kutuları, mavi alevli iki parafin soba ve tüm mobilyalar milimetre milimetre odanın tam ortasına doğru, Ferber'in resim sehpasını koyduğu, üzerinde yüz yılların tozunun biriktiği kuzey penceresinden içeriye sızan gri ışığın girdiği merkeze doğru hareket ediyordu. Ferber, boyayı bolca kullandığı ve resim yaparken bunu keten tuvalden her defasında kazıdığı için, atölyenin zemininin orta kısmı kalın bir boya tabakasıyla, kenarları ise kömür tozuyla karışmış, gittikçe kabuk bağlamış, bazı yerleri sert lava benzeyen bir tabaka ile kaplanmıştı. Ferber'e göre bu, sürekli çabasının gerçek sonucu ve başarısızlığının en açık kanıtıydı. Bir defasında çalışma alanında hiçbir şeyin değişmemesinin, her şeyin kendi bıraktığı gibi kalmasının çok önemli olduğunu ve resimle-

rini bitirirken çöpten ve zamanla en çok sevdiği şey haline gelen tozdan başka hiçbir şeyin eklenmesini istemediğini söylemişti. Toz kendisine ışıktan, havadan ve sudan daha yakınmış. Tozu alınmış eve katlanamazmış ve en çok da eşyaların hiç ellenmeden ve ağır gri bir tabakayla örtülü olduğu nemli ortamlarda rahat edermiş. Gerçekten de Ferber'i haftalarca portre çalışırken gördüğümde, onun için tozların artmasının her şeyden önemli olduğunu düşünürdüm. Çoğu kez kısa bir süre içinde söğüt ağacından yapılmış yarım düzine kalem tükettiği, tutkuyla ve kendini vererek yaptığı çizimler, gerek bu çizimler ve deriye benzer kalın kâğıtlar üzerindeki çiziktirmeleri, gerek çizdiği bu şeyleri kömüre batmış yün bir bezle sürekli silmesi, gerçekte gecenin ilerleyen saatlerinde sona eren bir toz üretimiydi sadece. Ferber'in bütün gün çalıştıktan sonra çoğunu sildiği çizgi ve gölgelerden bir resim ortaya çıkarmasına hep hayran kalmışımdır, dahası ertesi gün modeli karşısına oturduğunda, ilk bakışta sürekli silmekten zedelenmiş fonu tekrar çizmek ve tüm bu işlemler sonucunda çoğu kez neredeyse acınacak hale gelmiş modelinin yüz çizgilerini ve gözlerini ortaya çıkarmak için gösterdiği çabaya hep şaşırmışımdır. Ferber kırk kez çizip sildiği, sonra tekrar çizdiği her resim için sonunda, bitti, dediğinde, aslında bitmiş olmuyordu, sadece artık elinden çıkarmak istiyordu ve böylece ortaya çıkan resim, inceleyen kişi için adeta uzun bir soyağacının içinden çıkmış gibi, sürekli silmekten aşınmış kâğıt üzerinde, geçmişte olduğu üzere bugün de başıboş dönenip duran ruhlara ait gri, küllenmiş yüzler gibi görünüyordu.

Ferber sabahları resme başlamadan önce ve akşamları atölyeden çıktıktan sonra genellikle Trafford Parkı yakınlarında *transport café* denilen ve adı bana bir yerden tanıdık gelen Vadi Halfa'ya giderdi. Bir çalışma ruhsatının olmadığını düşündüğüm bu café, hiç kimsenin oturmadığı, yıkılma tehlikesi olan bir bodrum katındaydı. Manchester'da kaldığım üç yıl boyunca Ferber ile her hafta en

az bir kez, bu garip restoranda buluştum ve kısa bir süre sonra Vadi Halfa'nın aşçısının tezgâhın arkasında kurduğu seyyar mutfakta çarçabuk pişirdiği eşi benzeri olmayan o korkunç, yarı İngiliz, yarı Afrika yemeklerini neredeyse Ferber'inki gibi kayıtsızlıkla yemeye alıştım. Aşçı gözle görülmeyecek kadar çabuk bir hareketle, sadece sol elini kullanarak –sağ eli hep pantolonunun cebindeydi– iki-üç yumurtayı kutudan çıkarıp tavada kırar ve kabuklarını çöpe atardı. Ferber, neredeyse iki metre boyundaki, seksen yaşına merdiven dayamış olan Vadi Halfa'nın aşçısının aslında Massai Kabilesi'nin şefi olduğunu ve göçebe yaşamının kendisini –hangi yollarla olduğunu bilmiyordu– savaş sonrasında Kenya'nın güneyinden İngiltere'nin kuzeyine sürüklediğini, orada İngiliz mutfağının inceliklerini öğrendiğini ve göçebe hayatını bırakıp buraya yerleştiğini anlattı. Vadi Halfa'nın çok az sayıdaki müşterisinin aksine, sayıları hayli kabarık olan ve can sıkıntısından orada burada ayakta duran ya da oturan garsonlarına gelince; Ferber'in söylediğine göre, hepsi şefin çocuklarıydı, en yaşlısı tahminen altmış yaşın üzerinde, en genci on iki-on üç yaşındaydı. Hepsi ince ve uzun boylu oldukları ve aynı şekilde güzel yüzlerindeki ölümü hiçe sayan bakışlarıyla etrafı süzdükleri ve ara ara nöbet değiştirdikleri için, onları birbirinden ayırmak güçtü. Buna rağmen Ferber iyice bakıldığında ve yaş farkı göz önünde bulundurulduğunda, çocukların sayısının bir düzineden ne eksik ne de fazla olduğunu iddia ediyordu, bense hiçbir zaman orada olmayanların kimler olduğunu kestiremiyordum bile. Bunun dışında Vadi Halfa'da ne reisin, ne oğullarının, ne de Trafford Park çevresindeki yıkım firmalarında sözleşmeli çalışan işçilerin, kamyon şoförlerinin, çöpçülerin ya da seyyar işçilerden oluşan lokanta müşterilerinin yanında bir kadına rastladığımı söyleyebilirim.

Vadi Halfa gece gündüz her saat pırıl pırıl parlayan ve korkunç derecede göze batan bir neon ışığıyla aydınlatılırdı. Geçmişe dönüp baktığımda, bu acımasız, en küçük

gölgeyi bile açığa vuran ışığın altında Ferber'i görür gibi oluyorum, Trafford Park'taki buluşmalarımızı hatırlıyorum; Ferber her defasında aynı yerde, bilinmeyen bir elin çizdiği, uzaklardan bir yerden çıkan kum dalgaları arasından doğrudan kendisine yaklaşan bir kervan freskinin önünde oturuyor olurdu. Ressamın beceriksizliğinden ve zor bir resim seçmesinden olsa gerek, resimdeki insan ve hayvan figürleri hiç aslına uygun çizilmemişti, öyle ki bakan kişi, gözkapaklarını hafifçe indirdiğinde, sanki ışıkta ve sıcakta titreyen bir serap gördüğünü sanırdı. Özellikle Ferber'in kömürle çalıştığı pudramsı tozun, cildine metal bir ışıltı bıraktığı günlerde, Ferber'in de o çöl resminin içinden çıkıp geldiğini, sanki oraya aitmiş de, geri dönecekmiş gibi olduğunu düşünürdüm. Elindeki karbon pırıltısına bakarak, evet, demişti bir defasında Ferber, gece ve gündüz düşlerimde yeryüzündeki tüm taş ve kum çölleri beni içine çekiyor. Ayrıca bu konudaki her türlü açıklamayı reddederek, cildinin koyulaşmasının uzun bir süre önce gazetede okuduğu, mesleği fotoğrafçılık olan kişilerde sık sık görülen gümüş zehirlenmesiyle ilgili bir haberi anımsattığını söyledi. Gazetedeki haberde, İngiliz Tıp Derneği'nin arşivinde böylesi aşırı bir zehirlenmenin tanımının ve belgelerinin olduğu yazılıydı. Burada anlatılanlara göre, otuzlu yıllarda Manchester'da uzun yıllar fotoğraf laborantı olarak çalışan birinin tüm vücudu gümüşü öylesine emmiş ki, adeta ışığa duyarlı bir plaka haline gelmiş, diyerek büyük bir ciddiyetle sözlerine devam eden Ferber, bu laborantın yüzü ve elleri güçlü ışıkla maviye dönüşüyor, yani bir fotoğraf gibi tab oluyormuş, dedi.

Manchester'a gelişimden dokuz ya da on ay sonra, 1967 yılının bir yaz akşamında, Ferber ile kıyıda kanal boyunca yürüdük, güneşin battığı saatlerde karanlık suyun öte yanında bulunan Eccles, Patricroft ve Barton upon Irwell gibi kentin diğer semtlerinden geçip evler arasındaki boşluklarda daha geçen yüzyılın ortalarına kadar burada bataklıkların olduğu anlaşılan plansız yapılmış yerle-

şim bölgelerine kadar gittik. Ferber'in anlattığına göre, gemilerin geçtiği kanalın yapımına 1887'de başlanmış ve kanalın yapımı 1894'te bitmiş, yapımda çalışanların çoğu, sürekli yenilenen İrlandalı işçilermiş, geçen süre içinde altmış milyon metre küp toprak yerinden oynatılarak yüz elli metre boyundaki okyanus gemilerinin beş-altı metre yükselip alçalabilmesi için devasa savaklar inşa edilmiş. O tarihlerde tüm ülkelerde, girişimciliği ve ilerici ruhuyla endüstrinin Kudüs'ü olarak bilinen Manchester, diyerek anlatmaya devam etti Ferber, büyük kanal projesinin tamamlanmasıyla dünyanın en büyük iç deniz limanı haline gelmiş ve yine o tarihlerde Canada & Newfoundland Steamships Company, China Mutual Line, Manchester Bombay General Navigation Company ve çok sayıdaki öbür gemicilik işletmesi, kentten pek de uzakta olmayan doklarda yan yana demir atarmış. Hiç ara vermeden gemiler yüklerini boşaltır, yeni yük alırlarmış – buğday, güherçile, kereste, kauçuk, hintkeneviri, yağ, balık yağı, tütün, çay, kahve, şekerkamışı, güney meyveleri, bakır, demir, çelik, makineler, mermer ve maun gibi büyük üretim metropollerinin kullandığı, işlediği ve imal ettiği her şey. Gemi trafiği 1930 yılında en parlak dönemini yaşadı, ancak sonraları düşüşe geçti ve ellili yılların sonlarına doğru tamamen durdu. Bugün kanaldaki bu hareketsizlik ve ölüm sessizliğine bakıyorum da, dedi Ferber, akşam güneşinde batıp giden kenti seyrederken, aynı kanalda son savaş sonrasındaki dönemde, çok sayıda yük gemisinin burayı doldurduğuna inanmak zor geliyor. Bu gemiler ağır ağır yol alır, limana yaklaştıkça yollarına devam eder ve siyah arduvaz çatılı evlerin ortasından geçerdi. Kış günlerinde yaklaştıkları fark edilmeden, birdenbire sislerin arasından çıkıp sessizce yollarına devam etmeleri ve tekrar beyaz bulutların arasında gözden kaybolmaları, benim için anlaşılmaz ve beni derinden etkileyen bir oyun gibiydi.

Ferber'in hangi fırsatta ayrıntıya girmeden bana yaşamöyküsünü anlattığını bilmiyorum, ancak ona yaşamı

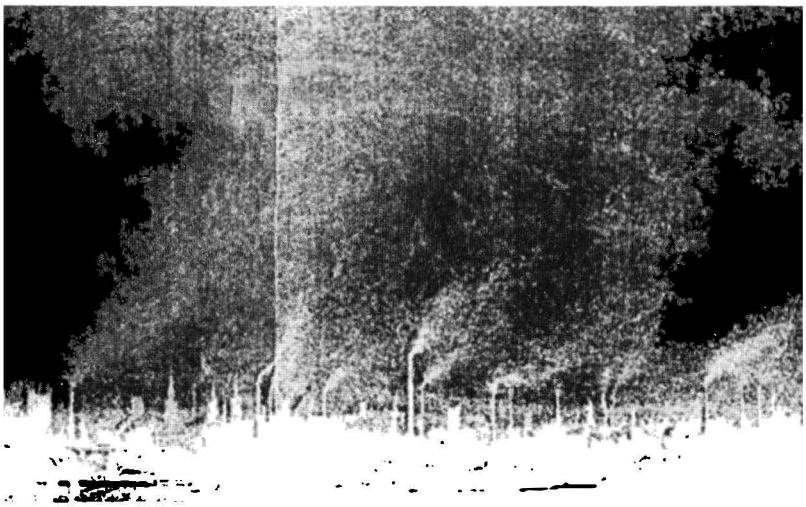
ve geçmişi ile ilgili sorduğum soruları istemeye istemeye yanıtladığını anımsıyorum. Ferber 1943 sonbaharında on sekiz yaşında bir delikanlıyken sanat eğitimi almak üzere Manchester'a gelmiş, ancak birkaç ay sonra 1944 yılının başlarında askere çağrılmış. Manchester'da kaldığı kısa süre içinde kayda değer tek şey, Palatine Cad. No. 104'te oturduğu daireymiş; çünkü çeşitli biyografilerinden de bilindiği üzere, yıllar önce aynı binada, 1908 numaralı dairede o tarihlerde yirmi yaşında olan ve mühendislik fakültesinde okuyan Ludwig Wittgenstein oturmuştu. Gerçi Wittgenstein'la geçmişte bir bağı olduğunun tamamen hayal olduğunu biliyordu, fakat yine de kendisinden önce yaşamış olanlara kendini daha yakın hissettiğini ve bu nedenle genç Wittgenstein'ı, değişken ısı odasının bir taslağına eğilmiş ya da kendisinin yaptığı bir uçurtmayı Derbyshire'daki bir bataklıkta denerken hayal ettiğinde, onunla kendisi arasında bugünden geçmişe uzanan bir kardeşlik bağı olduğunu hissettiğini söyledi. Anlattıklarına devam eden Ferber, askerî eğitiminin sonunda savaş bitmeden önce birliğe katılmayı umut etti-

ği için Yorkshire Kontluğu'nun kuzeyindeki Catterick kampında paraşütçülük taburuna yazıldığını, ancak sarılığa yakalanıp da Buxton'da Palace Hotel yakınındaki bir bakımevine gönderilince, bu umutlarının boşa çıktığını anlattı. Daha fazla bir açıklama yapmayan Ferber, altı ayı aşkın bir süre boyunca Derbyshire'daki sakin ve huzurlu bir kaplıcada öfkeden kendini yiyip bitirerek tamamen iyileşinceye kadar kaldığını ve bu sürenin kendisi için çok kötü ve çok zor katlandığı bir dönem olduğunu söyledi. 1945 yılının Mayıs başında yarım bıraktığı sanat eğitimine devam etmek için, cebinde çıkış kâğıtları olduğu halde aşağı yukarı yirmi beş mil uzaklıktaki Manchester'a yürüyerek gittiğini, aydınlık ve yağmurlu bir günde yaptığı bu ilkbahar yürüyüşünde, bir bataklığın tepesinden aşağıya indiğini, bir tepeye çıkıp o güne kadar yaşadığı kenti ilk kez kuşbakışı seyrettiğinde, kentin ayaklarının altında uzandığını net bir şekilde hatırlıyordu. Üç tarafı dağlarla çevrili kent, adeta bir amfitiyatro üzerine kurulmuş. Batı yönündeki dümdüz bölgede garip biçimli bir bulut kümesi ufka doğru uzanıyormuş, kenarları boydan boya güneşin son ışıklarıyla çevrelenmiş ve bir süre panorama kızıl bir alev gibi ışıldamış. Ancak bu alev kızılı ışık kaybolduktan sonra, diyerek anlatmaya devam etti Ferber, sıra sıra, arka arkaya ve iç içe girmiş evlerin, iplik ve boya fabrikalarının, havagazı bidonlarının, kimya ve her türlü üretim tesislerinin üzerinden, her şeyin derin bir karanlığa karıştığı, hiçbir şeyin ayırt edilemediği, muhtemelen kentin merkezi olan bölge fark ediliyordu. Hiç kuşkusuz en etkileyici olan şey, dedi Ferber, düz vadiden ve basık binalardan yükselen bacalardı. Bu bacaların bugün hepsi ya yıkıldı ya da artık çalışmıyor. Fakat bir zamanlar binlercesi yan yana, gece gündüz tüterdi. İçinden sarı-gri dumanların yükseldiği bu dörtgen ya da yuvarlak bacalar ve evlerin sayısız şöminesi, dedi Ferber, kente yeni gelen kendisini, o güne kadar gördüğü her şeyden çok etkilemişti. O tarihlerde Manchester'ın içimde nasıl duy-

gular uyandırdığını tarif edemem, ama sanırım ait olduğum yere geldiğime inanmıştım. Sonunda yoluma devam etmek için dönüp son kez aşağıya, ayaklarımın altında düzlükte uzanan soluk yeşil parka baktığımı, güneşin batışından yarım saat sonra söğüt ağaçlarının üzerinden bir bulutun gölge gibi dolaştığını, bir geyik sürüsünün gecenin içine yolculuk yaptığını biliyorum.

O tarihlerde aklımdan geçirdiğim şey gerçekleşti ve ben bugüne kadar Manchester'da kaldım, diyerek öyküsüne devam etti Ferber. Buraya gelişimin üzerinden yirmi yıl geçti ve burada geçirdiğim her gün, başka bir yere gitme düşüncesini bile imkânsız kılıyor. Tamamen Manchester'a aitim. Başka bir yere gidemem, gitmek de istemiyorum. Yılda bir ya da iki kez öğrenim nedeniyle Londra'ya gitmek bile zor geliyor ve beni huzursuz edi-

yor. Tren istasyonlarında beklemeler, hoparlörlerden yapılan anonslar, trende oturup içinden geçtiğim ve hâlâ bana yabancı olan ülkeyi seyretmek, yolcuların bakışları, hepsi ama hepsi benim için bir eziyet. Bu nedenle yaşamım boyunca Manchester dışında hemen hiçbir yerde

bulunmadım, burada bile haftalarca evimden, daha doğrusu atölyemden dışarı çıkmadım. Gençliğimden beri bir kez yurtdışına çıktım, o da on iki yıl önce bir yaz mevsimiydi. Colmar'a, oradan Basel ve Cenevre Gölü'ne gittim. Uzun bir süredir resim yaparken gözümün önüne gelen Grünewald'in[1] Isenheim resimlerini, özellikle defin resimlerini görmeyi arzu ediyor, ancak yolculuk korkumu bir türlü yenemiyordum. Bu korkumu yenip yolculuğun ne kadar kolay olduğunu gördüğümde çok şaşırdım. Gemiye binip de arkamızda kalan Dover'ın beyaz kayalıklarına baktığımda, o andan itibaren bu korkumdan kurtulacağımı bile düşündüm ve Fransa'nın içinden yaptığım tren yolculuğu ise, en çok korktuğum seyahat olmasına rağmen, beni aynı şekilde mutlu etti. Güzel bir gündü, tüm kompartıman, hatta neredeyse bütün bir vagon bana aitti sanki, pencereden içeriye mis gibi bir hava doluyordu ve içim bir bayram coşkusuyla kıpır kıpırdı. Akşamleyin saat on bire doğru Colmar'a vardım, Place de la Gare' daki Terminus Bristol Oteli'nde güzel bir gece geçirdim ve ertesi sabah hiç vakit kaybetmeden Grünewald'in resimlerini incelemek için müzeye gittim. Bu garip adamın her ayrıntıya nüfuz eden, insanın tüm uzuvlarını burkan ve kullandığı renklerle bir hastalık gibi yayılan, benim hep bildiğim ve görünce öyleymiş diye teyit ettiğim dünya görüşü, tamamıyla bana hitap ediyordu. O büyüklük, yok olan doğadan tekrar ölmüş insan figürlerine akıtmak için resmettiği figürlerden yükselen ve tüm doğayı saran ıstırabın büyüklüğü, tıpkı denizin gelgitleri gibi bir yükseliyor bir alçalıyordu içimde. Delik deşik olmuş bedenlere ve acıdan kamış gibi eğilmiş idam tanıklarına bakarken, acının belli bir ölçüde kendi koşulu olduğunun bilincini ve belki de kendisini –bu konuda çok az şey biliyoruz– yok ettiğini yavaş yavaş kavramaya başladım. An-

[1] Matthias Grünewald (1475/80 Würzburg-1528): Dinsel temalı yapıtlarına yoğun renkler ve hareketli çizgilerle derin bir anlamlılık kazandıran, çağının en büyük Alman ressamlarından biri. Güney Alsace'ta Colmar yakınında bulunan Isenheim'daki manastır için yaptığı "Isenheim Altar Panosu" başyapıtı olarak kabul edilir. (Ç.N.)

cak kesin olan bir şey vardı, o da ruhsal acının sonsuz olduğuydu. İnsan acının sınırına geldiğini sandığı anda bile, daha başka acılar hep vardır. İnsan bir uçurumdan diğerine düşer. Bir zamanlar Colmar'dayken, dedi Ferber, her şeyin tüm ayrıntılarıyla nasıl peş peşe geldiğini ve sonra neler olduğunu, çok net bir şekilde gözlerimin önünde hayal ettim. Bugün artık çok azını hatırladığım anı fırtınası, birkaç yıl önce bir cuma sabahı, o güne kadar hiç bilmediğim ve omurgada bir disk kaymasına neden olabilecek bir acı krizini düşünmemle başlıyor. Oysa sadece bir kedinin yanına eğilmiştim, doğrulurken doku yırtılıp *nucleus pulpous* sinirlere kaydı. En azından daha sonra doktorların bana söylediği buydu. O tarihlerde bildiğim tek şey, artık bir santim bile hareket etmemem gerektiği, tüm yaşamımın, bu korkunç acının yayıldığı tek noktaya bağlı olduğu ve nefes alırken bile her şeyin gözlerimin önünde karardığıydı. Akşama kadar iki büklüm, odanın ortasında öylece kaldım. Karanlık bastırdıktan sonra duvara doğru birkaç adım atmayı başarabildim, koltuğun kenarındaki İskoç örtüyü ne zaman alıp sırtıma koyduğumu ise hatırlamıyorum. Hatırladığım tek şey, alnımı rutubetli duvara dayayıp bütün bir gece bu duvarın önünde kaldığım, gittikçe üşümeye başladığım, gözyaşlarına boğulduğum, anlamsız şeyler mırıldandığımdı ve bütün bunlar olurken, yıllardır benimsediğim iç dünyama tamamen uyan, acıdan felç olma durumunun ne kadar korkunç olabileceğini hissediyordum. Ayrıca zorunlu olarak iki büklüm öylece kalmışken, tüm acılarımın arasında babamın, ben ikinci sınıftayken defterimin üzerine iyice eğilmiş bir halde çektiği bir fotoğrafımı anımsadım. Bir süre ara verdikten sonra, Her neyse, diyerek öyküsünü anlatmaya devam etti Ferber, Colmar'da anımsamaya başladım ve Colmar'da sekiz gün kaldıktan sonra, o güne kadar dokunmaya cesaret edemediğim ve uzun süredir gömülü olan anılarımın izini sürmeye karar vermemin nedeni, belki de böyle anımsamaya başlamamdı. Babam

sanat eşyaları alıp satan bir tüccardı ve her yıl yaz aylarında düzenli olarak otellerin lobilerinde kendisinin deyimiyle özel sergiler açardı. 1936 yılında, Interlaken'da Victoria Jungfrau'da, sonra da Palace Montreux'de yapılan böylesi haftalık sergilere götürdü beni. Babamın sergilediği koleksiyon genelde altın çerçeve içinde Hollanda tarzı salon parçalarından, Murillo[1] tarzı Akdeniz tablolarıyla, ıssız Alman doğa resimlerinden oluşuyordu, bunların içinde özellikle aklımda kalan karanlık bir doğa resmi var, bu resimde batan güneşin kızıla boyadığı bir kırda, birbirinden iyice uzakta iki ardıç ağacı vardı. On iki yaşındaki bir çocuğun gücünün yettiği kadar babamın sanat eseri olarak nitelendirdiği sergi objelerinin asılması, etiketlenmesi, satılması ve teslimatı konusunda ona yardım ettim. Alpler'e hayran olan babam ise, ona yardım etmemin karşılığı olarak Avrupa'nın en büyük donmuş nehrini göstermek için beni trenle, yazın ortasında kar

[1] Bartolomé Esteban Murillo (1618-1682 İspanya): 17. yüzyılda İspanya'daki en ünlü Barok ressam. Dinsel resimlerindeki idealize edilmiş, bazen aşırı titiz üslubuyla tanınır. (Ç.N.)

gibi bembeyaz ışıldayan Jungfraujoch'a çıkardı. Sonra bunun üzerinden daha bir hafta geçmeden Cenevre Gölü'nün güney kıyısındaki çimenlik bir dağa tırmandık. Palace'taki sergi sona erdikten sonra bir araba kiralayarak Montreux'den Rhone Vadisi'ne doğru yola çıktık. Kısa bir süre ise sonra dar ve virajlı bir yolu geçip adı bana o tarihlerde pek garip gelen Miex denilen bir yere vardık. Grammont Tepesi'ne ulaşmak için üç saat gittik ve Lac de Tanay'dan geçtik. Pırıl pırıl aydınlık bir ağustos günü, babamla birlikte bütün bir öğleyi zirvede uzanarak mavisi hiçbir şeyle kıyaslanamayan gölü, Jura Dağları'nın eteklerine kadar devam eden doğayı, karşı kıyıdaki aydınlık kentleri, doğrudan doğruya önümüzde uzanan ve belki de bin beş yüz metre aşağıdaki gölgeler arasında zar zor seçilebilen St. Gingolph'u seyrettik. Otuz yıl öncesine ait bu görüntüler ve olaylar, dedi Ferber, gerçekten şaşılacak kadar güzel olan İsviçre içinden trenle geçerken tekrar canlandı, fakat bütün bunların içinde Palace'ta kaldığım sıralarda daha da açık bir şekilde ortaya çıkan garip bir tehdit vardı ve işte bu nedenle sonunda kendimi odaya kilitledim, jaluzileri indirdim, saatlerce yataktan çıkmadım ve doğal olarak tüm bunlar da zayıflayan sinirlerimin daha da kötüleşmesine neden oldu. Bir hafta geçtikten sonra, dışarıdaki gerçekliğin beni kurtaracağını düşündüm. Fakat Montreux'de dolaşmak ya da Lozan'a gitmek yerine, iyice zayıflayan sinirlerimi düşünmeden ikinci kez Grammont'a çıkmaya karar verdim. Bir zamanlar olduğu gibi pırıl pırıl aydınlık bir gündü ve yorgunluktan bitkin bir halde zirveye ulaştığımda, arkasında beyaz köpükler bırakarak derin mavi sularda inanılmaz derecede ağır ağır ilerleyen birkaç küçük gemi de dahil olmak üzere, karşı kıyıda belli aralıklarla gidip gelen trenlere varıncaya kadar Cenevre Gölü ve doğa harikasının hiç değişmediğini fark ettim. Bu hem çok yakın hem de inanılmaz derecede uzak olan dünya, beni öyle bir güçle kendine doğru çekiyordu ki, içine düşeceğim-

den korkuyordum ve birdenbire –kanlı topraklardan fırlayıveren biri gibi– elinde beyaz tülden büyük bir kelebek ağı olan altmış yaşlarında bir adam, karşıma çıkıp da anlaşılmaz bir İngilizce ile, eğer Montreux'de akşam yemeğine yetişmek istiyorsam, inmeye başlamam gerektiğini söylemeseydi, neredeyse kendimi aşağıya bırakacaktım. Fakat elinde kelebek ağı bulunan bu adamla dağdan aşağıya indiğini hatırlamıyordu Ferber, Grammont' dan iniş hafızasından tamamen silinmişti, aynı şekilde Palace'ta geçirdiği son günlerini ve İngiltere'ye dönüşünü de anımsamıyordu. Bu hafıza zayıflığının nedenlerini ve boyutlarını, üzerinde çok düşünmesine rağmen bulamamıştı. Bilmece olarak kalan o dönemi anımsamaya çalıştıysa da, kendisini atölyede, bir yıldan uzun bir süredir üzerinde uğraştığı görüntünün garipliğini bir türlü yansıtamadığı için en başarısız eserlerinden biri saydığı *Man with a Butterfly Net* (Kelebek Ağlı Adam) adlı portresi üzerinde çalışırken anımsıyordu. Sadece kelebek avcısının portresi üzerindeki çalışmalarının kendisini öteki tüm çalışmalarından daha çok yorduğunu söyledi, çünkü ustaca giriştiği sayısız ön hazırlıktan sonra, resmi üst üste boyamakla kalmamış, boyayı sürekli kazımaktan, sonra da yeniden sürmekten aşınan tuvalleri artık daha fazla zorlamaya dayanamayacak hale geldiğinde, paramparça edip yakmıştı. Gün boyunca yetersizliğinin bilincinde, kendi kendini yiyip bitirmekten geceleri uyuyamaz hale geldiğini, yorgunluk ve bitkinlikten gözyaşları içinde çalışmalarına devam ettiğini, sonunda sakinleştirici kullanmaktan başka çaresi kalmadığını, bunun sonucunda da Isenheim sunağının resminde Aziz Antonius'un yoldan çıkmasını anımsatan korkunç halüsinasyonlar görmeye başladığını anlattı. Örneğin bir defasında kedisinin dimdik havaya sıçradığını, ters takla atıp yere yığıldığını görmüş. Ölü kedisini bir ayakkabı kutusuna koyup bahçedeki badem ağacının altına gömdüğünü gayet iyi hatırlıyordu. Fakat kedisinin ertesi sabah yiyecek kabının önünde

oturup hiçbir şey olmamış gibi kendisine baktığını da gayet iyi hatırlıyordu. Hikâyesinin sonunda Ferber, bir defasında gündüz mü, yoksa gece mi gördüğünü artık hatırlamadığını söylediği düşünde, 1887 yılında Kraliçe Victoria ile birlikte Trafford Park'ta özellikle sanat eserlerinin sergilenmesi için kurulmuş sergi sarayında bir sanat sergisi açtığını görmüş. Binlerce insan, şişman ve çevresine hoş olmayan kokular yayan Kraliçe'yle el ele tutuşup altın çerçeve içindeki 16 bin sanat eserinin sergilendiği sonsuz sıralardan geçtiğine tanık olmuş. Bu sergideki eserlerin neredeyse tümü babasının koleksiyonundanmış. Ancak aralarında benim resimlerimden de birkaç tane vardı, diyerek sözlerine devam etti Ferber, bunların öteki salon parçalarından ayırt edilmediğini fark ettiğimde, epey şaşırdım. Sonunda Kraliçe'nin dediği gibi inanılmaz derecede bir sanatçı ustalığıyla resmedilmiş göz yanılması kapıdan geçip bayağı tozlanmış, belli ki yıllardır kimsenin ayak basmadığı, ışıl ışıl parıldayan camdan köşke tezat teşkil eden bir odaya girdik. Kısa bir şaşkınlıktan sonra burasının annemle babamın oturma odası olduğunu fark ettim. Kanepenin bir ucunda tanımadığım bir bey oturuyordu. Kucağında Hz. Süleyman'ın tapınağının çam ağacından ve mukavvadan yapılmış altın renginde bir maketi vardı. Drohobycz'ten Frohmann, diye tanıttı kendini ve hafifçe eğildi, sonra tapınağı İncil'deki modeline göre yedi yıl çalışarak yaptığını ve şimdilerde gettoları dolaşarak bunu herkese gösterdiğini anlattı. Bakınız, dedi Frohmann, kulelerin tüm çıkıntıları, bütün perdeler, her eşik, her kutsal eşya İncil'deki gibi. Bana gelince, dedi Ferber, maketin üzerine eğildim ve hayatımda ilk kez gerçek bir sanat eseri gördüğümü anladım.

Manchester'da üç yıl kaldıktan sonra araştırmalarımı bitirmiş ve uzun süredir planladığım üzere İsviçre'de bir okulda görev yapmak üzere 1969 yazında oradan ayrılmıştım. O tarihe kadar güzelliğini ve zenginliğini neredeyse

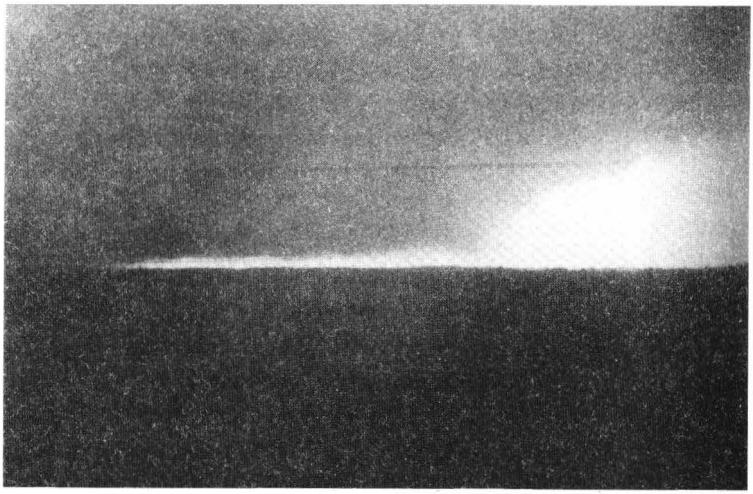
unuttuğum İsviçre'nin doğası, kurum içinde ve yıkılmak üzere olan Manchester'dan sonra beni çok etkiledi, karlı dağların manzarası, yüksek ağaçlı ormanlar, sonbahar güneşi, donmuş nehirler, tarlalar ve kırlardaki çiçek açmış meyve ağaçları, tahmin ettiğimden de güzeldi güzel olmasına, ama yine de gerek İsviçre'deki yaşam anlayışı, gerek

benim öğretmenliğimle ilgili çeşitli nedenlerden dolayı İsviçre'de daha fazla kalamadım. Henüz bir yıl geçmemişti ki, İngiltere'ye dönmeye karar verdim ve o tarihlerde oldukça uzak bir yer olarak bilinen Norfolk Kontluğu'nda birçok bakımdan bana hitap eden bir işi kabul ettim. İsviçre'de kaldığım aylarda ara ara Ferber'i ve Manchester'ı düşündüysem de, İngiltere'de geçirdiğim döneme ilişkin bunu izleyen ve kimi zaman benim de hayretle karşıladığım üzere bugüne kadar gelen anılarım yavaş yavaş silindi. Kuşkusuz geçen bu yıllar boyunca Ferber aklıma gelmişti, fakat onu gözümün önünde canlandıramıyordum. Yüzü, hatırlayamadığım bir hayale dönüşmüştü. Ferber'in kendi çalışmasında kaybolup gittiğini düşündüm, ancak kesin bilgi edinmekten kaçındım. Ne-

den sonra, 1989 yılının kasım ayı sonunda Londra'daki Tate Gallery'de bir rastlantı sonucu, (aslında Delvaux'nun[1] *Uyuyan Venüs*'ünü görmeye gelmiştim) genişliği bir, yüksekliği bir buçuk metre olan, Ferber'in imzasını taşıyan ve bana anlamlı olduğu kadar inanılmaz da gelen *Fitilli Mavi Örtüsünün Üzerinde G.I.* başlığını gördüğümde, Ferber yine kafamda canlanmaya başladı. Kısa bir süre sonra, bir pazar gazetesinin renkli magazin ekinde –yine tamamen rastlantı sonucu; çünkü uzun zamandan beri bu tip gazeteleri ve özellikle onların renkli magazin eklerini okumuyordum– Ferber hakkında bir haber vardı ve bu haberde Ferber'in eserlerinin sanat çevresinde yüksek fiyattan alıcı bulduğu, fakat Ferber'in tüm bu gelişmelere rağmen eski yaşantısını sürdürdüğü ve Manchester Limanı'nın doklarından pek de uzakta olmayan stüdyosunda günün on saatini resim sehpasının önünde geçirdiği yazıyordu. İçimde bir zindanın kapılarını açan bu haberin bulunduğu eki haftalarca yanımda taşıdım, haberin yanında basılmış fotoğrafta Ferber'in muhayyel bir yere bakan koyu renkli gözünü tekrar tekrar inceledim ve en azından geç de olsa Ferber'in geçmişi hakkında konuşmaktan neden kaçındığımızı anladım. Oysa haberde görüldüğü gibi böylesi bir konuşma aslında çok gerekliydi. Oldukça kısa bilgiler içeren magazin haberinde, Friedrich Maximilian Ferber'in 1939 yılının Mayıs ayında on beş yaşındayken babasının sanat ticaretiyle uğraştığı Münih'ten ayrılıp İngiltere'ye geldiği yazıyordu. Haberin sonrasında Ferber'in anne ve babasının çeşitli nedenlerle Almanya'dan ayrılamadıkları, 1941 yılının Kasım ayında Yahudileri taşıyan ilk trenle Münih'ten Riga'ya gönderildikleri ve orada bir yerde öldürüldükleri yazıyordu. Sonradan düşündükçe Manchester'dayken Ferber'in benden beklediği soruyu sormamamın ya da sormaya çekinmemin affedilmez bir hata olduğunu anladım. Böylece uzun

[1] Paul Delvaux (d. 1897 Belçika): Gizemli bir zaman ve mekân içinde betimlediği durağan figürleriyle tanınan Belçikalı gerçeküstücü ressam. (Ç.N.)

bir aradan sonra ilk kez yeniden Manchester'a gittim, altı saat trenle ülkenin neredeyse bir ucundan diğer ucuna kadar dolaştım, çam ormanlarının ve Thetford çevresindeki fundalık arazinin içinden geniş, kış mevsiminde kapkara olan Isle of Ely düzlüğünden geçtim ve çirkinlikleriyle birbirine benzeyen kentleri –March, Peterborough, Loughborough, Nottingham, Alfreton, Scheffield– gördüm, kendi haline terk edilmiş endüstri tesislerini, kömür yığınlarını, bacası tüten soğutma kulelerini, çıplak tepelikleri, kuzu otlaklarını, taş duvarları gördüm, karın yağışını, yağmuru ve göğün sürekli değişen renklerini seyrettim. Öğleyi biraz geçtikten sonra Manchester'a vardım ve hemen kentin batı yakasındaki limana doğru yola çıktım. Beklediğimin aksine yolumu bulmakta hiç güçlük çekmedim; çünkü Manchester'da hemen her şey, yirmi beş yıl önce olduğu gibiydi. Genelde çökmekte olan kenti ayakta tutmak için inşa edilen binalar da çökme tehlikesiyle karşı karşıyaydı, hatta geçtiğimiz yıllarda kentin iç kesiminin kenarlarında ve kanal boyunca girişimcilik ruhunun sürekli canlı kalabilmesi için inşa edilen "gelişme bölgeleri" bile kendi haline terk edilmişti.

Vercingetorix'in Meşesi

Bir kısmı tamamlanmış, bir kısmı ise yarım kalmış büro binalarının camdan cepheleri ışıl ışıl parlıyor, çevresindeki moloz yığınını ve İrlanda Denizi'nden gelen beyaz bulutları yansıtıyordu. Doklara vardığımda, Ferber'in stüdyosunu bulmam zor olmadı. Taş kaplı avlu değişmemişti. Badem ağacı çiçek açmaya başlamıştı ve atölyeye girdiğimde daha dün buradaymışım gibi bir duyguya kapıldım. Aynı kör ışık pencerelerden içeri giriyordu ve sertleşmiş, kapkara zeminli odanın ortasında, çok çalışılmaktan tanınmaz hale gelmiş olan, yine kapkara resim sehpası duruyordu. Başka bir resim sehpasına takılmış tuvalden, Ferber'in yok etme çalışmalarına, benim de çok sevdiğim Courbet'nin[1] *Vercingetorix'in Meşesi* resminin neden olduğu anlaşılıyordu. İçeri girerken fark etmediğim Ferber ise, arka tarafta hafif karanlık bir köşede, kırmızı kadife koltuğunda oturuyor, elinde çay fincanı, yan tarafa, elli yaşlarında olan ziyaretçisine bakıyordu, Ferber ise o tarihlerde neredeyse yetmişindeydi. Beni şu sözlerle selamladı: Hepimiz yaşlanıyoruz, değil mi? Bana göre aslında hiç de yaşını göstermeyen bu adam, bunları söylerken

[1] Gustave Courbet (1819-1877 İsviçre): Gerçekçilik akımının öncüsü Fransız ressam. Döneminin romantik resim anlayışına karşı çıkarak günlük olayları işlemiştir. (Ç.N.)

hafifçe gülümsedi ve sonra yirmi beş yıl önceki yerinde asılı olan Rembrandt'ın büyüteçli adam reprodüksiyonunu işaret ederek şunları ekledi: Sadece o yaşlanmıyor.

Yıllar sonra ikimizin de hiç ummadığı bu karşılaşmanın ardından üç gün boyunca her defasında gece yarılarına kadar ve burada anlatacağımdan çok daha fazlasını konuştuk, örneğin İngiltere'deki sığınmacılar, göçmen kenti Manchester ve Manchester'ın, Ferber'in sakin karşıladığı önlenemez çöküşü ve artık var olmayan Vadi Halfa, kornocu Gracie Irlam, benim İsviçre'deki öğretmenlik yıllarım ve yine benim çok sonra Münih'te bir kültür enstitüsünde başarısızlıkla sonuçlanan varlık gösterme çabalarım hakkında sohbet ettik. Birbirimizi görmediğimiz süre hakkında Ferber, 1966 yılında uzaklaştığı Almanya'dan benim ayrılışımın da üzerinden çok zaman geçtiğini ve zamanın güvenilmez bir ölçüt olduğunu, hatta ruhun sesinden başka bir şey olmadığını söyledi. Ne bir geçmiş ne de bir gelecek vardır. En azından benim için. Beni rahat bırakmayan bölük pörçük anılar, zoraki hatırlamalardan başka bir şey değil. Almanya'yı aklıma getirdiğimde çıldıracak gibi olduğumu düşünürüm. Sanırım gerçekten çıldıracağımdan korktuğum için bir daha Almanya'ya gitmedim. Sizin de bildiğiniz gibi Almanya benim için geri kalmış, yıkılmış, yüzleri hem çok güzel, hem de korkunç derecede katı olan insanların yaşadığı bir ülke. Hemen hepsi otuzlu yılların, hatta daha eski dönemin giysilerini giyer ve o giysilerine hiç uymayan şapkalar takar – pilot şapkaları, bereler, silindir şapkalar, kulaklıklar, çapraz saç bantları, elde örülmüş yün başlıklar. Hemen her gün gri, kabarık ipekten balo giysileri içinde, geniş kenarlı, gri güllerle bezenmiş şapkası olan şık bir hanıma rastlarım. İşten yorgun gelip koltuğuma yığıldığımda, dışarıda, caddede onun ayak seslerini duyarım. Elbisesini hışırdatarak avludan içeriye girer, badem ağacının önünden geçer ve atölyenin eşiğinde belirir. Ölmek üzere olan hastasına zamanında yetişememekten korkan bir doktor gibi acele

acele içeri girer, şapkasını çıkarır, saçlarını omuzlarına döker, güderi eldivenlerini çıkarıp sehpanın üzerine fırlatıverir ve önümde diz çöker. Ben kendimden geçer ve gözlerimi kapatırım ve ondan sonra neler olur hiç bilmem. Her halükârda hiç konuşulmaz. Hep sessizdir bu sahne. Sanırım grili bayan sadece anadili olan ve benim 1939 yılında Münih'te Oberwiesenfeld'den ayrıldığımdan beri bir kez bile konuşmadığım, aklımda sadece bir yankı, kopuk ve anlaşılmaz bir mırıltı ve fısıltıların kaldığı Almanca'yı anlardı. Belki de, diyerek devam etti Ferber, anılarımın sekiz ya da dokuz yaşımdan geriye gitmemesinin ve Münih'teki dönemle ilgili olarak 1933'ten sonra sadece her zaman belli bir nedenle yapılan dinî tören alaylarını, geçit resimlerini ve kortejleri hatırlamamın nedeni, dilin uğradığı kayıplar ve gözümden düşmesiyle açıklanabilir. Hatırladıklarım ya 1 Mayıs Bayramı ya da *Frohleichnam*,[1] Faşing ya da hükümet darbesinin onuncu yıl kutlaması, Alman Çiftçiler Günü ya da sanat evinin açılış kutlamaları. Kentin sokaklarında ya en kutsal kalp olan İsa'nın kalbi ya da kanlı bayrak dolaştırılırdı. Bir defasında, dedi Ferber, Ludwig Caddesi'nin her iki tarafında Feldherrnhalle'den Schwabing'in içlerine kadar trapez biçiminde platformlar kurulmuştu ve her birinin üzerinde kızıl kahve bir örtünün gerildiği bu platformlarda demir kaplar içinde kurban alevleri yanıyordu. Ara sıra, birbiri ardına yapılan gösteri ve yürüyüşlerde giyilen farklı üniformaların ve rozetlerin sayısı da artıyordu. Sanki izleyenlerin gözleri önünden farklı farklı insan türleri geçiyordu. Hayranlık, öfke, özlem ve tiksinti duygularım aynı orandaydı, önceleri bir çocuk, sonra bir yetişkin olarak coşan ve gururlanan insan kalabalığının arasında duruyor ve onlardan biri olmamanın utancını yaşıyordum. Annemler bu dönemle ilgili olarak evde benim yanımda ya hiç konuşmuyorlar ya da üstü kapalı konuşuyorlardı. He-

[1] Katoliklerde esas yortu. Ekmekle şarabın İsa'nın kanı ve bedenine dönüşmesinin kutlanması. (Ç.N.)

pimiz her şey yolundaymış gibi davranmaya çalışıyorduk, hatta babam sanat evi binasının karşısında daha bir yıl önce açtığı galeriyi, Ari ırktan birine devretmek zorunda kaldığında bile. Ben annemin gözetiminde okul ödevlerimi yapmaya devam ediyordum, kışları Schliersee'ye kayak yapmaya, yaz tatillerinde de Oberstdorf'a ya da Walsertal'a gitmeye ve konuşamadığım konularda susmaya devam ediyorduk. Aynı şekilde akrabaların yanında büyükannem Lily Lanzberg'in neden intihar ettiği hakkında da konuşulmuyordu, geride kalanlar büyükannemin son zamanlarda akli dengesinin pek yerinde olmadığı konusunda hemfikirdiler. Sadece annemin ikizi Leo Dayım, 1936 yılının temmuz ayı sonunda defin ve cenaze töreni için Bad Kissingen'den Würzburg'a birlikte gittiğimizde, olaylar hakkında fikrini açıkça belirtmiş, ancak o da hoş karşılanmamıştı. Şimdi anımsıyorum, dedi Ferber, görevine son verilinceye kadar Würzburg'daki bir lisede Latince ve Yunanca dersleri veren Leo Dayı, Würzburg'da hükümet binası önünde kitapların yakıldığını gösteren 1933 tarihli bir gazete kupürünü babamın önüne koymuş ve bu fotoğrafın sahte olduğunu iddia etmişti. Kitaplar, demişti, 10 Mayıs akşamı yakıldı –bunu birkaç kez tekrar

etti–, 10 Mayıs akşamı yakıldı; çünkü o saatlerde hava karanlık olduğundan, fotoğraf çekmek mümkün olamazdı. Dayıma göre hükümet binası önünde herhangi bir nedenle toplanan kalabalığın arasına bir yangın dumanı monte edilmişti. Gazetede basılan fotoğraf da sahteydi. Bu belgenin sahte olduğunu iddia eden dayım, kendisinin ortaya çıkardığı bu delile dayanarak her şeyin baştan itibaren sahte olduğunu söyledi. Babam ise hem şaşırdığından hem de dayımın bu genellemesine katılmadığından hiçbir şey söylemeden başını sallamakla yetindi. Ferber'in anlatmasıyla anımsadığım Würzburg öyküsü, ilkinde bana da inanılmaz gibi geldi; fakat Würzburg'daki arşivde bulduğum söz konusu fotoğrafa bakınca, Ferber'in dayısının kuşkularında haklı olduğunu anladım.

1936 yazında Würzburg'a gidişiyle ilgili olarak, Leo Dayısıyla sarayın bahçesinde yaptığı bir gezintide, dayısının 1935 yılının 31 Aralık'ında zorunlu emekliliğe ayrıldığını, bu nedenle Almanya'yı terk edeceğini ve kısa bir süre sonra İngiltere üzerinden Amerika'ya gitmeyi tasarladığını söyleyen Ferber anlatmaya devam etti. Sonra, dedi, ikimiz de hükümet binasının merdiven sahanlığında durduk ve ben dayımın yanında başımı yukarı kaldırıp o zamana kadar benim için hiçbir şey ifade etmeyen, tepede kubbe gibi açılan göğün altında, dünyanın dört bir yanından hayvan ve insan resimlerinin fantastik bir vücut kalabalığı oluşturduğu Tiepolo'nun[1] muhteşem tavan kabartmasına baktım. Garip, dedi Ferber, birkaç ay önce, Tiepolo'nun eserleri hakkında yeni çıkan bir albümü karıştırırken, Würzburg'da Leo Dayı'yla geçirdiğim o öğleden sonra yeniden aklıma geldi. Kitapta yer alan Würzburg'daki o büyük fresklerin reprodüksiyonlarına, o beyaz ve esmer güzellere, güneş şemsiyesi tutan diz çökmüş bir zenciye ve başında bir tüy olan çok güzel

[1] Giovanni Battista Tiepolo (1696 Venedik-1770 Madrid): 18. yüzyılın en önemli İtalyan ressamlarından biri. Barok tavan resmi geleneğinin bir uzantısı sayılan ışıltılı ve şiirsel freskleri Rokoko döneminin hafifliğini ve zarifliğini yansıtır. (Ç.N.)

Amazon kahramana uzun uzun bakmaktan kendimi alamadım. Bütün bir akşam, dedi Ferber, o resimlere baktım, büyüteçle daha iyi incelemeye çalıştım. Derken yavaş yavaş Würzburg'daki o yaz gününü anımsadım, Münih'e geri dönüşümü, orada gittikçe çekilmez hale gelen ilişkileri, baba evinde gittikçe katlanılmaz hale gelen atmosferi ve her geçen gün artan suskunluğu anımsadım. Aslında babam doğuştan yetenekli bir komedyen ya da oyuncuydu. Hayatı severdi, Gärtner Meydanı'ndaki tiyatroya, varyeteye, Kara Ormanlar'daki lokallere gidebilirdi. Hayatı sevdiği ölçüde bunalımlı olan yapısı, otuzlu yılların sonlarına doğru kötüleşen koşullar nedeniyle neşeli doğası üzerinde etkili olmaya başladı. Annemin ve kendisinin geçici sinirlilik olarak nitelediği, benimse babamda ilk kez o tarihlerde fark ettiğim dalgınlık ve şaşkınlık hali bazen günlerce tüm davranışlarına yansıyordu. Gittikçe daha sık sinemaya gitmeye, Kızılderili ve kovboy filmleri izlemeye başladı. Almanya'dan ayrılma konusu, en azından benim yanımda bir kez olsun konuşulmadı, hatta Naziler evimizde bulunan ve Alman kültürü olarak görüp bize layık bulmadıkları resimlere, mobilyalara ve değerli eşyalara el koyduklarında bile. Ben sadece annemle babamın, düşük rütbeli insanların ceplerini terbiyesizce sigara ve purolarla doldurmaları karşısında sıkıldıklarını hatırlıyorum. Kristal Gece'den sonra babam Dachau'da gözaltına alındı. Altı hafta sonra biraz zayıflamış ve saçları kısa kesilmiş bir halde eve geldi. Yaşadığı ve gördükleri hakkında bana tek kelime etmedi. Anneme ne kadarını anlattığını bilmiyorum. Bir defasında 1939 yılının ilkbaharında Lenggries'e kayak yapmaya gittik. Bu benim de, sanırım babamın da son gidişi oldu. Brauneck'te onun bir fotoğrafını çektim. O yıllardan kalma birkaç fotoğraftan biridir bu. Lenggries'ten döndükten kısa bir süre sonra babam İngiliz Konsolosluğu'na rüşvet vererek benim için vize aldı. Annem, kendisiyle babamın kısa bir süre sonra arkamdan geleceklerini sa-

nıyordu. Babamın Almanya'dan ayrılmaya kesin kararlı olduğunu söylüyordu. Sadece bir-iki hazırlığın yapılması gerekiyordu. Bu arada benim eşyalarım hazırlandı. 17 Mayıs'ta annemin ellinci doğum gününde, annemle babam beni havaalanına götürdü. Serin ve güzel bir sabahtı. Bogenhausen'da Sternward Caddesi'ndeki evimizden Oberwiesenfeld'e doğru yola çıktık, Isar Nehri'ni, Tivoli Caddesi'ni, İngiliz Bahçesi'ni ve hâlâ gözümün önüne gelen donmuş gölü geçip Leopold Caddesi'nden kent dışına doğru gittik. Hiç bitmeyecekmiş gibi gelmişti bu yolculuk bana, herhalde hiçbirimiz konuşmadığımız için, dedi Ferber. Havaalanında anne ve babasıyla vedalaşmasını hatırlayıp hatırlamadığını sorduğumda, uzun bir süre tereddüt eden Ferber, Oberwiesenfeld'deki o mayıs sabahını düşündüğünde anne ve babasını hatırlamadığını, anne ve babasının ona ya da kendisinin onlara son sözünün ne olduğunu, kucaklaşıp kucaklaşmadıklarını hatırlamadığını söyledi. Anne ve babasının Oberwiesenfeld'de kiralık bir arabanın içinde oturduğunu hatırlıyordu, fakat onları Oberwiesenfeld'deki havaalanında hatırlamıyordu. Buna karşın Oberwiesenfeld'i büyük bir dikkatle gözünün önünde canlandırabiliyordu ve geçen yıllar içinde onu ürkütücü bir netlikle anımsıyordu. Açık hangarın önündeki aydınlık pisti, hangarın içindeki derin karanlığı, uçakların kanatlarındaki gamalı haçı, öteki yolcularla birlikte bekleştiği alanı ve bu alanı çevreleyen kına ağacından çitleri, el arabasını, küreği ve süpürgesiyle havaalanı işçisini, meteoroloji istasyonunun arı kovanını anımsatan sandıklarını, havaalanının kenarındaki tören toplarını, tüm bunları gözünün önünde canlandırabiliyordu ve kendisinin kırpılmış çimler üzerinde Lufthansa'nın Kurt Wüsthoff adlı ve D-3051 nolu beyaz Ju 52 uçağına doğru yürüdüğünü acı verecek bir netlikte hatırlıyordu. Uçağın seyyar ahşap merdivenlerinden çıktığım ve mavi şapkalı bir hanımın yanında oturduğum gözlerimin önüne geliyor, diyerek devam etti Ferber, ve geniş, bomboş

ve yemyeşil pistten kalkışımızı ve uçağın küçücük kare penceresinden uzaklardaki koyun sürüsüne baktığımı ve çok küçük görünen çobanı seyrettiğimi ve sonra Münih kentinin altımızda ağır ağır kaybolduğunu hatırlıyorum.

Ju 52 uçağı sadece Frankfurt'a kadar gitti, dedi Ferber, saatlerce beklemek zorunda kaldığım ve gümrük kontrolünden geçtiğim Frankfurt/Main Havaalanı'nda valizim, üzeri mürekkep lekeli bir örtünün bulunduğu bir masaya kondu ve gümrük memuru hiçbir şeye dokunmadan uzun süre gözlerini valize dikti, sanki annemin kendine özgü titizliğiyle düzgünce yerleştirdiği ve üst üste koyduğu giysiler, tertemiz yıkanıp ütülenmiş gömlekler ve Norveç desenli kazakların gizemli bir anlamı varmış gibi. Valizime bakarken aklımdan neler geçtiğini artık hatırlamıyorum, ama şimdi düşünüyorum da, keşke valizimi hiç boşaltmasaydım, diyorum, dedi Ferber ve elleriyle yüzünü kapattı. Öğleden sonra saat üçte Londra'ya uçtuğum British European Airways'e ait uçak, diyerek sözlerine devam etti, bir Lockheed Electra'ydı. Güzel bir yolculuktu. Belçika'yı havadan gördüm, Ardena Ormanı'nı,

Brüksel'i, dümdüz Flaman caddelerini, Ostende'nin kumsalını, denizköpüklerini ve Dover'ın beyaz kayalıklarını, Londra'nın güneyindeki yeşil alanları, tepelikleri ve sonunda da ada imparatorluğunun ufukta alçak, gri bir dağ gibi yükselen başkentini. Saat beş buçukta Hendon Havaalanı'na indik. Leo Dayı beni almaya gelmişti. Birlikte kente doğru yola çıktık, ardı arkası gelmeyen, sıra sıra dizilmiş ve birbirinden ayırt edilmeyen bu evler, bir yandan beni hüzünlendirirken, bir yandan da güldürüyordu. Dayım British Museum'dan pek de uzakta olmayan Bloomsbury'de, çoğunlukla göçmenlerin olduğu bir otelde kalıyordu. İngiltere'deki ilk gecemi bu otelde, garip bir şekilde yüksek olan yatakta, adeta bir ölü gibi kaskatı kesilerek geçirdim, üzüntüden çok çarşafı, yatağın bütün kenarlarına sıkıştırılmış İngiliz yatağında rahat edemediğimden uyuyamadım. Bu nedenle ertesi sabah, 18 Mayıs günü dayımla birlikte yeni okul forması –koyu siyah kısa bir pantolon, masmavi çoraplar, aynı renkte bir ceket, portakal renkli bir gömlek, çizgili bir kravat ve gür saçlarımın üzerine bir türlü oturmayan küçücük bir kasket– almak için Kensington'da Bakers mağazasına gittiğimde gecenin yorgunluğu hâlâ üzerimdeydi. Tahsilim için ayrılan paraya göre beni ancak Margate'teki üçüncü sınıf özel bir okula yazdırabilecek olan dayımın gözleri, okul formamı giyip aynanın karşısına geçtiğimde, sanırım tıpkı benim gibi yaşla doldu. Nasıl ki üzerimdeki bu forma benimle alay edilmek için özel olarak hazırlanmış deli giysisi gibi geldiyse, öğleden sonra gittiğimiz okul da bir cezaevi ya da bir tımarhane gibi geldi bana. Girişteki kemeri saran ince yapraklı bodur ağaçlar, karanlık ve üst kısımları istihkâm duvarını çağrıştıran cephe, açık duran avlu kapısının yanındaki paslanmış çıngırak, büyük karanlık koridorda topallaya topallaya yürüyen hademe, meşe ağacından yapılmış kocaman merdivenler, bütün mekânlara hâkim olan soğuk, kömür kokusu, binanın dışında her köşeye konmuş güvercinlerin kuğurtusu ve şu

an artık aklıma gelmeyen bir sürü şey, burada en kısa sürede aklımı oynatacağımı gösteriyordu. Fakat bir süre sonra önümüzdeki birkaç yılı geçireceğim bu okulun yönetiminin olabildiğince gevşek, hatta bazı konularda karnaval gibi eğlenceli olduğunu fark ettim. Okulun kurucusu ve müdürü yetmiş yaşlarında hâlâ bekâr olan ve hafif leylak kokulu parfüm kullanan Lionel Lynch-Lewis ve eksantriklikte ondan aşağı kalmayan öğretmenler, çoğu ufak ülkelerin elçiliklerinde çalışan memurların ya da göçmen ailelerin çocuklarından oluşan öğrencileri öyle ya da böyle kendi kaderlerine terk etmişlerdi. Lynch-Lewis ergenlik çağındaki çocukların gelişimini en olumsuz etkileyen şeyin, düzenli ders olduğu görüşündeydi. Öğrencilerin en iyi ve en kolay şekilde boş zamanlarında öğrenebileceklerini iddia ederdi. Gerçekten de içimizden bazılarında bu güzel düşüncenin doğruluğu görülüyordu, bazılarında ise endişe uyandıracak haylazlığa yol açıyordu. Öte yandan tasarımının Lynch-Lewis'e ait olduğunu öğrendiğimiz ve onun pedagojik programına tamamen ters düşen bir örnek forma giymek zorundaydık. Her halükârda bize dayatılan bu rengârenk formalar Lynch-Lewis'in doğru dilin eğitimine verdiği aşırı değerle uyuşuyordu ve Lewis'in doğru nitelendirdiği dil, yüzyıl dönümündeki sahne İngilizcesiydi. İstisnasız Margate'teki tüm öğretmenlerin mesleklerinde bir şekilde başarısız olmuş eski tiyatro oyuncuları olduğu dedikodusu boşuna değildi. Garip olan şu ki, dedi Ferber, Margate'te geçirdiğim yılları düşündüğümde mutsuz muydum, mutlu muydum ya da neler hissediyordum, hiç hatırlamıyorum. Her halükârda ahlak kurallarına uyulmayan okul yıllarında, o tarihe kadar bilmediğim özgürlük duygusunu tattığımdı. Bu nedenle arada bir eve mektup yazmak ve on dört günde bir evden gelen mektupları okumak çok zor geliyordu. Gittikçe eziyet haline gelen bu yazışma, 1941 yılının kasım ayında kesintiye uğradığında, bunun kötü bir şey olduğunu bilmeme rağmen ilk önce rahatlamıştım. Anne ve ba-

bamla bir daha hiç mektuplaşamayacağımı ancak çok sonra, yavaş yavaş anladım; fakat doğruyu söylemek gerekirse, hâlâ tam olarak kavrayıp kavramadığımı bilmiyorum. Bugün düşünüyorum da, sadece annemle babamın zorla alıp götürülmeleri değil de, onların ölüm haberini çok geç bir zamanda almam ve bunun benim için ne ifade ettiğini çok sonra yavaş yavaş anlamam, tüm yaşamımda etkili oldu sanıyorum. Gerek annemle babamın acısına, gerekse kendi çektiğim acılara dayanmak için aldığım tüm bilinçli ya da bilinçdışı önlemlere, ruhsal dengemi sağlamak için kendi kabuğuma çekilmeme ve bu konuda zaman zaman başarılı olmama rağmen, gençliğimde yaşadığım talihsizlikler ruhuma öyle derinden işlemişti ki, ileriki yıllarda aynı acıların ortaya çıkmasını, filizlenmesini ve zehirli yapraklarıyla üzerime çökmesini ve ömrümün son yıllarını böylesine gölgeleyip karartmasını engelleyemedim, diyen Ferber, Manchester'dan ayrılmamdan bir önceki akşam öyküsünü sonuna kadar anlattı.

1942 yılının başlarında Leo Dayım Southampton'dan New York'a giden bir gemiye bindi. Daha önce bir kez Margate'e geldi ve o yaz, okulu bitirir bitirmez onun yanına gideceğim konusunda anlaştık. Ancak o gün geldiğinde artık bana geçmişi hatırlatacak hiçbir şeyi ve hiçbir kimseyi istemediğimden dayımın sorumluluğu altında olacağım New York'a gitmek yerine, Manchester'a gitmeye karar verdim. Her zaman olduğu gibi her şeyden habersiz bir şekilde Manchester'da yeni ve koşulsuz bir hayatım olacağını sanıyordum, oysa Manchester bana unutmak istediğim her şeyi yeniden hatırlattı; çünkü Manchester bir göçmen kentiydi ve yarım yüzyıldır orada yaşayan göçmenleri, yoksul İrlandalıları saymazsak, çoğunluğunu Almanlar ve Yahudiler oluşturuyordu, bunlar arasında zanaatkârlar, tüccarlar, serbest meslek sahipleri, küçük ve büyük işletmeciler, saatçiler, şapkacılar, sandıkçılar, şemsiyeciler, terziler, ciltçiler, mürettipler, gümüşçüler, fotoğrafçılar, kürkçüler, antikacılar, seyyar

satıcılar, rehinciler, açıkartırmacılar, kuyumcular, emlakçiler, borsacılar, sigortacılar, eczacılar ve doktorlar vardı. Uzun süredir Manchester'da yaşayan Sefaradlar arasında Besso, Raphael, Cattun, Calderon, Farache, Negriu, Messulam ya da di Moro adları çoğunluktaydı. Almanlar ve Sefaradların, Almanlardan pek farklı görmediği öbür Yahudilerin adları ise Leibrand, Wohlgemuth, Herzmann, Gottschalk, Adler, Engels, Landeshut, Frank, Zirndorf, Wallerstein, Aronsberg, Haarbleicher, Crailsheimer, Danziger, Lipmann ve Lazarus'tu. Geçtiğimiz yüzyılda Avrupa kentleri içinde Alman ve Yahudi etkisinin en yoğun olduğu kent Manchester'dı ve ben tamamen aksi bir yöne gitmek için yola çıkmışken, Manchester'a gelmekle evime gelmiş gibi oldum, endüstrimizin doğum kenti olan burada, kapkara binaların arasında geçirdiğim her yıl şunu daha iyi anladım ki, dedikleri gibi, yine pis işleri yapmak için buradayım. Bundan sonra Ferber başka bir şey söylemedi, uzun bir süre önüne baktı ve sol eliyle yaptığı belli belirsiz bir hareketle gitmemi işaret etti. Ertesi sabah kendisiyle vedalaşmak için atölyesine gittiğimde, bana bir kâğıda sarılmış ve iple bağlanmış, içinde birkaç fotoğrafın yanı sıra annesinin 1939-1941 yılları arasında Sternwart Caddesi'ndeki evde otururlarken yazdığı notların olduğu bir tomar evrak verdi. Bu notlarda vize almak için ne tür güçlüklerle karşılaştıkları, babasının yolculuk hazırlıkları ile ilgili yaptığı tüm planların her hafta nasıl da daha karmaşık bir hale geldiği ve annesinin en başta açıkça görebildiği gibi, imkânsızlaştığı anlatılıyordu. Annem, babamla içinde bulundukları durum hakkında birkaç ima dışında, günlük yaşama dair tek bir satır bile yazmamış, ancak benim kavrayamadığım bir özveriyle Aşağı Saksonya'daki Steinach Köyü'nde geçirdiği çocukluk ve Bad Kissingen'de geçirdiği gençlik yıllarını anlatmış. Ferber'e göre annesi, bu anıları oğlunun da okuyacağını düşünmüştü; ancak Ferber bunları şimdiye kadar sadece iki kez okumuştu. İlkinde onlar eline geçti-

ğinde yüzeysel bir şekilde, ikinci kez ise yıllar sonra kendini vererek okumuştu. İkinci okuyuşunda tıpkı insanın okudukça büyüsüne kapılıp elinden bırakamadığı, kötü şeylerin de anlatıldığı Alman masalları gibi, yer yer muhteşem diyebileceği anılarla karşılaşmış, yüreği parçalanana dek okumuş, hatırlamış, yazmış ve elinden bırakamamış. İşte bu nedenle bunları elden çıkarmak istiyorum, dedi Ferber ve benimle birlikte avluya çıktı, sonra da badem ağacının yanına kadar bana eşlik etti.

Ferber'in o sabah Manchester'da bana verdiği, annesine ait anı notları şimdi benim önümde duruyor ve ben kızlık adı Luisa Lanzberg olan yazarın hayatına dair anlattıklarını, bölüm bölüm aktarmak istiyorum. Anıların en başında yazar sadece kendisinin ve erkek kardeşi Leo'nun değil, babası Lazarus'un ve büyükbabası Löb'ün de Bad Kissingen yakınındaki Steinach Köyü'nde dünyaya geldiklerini anlatıyor. Ailenin 17. yüzyılın sonundan itibaren, bir zamanlar Würzburg Başpiskoposluğu'nun hüküm sürdüğü ve halkının üçte birinin çok eski dönemlerde yerleşmiş Yahudilerden oluştuğu Steinach'ta yaşadığı anlaşılıyordu. Bugün artık Steinach'ta tek bir Yahudi'nin bile oturmadığını, onların evlerine ve dükkânlarına yerleşen insanların kendilerini zorlasalar bile, eskiden burada oturan halkı hiç hatırlamadıklarını söylemeye gerek yok. Bad Kissingen'den Steinach'a gitmek için Grossenbrach, Kleinbrach ve Luxburg Kontu'na ait bir şato ve bira imalathanesi olan Aschach'tan geçmek gerekir. Ondan sonra Aschah Yokuşu başlar. Luisa, Lazarus'un atları yormamak için arabadan indiğini yazıyor. Yokuştan aşağıya doğru Höhn'e kadar ormanlıktır, ondan sonra da uçsuz bucaksız tarlalar uzanır. Sonra uzaklardaki Rhön Dağları görülür, önünüzde geniş çayırlar açılır, Wildheim Ormanı yumuşak bir kavis çizer, kilise kulesinin tepesi ortaya çıkar, derken eski şato Steinach görülür. Ondan sonra yol, bir derenin üzerinden de-

vam eder ve bir lokantanın önündeki meydana çıkar, oradan da sağa kıvrılan yol, Luisa'nın memleketim dediği aşağı köye çıkar. Burada, diye yazıyor Luisa, gazyağı aldığımız Lionların dükkânı ve Leipzig Fuarı dönüşü her yıl olay olan tüccar Meier Frei'ın dükkânı vardır; burada ayrıca cuma akşamları insanların yemek götürdüğü fırıncı Gessner'in, kasap Liebmann'ın ve un tüccarı Salamon Stern'in dükkânı bulunur. Çoğu zaman hiç kimsenin barınmadığı yoksullar evi ve jaluzili kulesiyle itfaiye binası aşağı köydedir, aşağı köyde olan bir başka bina da, avlusu taş döşeli ve kapısının üstünde Luxburg arması olan eski şatodur. Bir sürü kazın dolaştığı ve Luisa'nın çocukken geçmeye korktuğu Feder Sokağı'ndan, Simon Feldhahn'ın tuhafiye dükkânının önüne, oradan her yanı yeşil tenekelerle kaplı tesisatçı Fröhlich'in dükkânına ve kocaman bir kestane ağacının gölgelediği meydana çıkılır. Karşı tarafta, meydanın gemi pruvası önündeki dalgalar gibi ikiye ayrıldığı yolun başındaki evde –arkasında da Windheim Ormanı yükselir– doğdum ben, böyle yazıyordu önümdeki notlarda ve şöyle devam ediyordu, on altı yaşıma kadar, 1905 yılının ocak ayında Kissingen'e taşınana dek burada yaşadım.

Şimdi yine oturma odasındayım, diye yazmış Luisa. Taş döşeli loş antreden geçtim. Bir zamanlar her sabah yaptığım gibi, kapının mandalını dikkatlice aşağıya indirdim, kapıyı açtım, tertemiz olmuş beyaz zeminde yalınayak öylece durup etrafa göz gezdirdim. Çevresi püsküllü iki yeşil kadife koltuk, dışarıdaki meydana bakan pencerelerin önünde de aynı türden iki kanepe vardı. Masa açık renkli kiraz ağacından yapılmıştı ve üzerinde Mainstockheim ve Leutershausen'daki akrabalarımızın beş resminin olduğu iki yana açılan ayaklı bir çerçevelik ile babamın güzelliği dillere destan, gerçek bir Alman güzeli dedikleri kız kardeşinin resminin olduğu çerçeve vardı. Masanın üzerinde ayrıca porselen bir kuğu ve onun içinde Meryem Ana'nın, çevresi beyaz kâğıttan dantel

süslerle çevrili, her zaman yeşil kalan gelin çiçeği vardı. Onun yanında cuma akşamları kullanılan, eriyen mumların damlamaması için babamın her defasında altına koyduğu gümüş şamdan vardı. Duvara dayalı dolabın üzerinde albüm formatında, etrafı altın renginde, asma yapraklarıyla süslü, kırmızı ciltli kitaplar dururdu. Bunlar, derdi annem, benim de, Kraliçe Elisabeth'in de en çok sevdiği şair Heine'nin eserleri. Onun yanındaki bir sepetin içinde *Münchner Neueste Nachrichten* gazeteleri bulunurdu. Her ne kadar annemden önce yatağa giden babam, gece geç saatlere kadar okumanın sağlıksız olduğunu söylerse de, annem bunlara aldırış etmeden tüm gazeteleri didik didik ederek okurdu. Doğu yönüne bakan pencerenin çıkıntısına konulan hasır sehpanın üzerinde balçiçeği dururdu. Yaprakları diri ve koyuydu, ortası pembe, dışı beyaz tüylü, yıldıza benzer tomurcukları vardı. Sabahları erkenden aşağıya indiğimde, güneş çoktan odaya vurmuş olur ve her yıldızda asılı olan bal damlacıklarında parlardı. Tomurcukların ve yaprakların arasından, üzerinde tavukların dolanıp durduğu çimenlere bakardım. Çok sessiz biri olan arabacımız bir albinoydu ve babam evden çıkıncaya kadar atları hazırlardı. Karşıda, çitlerin öte tarafında mürver ağacının gölgesi altında küçücük bir evde oturan Kathinka Strauss bu saatlerde dışarı çıkardı. Tahminen kırk yaşlarında bir kızkurusu olan Kathinka'nın, aklının pek yerinde olmadığı söylenirdi. Kathinka, havanın güzel olduğu günlerde, elinde bir türlü bitiremediği örgüsüyle kestane ağacının etrafında, o günkü ruh haline göre ya saat yönünde ya da aksi yönde döner dururdu. Bu arada her defasında başında –doğru dürüst başka hiçbir şeye sahip olmadığı halde– garip şapkalar olurdu, hatta bir keresinde çok iyi hatırlıyorum, martı tüyleri ile süslü bir şapka takmıştı ve öğretmenimiz Bein bu şapkayı kastederek tüylerinden süs yapmak için hiçbir hayvanı öldürmememiz gerektiğini söylemişti.

Her ne kadar annem uzun süre bizleri evden gönder-

me konusunda tereddüt ettiyse de, Leo ve ben dört-beş yaşlarındayken bir Hıristiyan çocuk yurduna gönderildik. Yurda sabah duasından sonra giderdik. Her şey çok kolaydı. Rahibe avluda bekliyor olurdu. Önünde durup şöyle derdik: Bayan Adeline, bir top rica ediyorum. Elimizdeki topla bahçenin öbür tarafındaki merdivenlerden oyun alanına çıkardık. Oyun alanı eski şatonun etrafını çevreleyen ve şimdilerde çiçek ve sebzelerle donatılmış olan geniş bir çukur alana kurulmuştu. Oyun alanının tam üstüne gelen ve büyük bölümü boş odalardan oluşan eski şatonun odalarından birinde Regina Zufrass otururdu. Kendisi, herkesin bildiği gibi, müthiş becerikli bir kadındı ve pazar günleri de dahil olmak üzere çok çalışırdı. Ya kümes hayvanlarıyla uğraşır, ya fasulye sırıkları altında çalışır, ya çitleri düzeltir ya da kendisine göre pek büyük olan odaların birinde bir şeyler arar dururdu. Hatta bir defasında dama çıkıp rüzgâr fırıldağını düzeltirken bile gördük Regina Zufrass'ı ve nefesimizi tutup yukarıya, kendisine bakakaldık, çünkü her an aşağıya düşebilir ve paramparça bir şekilde verandaya inebilirdi. Kocası orada burada arabacı olarak çalışırdı. Regina kocasından pek memnun değildi, kocasının da onun yanına, eve gitmekten korktuğu söylenirdi. Çoğu kez birileri onu getirmeye giderdi ve onu körkütük sarhoş bir halde ot yığınlarının yanında yığılmış olarak bulurdu. Tüm bu olanlara alışmış olan atlar, bir kenara itilmiş arabanın yanında uslu uslu dururlardı. Sonunda otlar arabaya yüklenir ve Regina'nın kocası getirilirdi. Sair günler evlerinin panjurları kapalı olurdu ve aşağıdaki oyun alanında oynayan biz çocuklar, evden getirdiğimiz ekmeklerimizi yer ve içeride neler olduğunu sorardık birbirimize. Ayrıca annem her perşembe yurttan eve dönüşte balıkçıdan yarım düzine balık almayı unutmayalım diye, ekmeğimizi sardığı kâğıdın üzerine bir balık resmi yapardı. Öğleden sonra Leo ve ben el ele tutuşup kıyısında söğüt, kızılağaç ve sazların kalın bir bitki örtüsü oluşturduğu Saale Neh-

ri boyunca yürür, bıçkıhanenin önünden geçerdik. Balıkçıların, tamamen çalılarla çevrili küçük evlerine doğru yolumuza devam etmeden önce, küçük köprüden aşağıya, denizin dibindeki altın sarısı çakıllara bakardık. Balıkçının karısı kocasını çağırıncaya kadar odada beklerdik. Neredeyse her zaman masanın üzerinde duran, sapı kobalt mavisi rengindeki beyaz bir kahvedanlık bazen bana bütün odayı kaplarmış gibi gelirdi. Bir süre sonra balıkçı kapıda görünür, birlikte biraz eğimli olan bahçenin içinden geçip Saale Nehri'nden aşağıya, içindeki suda balıkların yüzdüğü ahşap sandıkların yanına gelirdik, balıkçı tek tek barbunları çıkarırdı. Akşam yemeğinde boğazımıza kılçık kaçmasın diye hiç konuşmaz, balıklar gibi sessiz olurduk. Bu akşam yemeklerinde kendimi hiç iyi hissetmezdim. Balıkların, yuvalarında dönmüş gözleri çoğu kez uyuyana dek gözümün önünden gitmezdi.

Yazları Şabat[1] gününde çoğu kez Bad Bocklet'e kadar uzun yürüyüşler yapardık, açık kemerler arasında dolaşır, şık giyimli insanların kahve içmelerini seyreder, ya da gezmek için hava çok sıcaksa, Liebermannlar ve Feldhahnlarla öğlenin geç saatlerinde Reussenlerin işlettiği birahanenin önündeki kestane ağacının gölgesinde otururduk. Burada erkekler için bira, çocuklar için limonata bulunurdu, kadınlar hiçbir zaman ne istediklerini bilmezler ve etin yanında denemek için birkaç yudum bira alırlardı. Akşam yemeğinden sonra erkekler o zamanlar pek sert ve modern olarak görülen bilardo oynarlardı. Hatta Ferdinand Lion puro bile içerdi. Sonra da hep birlikte sinagoga gidilirdi. Kadınlar ise eşyaları toplar ve bastırmakta olan karanlıkta çocuklarla birlikte eve doğru yola koyulurlardı. Bir defasında eve giderken Leo üzerindeki yeni, açık mavi, beyaz pamuklu kumaştan dikilmiş, kravat düğmesi kocaman, omuzlarından çapraz inen ve annemin bir gün önce gece yarılarına kadar dikip bitirdiği gemici

[1] Sebt, İbranice Şabat (shavat: "ara vermek"): Yahudilikte her cuma günbatımından cumartesi akşamüstü saatlerine değin süren kutsal tatil günü. (Ç.N.)

giysisi yırtılınca çok üzülmüştü. Karanlığın iyice bastırdığı bir saatte eve vardığımızda, ön taraftaki merdivenlere oturup gökyüzünde birbiri içine girmiş fırtına bulutlarını seyretmeye başladığımızda, yavaş yavaş üzüntüsünü unuttu. Babam da eve döndüğünde, rengârenk balmumundan yapılmış bir sürü mumu Şabat bitimi için yaktı. Koku kutusunun yanından geçerken kokuyu içimize çekip yatmaya gittik. Derken bembeyaz şimşekler çakmaya başladı, öyle bir gümbürtü kopmuştu ki, adeta ev sallandı. Pencerenin önünde durduk. Gündüz olduğundan dışarısı henüz aydınlıktı. Ot yığınları yağmurla birlikte caddede yuvarlanıyordu. Derken gök gürültüsü önce biraz hafifledi, ancak bir süre sonra tekrar başladı. Babam, fırtınanın Windheim Ormanı'nı aşamayacağını söyledi.

Pazar öğleden sonraları babam işyerinin defterlerini düzenler. Deri çantasından küçük bir anahtar çıkarır, hep aynı yerde duran ve pırıl pırıl parlayan ceviz ağacından yapılmış çalışma masasını açar, orta çekmeceyi çeker, anahtarı tekrar cebine koyar, adeta bir törene hazırlanıyormuş gibi oturur, cari hesapların tutulduğu defteri çıkarır. Bu ve daha birçok küçük deftere ve çeşitli büyüklükte kesip hazırladığı not kâğıtlarına birkaç saat boyunca yazar, not alır, hesaplar yapar, dudaklarını hareket ettirerek uzun sütunlardaki rakamları toplar, hesapları çıkarır, hesapların durumuna göre yüzü kâh aydınlanır, kâh gölgelenir. Çalışma masasının çok sayıdaki çekmecesinde çeşit çeşit özel evrak ve eşyalar bulunur – belgeler, karneler, mektuplar, annemin mücevherleri, geniş ve üst üste dikilmiş, ince bir ipek kordone ile tutturulmuş bir bant üzerinde çeşitli büyüklükte madalya ve nişana benzer küçüklü büyüklü gümüş parçalar ile her yıl Leo' nun Leutershausen'daki vaftiz amcası Selmar'ın gönderdiği ve benim kıskançlıkla seyrettiğim eski paralar. Annem ise o sırada oturma odasında *Münchner Neueste Nachrichten* gazetelerinde bütün bir hafta boyunca okuyamadığı haberleri, özellikle de *Kaplıcalarımız* ve *Şun-*

dan Bundan köşelerini inceler ve arada bir, çok özel bir konuyla karşılaşırsa, bunu babama da yüksek sesle okur. Bu durumda tabii ki babam da hesaplarından başını kaldırmak zorunda kalır. Örneğin annemin babama okuduğu ve sanki sahnedeymişçesine (gençliğinde tiyatro oyuncusu olmak istermiş) anlattığı ve çok iyi anımsadığım haber –belki de yanan alevler içinde ölen Paulincik bir türlü aklımdan çıkmadığı için– şimdilerde ateşe dayanıklı kadın elbiselerinin yapıldığıydı. Bu elbiseler ya da kullanılan kumaşlar, çinko klorüre batırılıp ateşe dayanıklı hale getiriliyormuş. Bugün bile annemin babama, en ince kumaşlar bile bu karışıma batırıldıktan sonra ışığa tutulup kül haline geliyormuş, ama alev almıyorlarmış, dediğini duyar gibi olurum. Pazar günleri annemle babamın yanında oturma odasında oturmadığım o uzun günlerde çoğu kez üst katta, yeşil odada olurum. Yazları hava sıcaksa, pencereler açık bırakılır, ama panjurlar kapalı kalır ve ışık aralardan girip etrafımı saran loşluğa dalga dalga sızar. Tüm ev ve çevresi tamamen sessiz olur. Öğleden sonraları Kissingen'den gelen posta arabaları bizim oradan geçer. Ta uzaklardan atların nal sesleri duyulur. Panjurları biraz aralayıp aşağıya, caddeye bakarım. Steinach üzerinde Neustadt, Neuhaus ve Salzburg'a giden arabalarda Kissingen'in yaz konukları, soylu kişiler ve her zaman olmasa da, Rusya'dan gelen ünlü kişiler karşılıklı oturuyor olurlar. Hanımlar tüylü şapkaları, tülleri, dantel ya da renkli ipek şemsiyeleri ile pek şık görünürler. Köyün çocukları bisikletleriyle posta arabasının önünden gider ve arabadaki seçkin yolcuların kendilerine attığı bakır paraları toplarlar.

Sonbahar geliyor ve sonbahar tatilleri yaklaşıyor. Önce Roş Haşana[1] ve yeni yıl var. Bir gün önce tüm odalar süpürülür, bir akşam önce annemle babam bayram-

[1] Roş Haşana (İbranice'de "Yılbaşı"): Yahudilikte dinsel yılbaşı sayılan Tişri ayının (eylül ya da ekim) ilk gününde düzenlenen bayram. Yeni yıl, insanların kendilerini sorgulayarak tövbe ettikleri 10 günlük bir dönemde başladığı için Roş Haşana, Yargı Günü olarak da anılır. Roş Haşana, İsrail'de iki gün boyunca kutlanan tek bayramdır. (Ç.N.)

lıklarını giyip sinagoga giderler. Babam simokinini giyip silindir şapkasını takar, annem koyu mavi kadife elbisesini giyer ve tamamen beyaz leylaklardan oluşan şapkasını takar. Bu arada Leo ile ben kolalanıp ütülenmiş keten örtüyü masanın üzerine serer, şarap bardaklarını koyarız, annemle babamın tabaklarının altına da güzel bir yazıyla yazılmış yeni yıl mektuplarını. Bir buçuk hafta sonra küslerin barıştığı bayram. Babam en güzel giysisini[1] giyip bir ölü gibi evin içinde dolaşır. Her yerde bir pişmanlık havası hâkim olur. Ancak yıldızlar kaybolduktan sonra yemeğe oturulur, birbirimize afiyet olsun deyip yemeğe başlarız. Ondan dört gün sonra da Sukkot[2] başlar. Franz dallardan kulübe yapmak için mürver ağacının altına tahta bir sehpa koyar, bizler de onu rengârenk parlak kâğıt süslerle, uzun zincirlere dizilmiş yabani güllerle süsleriz. Tavandan kırmızı kırmızı elmalar, sarı sarı armutlar ve Elise Teyze'nin her yıl bize sandıklar içinde, talaşlar üzerinde gönderdiği altın sarısı, yeşil üzümler sarkar. Eğer hava bozmaz ve soğuk olmazsa, yapraklardan yapılmış bu kulübede bayramın ilk iki günü ve yarı bayram sayılan dört gün yemeğimizi yeriz. Hava bozduğunda ise mutfağa geçeriz, dışarıda kulübede sadece babam kalır ve yemeğini yalnız başına yer – bu da kışın geldiğinin işaretidir. İşte bu mevsimde prensin naibi Rhön' de bir yaban domuzunu vurup Steinach'a getirir ve demirci dükkânının önündeki odun ateşinde onun tüyleri tütsülenir. Bizler ise bu mevsimde Leipzig'den gelen ve her sayfasında her kaliteden çeşit çeşit eşyaların bulunduğu May ve Endlich kataloğunu inceleriz. Kışlık giysiler çıkarılır. Hepsi naftalin kokmaktadır. Kasım sonunda Delikanlılar Kulübü, Reussenlerin birahanesinde bir ba-

[1] Burada kastedilen giysi, Müslümanlardaki kefen yerine giyilen en temiz, en güzel giysidir. Çünkü Yahudiler de Hıristiyanlar gibi giysileri üzerinde olduğu halde tabutla gömülürler. (Ç.N.)

[2] Sukkot (İbranice'de "kulübeler" ya da "çardaklar"): Tekil Sukka: Haymeler ya da Çardaklar Bayramı olarak da bilinir. Yahudilerde Kefaret Günü'nden beş gün sonra, Tişri' nin 15. gününde başlayan sonbahar şenliği. İki kez şükran sunulan bu kutlama, Eski Ahit'te sözü edilen üç büyük bayramdan biridir. (Ç.N.)

lo düzenler. Neustadtlı Bayan Müntzer bu vesileyle bu yıl anneme çilek renginde, eteği uzun, çok şık ve volanlı ipekten bir giysi dikti. Çocuklar balonun açılışını yan odanın kapısından izlediler. Salon neşeli bir gürültüyle doluydu. Başlangıç için orkestra hafif bir operet müziği çaldı ve orman idaresi şefi Hainbuch sahneye çıkıp kısa ve milliyetçi bir konuşma yaptı. Kadehler kaldırılıp tokuşturuldu, yüzlerinde adeta birer maske olan insanlar, büyük bir ciddiyetle birbirlerinin gözlerinin içine bakıp ikinci kez kadeh tokuştururlarken, birahane sahibi, üzerinde lale biçimli megafon borusu olan küçük bir sandıkla içeri girdi – bu, bir şey yapmamıza gerek kalmadan içinden müzik yükselen yeni bir gramofondu. Şaşkınlıktan adeta dilimizi yutmuş gibiydik. Kadınlar ve erkekler açılış dansı yapmak için yerlerini aldılar. Simokini, siyah kravatı, kravat iğnesi ve rugan ayakkabıları içinde neredeyse tanınmayacak kadar değişmiş olan ayakkabıcı Silberberg, elinde bastonuyla başı çekti. Onun arkasından öbür çiftler çeşitli dans figürleriyle salonu bir baştan bir başa dolandılar. İçlerinde en güzeli koyu, yıldız işlemeli giysisiyle Aline Feldhahn'dı. Süvari üniforması giymiş Siegfried Frey'in damı olarak dans etti. Aline ile Siegfried daha sonra evlendiler ve iki çocukları oldu. Ancak sorunsuz yaşamayı pek seven Siegfried, günün birinde birdenbire ortadan kayboldu ve hiç kimse, ne Aline, ne yaşlı Löb Frey ne de bir başkası ona ne olduğunu öğrenebildi. Ancak Kathinka Strauss, Siegfried'in Arjantin'e ya da Panama'ya göç ettiğini iddia etti.

Birkaç yıldır okula devam ediyoruz. Bu, buradaki Yahudi çocukların gittiği tek sınıflı bir okul. Ancak tipik bir Yahudi okulu değil. Velilerin her fırsatta övdüğü öğretmen Salamon Bein, çok disiplinli biri ve kendisini her şeyden önce devletin sadık bir hizmetkârı olarak görüyor. Eşi ve bekâr kız kardeşi Regine ile birlikte okul binasında kalıyor. Sabah erken saatlerde avluya geldiğimizde, bizi kapının önünde bekliyor ve ellerini çırparak

ya da, haydi haydi, diyerek arkada kalanların acele etmesini söylüyor. Sınıfa girdiğimizde, "Bize hayırlı gün ver Tanrım" duasını ediyor ve Bay Bein'ın en çok nefret ettiği kalem açma ve uç sivriltme işini tamamladıktan sonra, hepimiz kendi işimize bakıyoruz. Kimimiz güzel yazı alıştırmaları yapıyor, kimimiz matematik çalışıyor, kimimiz kompozisyon yazıyor, resim yapıyor ya da yurttaşlık bilgisi çalışıyoruz. Bir grup da inceleme dersi yapıyor. Dolabın arkasından alınan rulo, tahtaya asılıyor. Tüm resim karla kaplı, ortasında da kömür gibi siyah bir karga. İlk saatlerde özellikle kışın, dışarıda aydınlık bir hava yoksa ben pek üşengeç oluyorum. Mavi camlardan dışarıya bakıyor, avlunun karşı tarafındaki küçücük odasında, çalışma masasında oturan un tüccarı Stern'in sağır ve dilsiz kızını seyrediyorum. Bu kız yıllardır, gece gündüz başkaları için telden, krepon kâğıdından ve ince kâğıttan düzinelerce yapma çiçekler yapıyor. Tabiat bilgisi dersinde çayırotu, kırmızı zambak, çitsarmaşığı, suteresi gibi hakiki bitkilerle, hayvanlar âleminden orman karıncasıyla kadırgabalığını inceliyoruz. Bir defasında köyün yolu yeni yapılırken, öğretmenimiz tebeşirle tahtaya ateş püskürten volkan olarak Vogelberg'i çizip bazalt parçalarının nereden geldiğini anlattı. Öğretmenimizin mika, kızıl kuvars, necef, ametis, topaz ve turmalin gibi renkli taşlardan oluşan bir koleksiyonu var. Uzun bir çizgi üzerinde bu taşların hangi dönemlerde ortaya çıktığını gösteriyoruz. Bizim tüm yaşamımız bu çizgi üzerinde küçücük bir nokta bile olamaz. Buna rağmen okul saatleri Pasifik Okyanusu kadar sonsuz ve hemen her gün cezalı olarak odun toplamaya giden Moses Lion'un odun dolu sepetle geri dönmesi neredeyse sonsuzluk kadar sürüyor. Fakat ondan sonra Hanukka[1] yaklaşıyor ve öğretmenimiz Bein'ın doğum günü gelip çatıyor. Sınıfımızın du-

[1] Hanukka (İbranice'de "Kutsama"): Işıklar Bayramı ya da Makabeler Bayramı olarak bilinir. Yahudilikte IV. Antiokhos Epiphanes'in İkinci Kudüs Tapınağı'na Zeus adına bir sunak eklemesinden üç yıl sonra (İ.Ö. 165) tapınağın yeniden kutsanmasının anıldığı bayram. (Ç.N.)

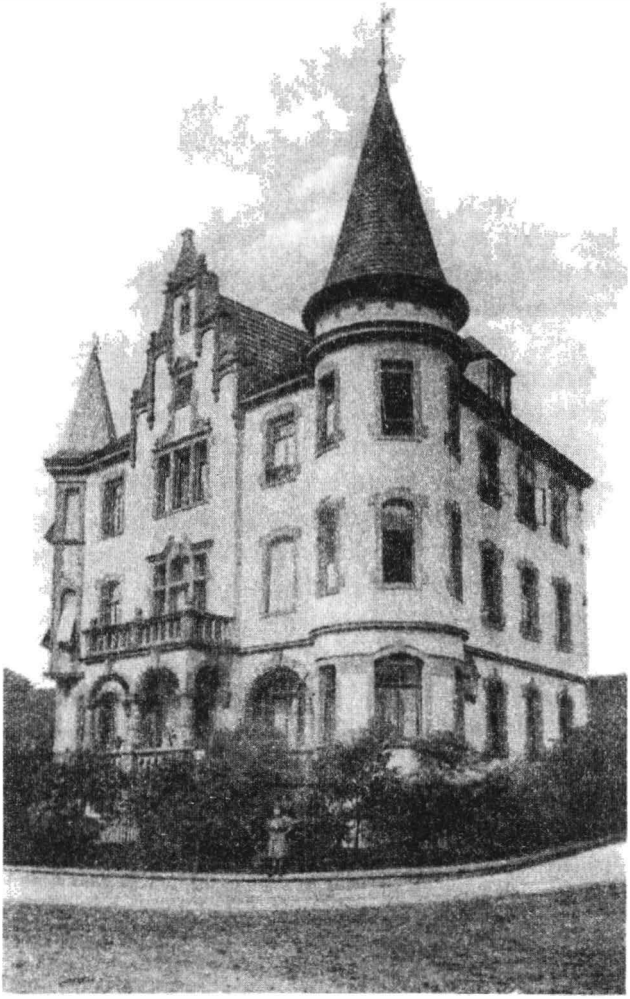
varları bir akşam önce çam dalları, sarı ve mavi bayraklarla süsleniyor. Öğretmenin kürsüsünün üzerine, aldığımız doğum günü hediyesini bırakıyoruz. Bir defasında kırmızı kadife bir örtü, başka bir defa bakırımsı bir sıcak su torbası aldığımızı anımsıyorum. Doğum gününün sabahı en güzel giysilerimizi giymiş olarak tam vaktinde sınıfta toplanıyoruz. Ondan sonra öğretmen ve onun arkasından eşi, onun da arkasından neredeyse bir cüce kadar kısa olan kız kardeşi Regine giriyor. Hepimiz ayağa kalkıp, günaydın öğretmenim, günaydın Bayan Bein, günaydın Bayan Regine, diyoruz. Yapılan hazırlıklardan tabii ki haberdar olan öğretmenimiz, kendisine aldığımız hediyeye ve süslediğimiz sınıfa şaşırmış gibi davranıyor. Başını iki yana sallayıp birkaç kez elini alnına götürdükten sonra yapılanlardan duygulanmış bir halde, sıraların arasından geçip coşkuyla hepimize tek tek teşekkür ediyor. O gün ders yapılmıyor, hikâyeler okunup Alman tarihinden efsaneler anlatılıyor. Bilmece yarışmaları yapıyoruz ve örneğin hem verdiğinde hem de aldığında çoğalan üç varlık hangisidir, bulmaya çalışıyoruz. Elbette hiç kimse cevap veremiyor ve öğretmenimiz Bay Bein, sesine belli bir anlam katmaya çalışarak şöyle diyor: toprak, deniz ve imparatorluk. Eve giderken belki de günün en güzel şeyini yapıyor ve kapının eşiğine yapıştırılmış Hanukka mumlarının üzerinden atlıyoruz. Kış çok uzun sürüyor. Akşamları babam bizimle birlikte jimnastik egzersizleri yapıyor. Kazlar kümeslerinden kayboluyor. Kısa bir süre sonra üstlerine kızgın yağ dökülüyor. Köyden birkaç kadın kazların tüylerini yolmaya geliyor. Küçük bir odada oturuyorlar, her birinin önünde kaztüyünden bir yığın oluşuyor, bütün gece tüy yoluyorlar. Hepsinin üzerine kar yağmış gibi görünüyor. Fakat ertesi sabah uyandığımızda, oda tertemiz, tek bir tüy bile yok, sanki hiçbir şey yapılmamış. İlkbahar geldiğinde Pesah temizliği başlıyor. En çok iş de okulda oluyor. Öğretmenin eşi ve kız kardeşi Regine bir hafta boyunca temizlik yapıyor-

lar. Yataklar okulun avlusuna çıkarılıyor, yorganlar balkona asılıyor, yerler sulanıyor, tüm mutfak gereçleri kaynatılıyor. Biz öğrencilerin görevi de sınıfı süpürmek ve pencerelerin pervazlarını sabunlu suyla yıkamak. Bizim evimizde de bütün odalar ve sandıklar boşaltılıp düzeltiliyor. Korkunç bir iş çıkıyor. Pesah'tan bir akşam önce günlerdir çalışan annem ilk kez oturma fırsatını buluyor. Babamın görevi ise kaztüyüyle bütün evi dolanıp olası ekmek kırıntılarını süpürmek.

Yine sonbahar geldi, Leo şimdi Steinach'tan iki saat uzaklıkta olan Münnerstadt'taki bir liseye gidiyor. Orada kapak imalatçısı Lindwurm'un yanında kalıyor. Haftada iki kez biriyle altı sefertası içindeki yemek kendisine gönderiliyor. Lindwurm'un kızına sadece yemekleri ısıtmak kalıyor. Bundan böyle okula yalnız gitmek zorunda olduğum için çok üzülüyorum ve üzüntüden hasta oluyorum. Hemen hemen günaşırı ateşim yükseliyor, bazen gerçek bir sayıklamaya dönüşüyor. Dr. Hamburger mürver suyu ve soğuk kompres öneriyor. Yatağım sarı odadaki divana hazırlanıyor. Neredeyse üç hafta kadar burada yatıyorum. Lavabonun mermeri üzerindeki delik deşik olmuş, piramide benzeyen sabun parçalarını sayıp duruyorum. Sonuç hiçbir zaman aynı çıkmıyor. Duvar kâğıtlarındaki küçük sarı ejderhalar rüyalarımda bile peşimi bırakmıyor. Çoğu kez iğrenç yaratıklar bunlar. Uyandığımda ise konserve kavanozlarının, sandıkların ya da sobanın soğuk bölümünün üzerinde durduğunu görüyorum. Ne kadar uğraşırsam uğraşayım, yine de ne anlama geldiklerini bulamıyorum. Annem, hiçbir anlamları yok, bunlar sadece kiraz, erik ve armut, diyor. Dışarıdan kırlangıçlar toplanmaya başladı bile, diyor annem. Geceleri uykumun arasında göçmen kuşların sürüler halinde evimizin üzerinden uçtuğunu duyuyorum. Sağlığım biraz düzelmeye başladığında, aydınlık bir cuma günü, öğleden sonra pencereler sonuna kadar açılıyor. Oturduğum yerden pencerenin pervazı üzerinden bütün Saale Vadisi'ni, Höhn'e çıkan cadde-

yi ve arabasıyla Kissingen'den dönen babamı görebiliyorum. İçeri girdikten hemen sonra, daha şapkasını çıkarmadan odama, yanıma geliyor. Üzerinde bir kelebek resmi olan ve içi şekerleme dolu bir kutu var elinde. Akşamleyin yan odada kilolarca ağaç çileği kışlık erzak hazırlığı olarak yere seriliyor. Onların kokuları içinde uzun zamandır olmadığı kadar rahat bir uykuya dalıyorum ve ertesi sabah gelen Dr. Hamburger artık tamamen iyileştiğimi söylüyor. Ancak yaz tatilinin dörtte üçü bittikten sonra, bu defa da Leo ciğerlerinden hastalanıyor. Annem Leo'nun hastalığının Lindwurmların evindeki havasızlıktan ve kapak imalatındaki kurşun tozundan kaynaklandığını iddia ediyor. Dr. Hamburger ona katılıyor ve Leo'ya süt ve maden suyu karışımı içmesini, Windheim Ormanı'nın çam kokulu havasında dinlenmesini öneriyor. Artık her sabah tereyağlı ekmek, beyazpeynir ve haşlanmış yumurtanın olduğu bir sepet hazırlanıyor. Leo'nun kür içeceğini huni ile yeşil şişelere dolduruyorum. Jochsberg'den gelen kuzinimiz Frieda da bize göz kulak olmak için bizimle birlikte ormana geliyor. Frieda on altı yaşında, çok güzel bir kız, uzun ve kalın örgülü sarı saçları var. Öğleden sonraları her defasında orman müdürünün oğlu Carl Heinbuch'la karşılaşıyoruz ve Frieda ile ikisi saatlerce ağaçların arasında yürüyorlar. Kuzinine son derece hayran olan Leo, büyük bir taşın üzerine oturup üzgün üzgün bu romantik oyunu izliyor. Beni en çok ilgilendiren şey ise, Windheim Ormanı'nda sıkça bulunan siyah geyikböcekleri. Yamru yumru yollarda ilerlemelerini sabırla seyrediyorum. Bazen bir korku dalgasına kapılıp kendilerinden geçiyorlar. Hiç hareket etmeden oracıkta duruyorlar, işte o zaman bana dünyanın kalbi durmuş gibi geliyor. Sadece siz nefesinizi tuttuğunuzda, yeniden yaşama dönüyorlar ve zaman normal şekilde akmaya başlıyor. Zaman. Bütün bunlar ne zaman? Eskiden günler nasıl da ağır ağır geçerdi. Peki ya eve dönerken yolda rastladığım, elinde küçük mavi-beyaz karga tüyü tutan, yorgun, yabancı çocuk kimdi?

Bugün düşünüyorum da, diyor Luisa, anılarının başka bir yerinde, Steinach'taki çocukluğumuz uçsuz bucaksız bir zamana yayılmış gibi geliyor, hatta şu yazdığım satırlara kadar uzanıyor. Ancak gayet iyi biliyorum ki, 1905 yılının Ocak ayında Steinach'taki evimiz ve tarlalarımız açıkartırmayla satılıp da Kissingen'de, Bibra ve Erhard caddelerinin kesiştiği köşede yeni inşa edilmiş evimize taşındığımızda, çocukluğum sona ermişti. Babam bu evi ani bir kararla 66 bin altın mark karşılığında müteahhit Kiesel'den satın almıştı, ancak evin büyük bir kısmının Frankfurt'taki bir bankaya ipotek ettirilmesi annemi uzun süre rahatsız etmişti. Lazarus Lanzberg'in at ticareti son yıllarda iyi gidiyordu. Rheinland'a, Brandenburg'a ve Holstein'a kadar at teslim ediyor, her yerden at alıyordu ve herkes de çok memnundu. Orduya hayvan satışı ve orduyla yem sözleşmeleri çok iyiye giden babam özellikle bununla pek övünüyordu. İşte bu nedenle olsa gerek, babam sapa bir yerde bulunan Steinach'tan taşınmamızı ve kent yaşamı sürmemizi uygun görmüştü. Ben o tarihlerde neredeyse on altı yaşlarındaydım ve Kissingen'de çocukluğumuzdakinden de güzel bir dünyanın bizi beklediğini düşünüyordum. Bazı noktalarda haklı da çıktım, ancak 1921'deki evliliğime kadar Kissingen'de geçirdiğimiz dönemi hatırladığımda, her geçen günün beni biraz daha kıskacına aldığını ve kaçınılmaz bir şekilde beni bugün bulunduğum noktaya sürüklediğini düşünüyorum. Kissingen'de geçirdiğim gençliğimi hatırlamakta güçlük çekiyorum. Bana öyle geliyordu ki, sanki o tarihlerde hayatın ciddiyeti denen şey, ağır ağır üzerime çökmüş ve irili ufaklı hayal kırıklıkları kavrama gücümü zayıflatmıştı. Bu nedenle birçok şeyi gözümün önünde canlandıramıyorum. Hatta Kissingen'e taşınmamızı bile yarım yamalak anımsıyorum. O gün hava müthiş soğuktu, yapılacak bir sürü iş vardı, parmaklarım buz kesmişti, odaların çoğunda İrlanda sobası yanmasına rağmen evimiz günlerce

ısınmamış, çiçekler taşınma sırasında telef olmuşlardı, kedilerimiz ise eski eve kaçmıştı ve babam sırf onları almak için Steinach'a gittiyse de, onları hiçbir yerde bulamamıştı. Kissingenlilerin kısa bir süre sonra Lanzberg Malikânesi adını taktıkları evimize ise bir türlü alışamamıştım. Geniş ve yankılanan bir merdiven sahanlığı, mu-

şamba kaplı giriş ve arka tarafta çamaşır sandıklarının olduğu bir koridor vardı, gelen sesi duymak için ahizesini iki elinizle tutmak ve kulağınıza yapıştırmak zorunda kaldığınız telefon, bu sandıkların üzerindeydi, soluk ışıklı ve hafif cızırdayan gaz lambasının aydınlattığı Flaman tarzı oymalı mobilyalardan gizemli bir hava yükseliyor ve bazen içimde bir daha onarılmayacağını düşündüğüm yaralar açıyordu. Sarmaşık yapraklarla boyanarak çardağa benzetilen, tavanından yepyeni, pirinçten yapılmış bir Şabat gaz lambasının sarktığı salonun cumbaya benzer köşesinde, yanlış hatırlamıyorsam, sadece bir kez oturmuş ve her zaman küçük sehpanın üzerinde duran mavi kadife kaplı kartpostal albümünün yapraklarını karıştırmıştım. Bu evde kendimi ya hep bir konuk gibi ya da çoğu sabah ve akşam tavan arasındaki odamın penceresinden dışarıdaki çiçek tarhlarına ve ilerideki yemyeşil ormanlarla kaplı yamaçlara baktığımda bir hizmetçi gibi hissettim. Orada geçirdiğimiz ilk ilkbahardan itibaren evin pek çok odasını kiraya vermeye başladık. Evin bütün işlerinden sorumlu olan annemin yanında ben de ev idaresi konusunda sıkı bir eğitim aldım. Sabah saat altıda kalkıyor, ilk iş bahçedeki beyaz tavuklarla ilgileniyor, onlara mısır veriyor ve yumurtaları topluyorum. Ondan sonra sıra kahvaltıyı hazırlamaya geliyor, sonra da odaların temizliği, sebzelerin yıkanması ve yemek pişirmeye. Bir süredir öğleden sonraları bir İngiliz hanımın steno ve muhasebe kurslarına gidiyorum. Bayan Ignatia benden çok memnun. Onun dışındaki zamanlarda yaz konuklarının çocuklarıyla kaplıca tesisinde gezintiye çıkıyorum, örneğin her yıl Sibirya'nın Perm kentinden gelen odun tüccarı Bay Weintraub'un şişman oğluyla. Dediklerine göre, Rusya'da Yahudilerin kaplıcalara girmelerine izin veriliyormuş. Saat dörtten itibaren dikiş ve tığ işimi elime alıyor, İsviçre tipi küçük evimde oturuyorum ve akşamları kuyu suyu ile sebze bahçesini suluyorum – musluk suyunun çok pahalı olduğunu söylüyor babam. Gece konserine ancak Leo

liseden eve geldiğinde gidebiliyordum. Yıllar sonra Paris'te bir antikacı dükkânı açan Leo'nun arkadaşı Armand Wittelsbach, genellikle akşam yemeğinden sonra bizi almaya gelirdi. Ben beyaz elbisemi giyer, parkta Armand ile Leo'nun arasında yürürdüm. Bazı durumlarda kaplıcaların bahçesi aydınlatılırdı. Bulvarlar renkli fenerlerle süslenir ve sihirli bir ışıkla aydınlanırdı. Hükümdarın binasının önündeki fıskıyelerden bazen gümüş, bazen altın renginde sular fışkırırdı. Fakat saat onda sihir sona erer ve bizler evimize dönmek zorunda kalırdık. Armand yolun bir bölümünü ellerinin üzerinde yürüyerek yanımda giderdi. Armand ve Leo ile yaptığımız bir doğum günü kaçamağını da anımsıyorum. Sabah saat beşte yola çıkmış, önce Klausenhof yönüne doğru, oradan da büyük inci çiçekleri kopardığımız Buchenwald üzerinden geçip Kissingen'e geri dönmüştük. Kahvaltıya Wittelsbachlara davetliydik. Geceleri gökte Halley kuyrukluyıldızını aramamız da bu tarihlere rastlar. Sonra, bir defasında öğleüzeri tam bir güneş tutulması olmuştu. Ayın gölgesinin güneşi yavaş yavaş karartması, elimizdeki renkli cam parçalarıyla durduğumuz balkondaki sarmaşık güllerinin soluyormuş gibi görünmesi ve kuşların ürküp sağa sola uçuşması, benim için olağanüstü bir şeydi. Birkaç gün sonra, gayet iyi hatırlıyorum, Laura Mandel ile babası, Trieste'den bizi ziyarete geldiler. Bay Mandel neredeyse seksen yaşındaydı, Laura ise bizlerle aynı yaşlarda; her ikisi de beni çok etkiledi. Bay Mandel şık giyimi nedeniyle –çok güzel keten takımlar giyer ve geniş kenarlı hasır şapkalar takardı–, babasını sadece Giorgio diye çağıran Laura ise çilli alnının cüretkârlığı ve çoğu zaman hafif buğulu olan muhteşem gözleriyle. Bay Mandel gündüzleri çoğu kez ya bahçemizdeki akkavağın yanında, ya Luitpoldpark'ta bir bankta ya da Wittelsbacher Hof'un terasında yarı gölgelik bir yerde oturur, gazetelerini okur, arada bir notlar alır ve çoğu zaman da düşüncelere dalar giderdi. Laura babasının, hiçbir olayın olmadığı bir imparatorluğun planları

üzerinde uzun süredir çalıştığını söylerdi; çünkü babasının en nefret ettiği şey girişim, gelişim, olaylar, değişimler ve her türlü hareketlilikti. Laura ise devrimden yanaydı. Bir defasında Laura ile birlikte İmparator Franz Josef'in doğum günü şerefine sahnelenen *Çingene Baron* mu, yoksa *Rastlbinder* mi olduğunu şimdi anımsayamadığım bir Viyana operetini izlemek için Kissengen Tiyatrosu'na gittik. Oyunun başında orkestra, Avusturya Milli Marşı'nı çaldı. Herkes oturduğu yerden ayağa kalktı, sadece Laura meydan okurcasına olduğu yerde kaldı, çünkü Triesteli biri olarak Avusturyalılara hiç tahammülü yoktu. Onun bu konudaki davranışı sayesinde hayatımda ilk kez birinin siyasi tavır göstermesine tanık oldum diyebilirim. Son yıllarda yine Laura'nın yanımda olmasını ve ona akıl danışabilmeyi o kadar özledim ki. Eskiden birkaç yıl üst üste yaz aylarında bizi ziyarete gelirdi, son olarak özellikle güzel olan bir mevsimde, benim 17 Mayıs'ta, onun 17 Temmuz'da yirmi bir yaşına bastığımız yıl gelmişti. Özellikle onun doğum gününü çok iyi hatırlıyorum. Küçük bir botla nehirde Saline'ye kadar gitmiş, oradan da üzerinden, kaynak suların sürekli aşağıya aktığı inşaat iskeletinin çevresinde esen tuzlu serin havada gezintiye çıkmıştık. Benim başımda, Leo'nun Eski Diller öğrenimi gördüğü Würzburg kentindeki Tauber mağazasından satın aldığım yeşil bantlı hasır bir şapka vardı. Pırıl pırıl havada yürürken birden üstümüze kocaman bir gölgenin düştüğünü fark ettik. Saline'de yürüyüşe çıkmış birçok yaz konuğu ile aynı anda başımızı gökyüzüne çevirdik, bir de ne görelim, devasa bir balon, sessizce ve neredeyse ağaçların üzerine düşecekmiş gibi mavi gökyüzünde süzülüyordu. Hepimizi saran genel şaşkınlık sürerken, yanımızda duran genç bir adam, sonradan dediğine göre, tüm cesaretini toplayarak bizimle konuşmaya başladı. Adı Fritz Waldhof olan bu genç adam, üyeleri Viyana konser topluluğundan olan ve her yıl yaz tatillerinde Kissingen'de resital veren kaplıca orkestrasında korno çalıyormuş. İlk andan iti-

baren yakınlık duyduğum Fritz, o günün öğleden sonrasında bize evimize kadar eşlik etti ve ondan sonraki haftalarda ilk kez birlikte bir geziye çıktık. Yine pırıl pırıl bir yaz günüydü. Ben Fritz ile önden gidiyordum, Fritz'e karşı biraz kuşkuyla yaklaşan Laura ise, Hamburglu bir alto sanatçısı olan Hansen ile arkadan geliyordu. O gün nelerden konuştuğumuzu bugün artık anımsamıyorum. Fakat yolun iki yanındaki tarlalarda çiçeklerin açtığını ve çok mutlu olduğumu anımsıyorum. Anımsadığım bir başka şey de "Bodenlaube'ye Gider" levhasının olduğu yerde iki kibar görünüşlü Rus beyin yanından geçtiğimizdi, bunlardan biri elinde kelebek ağı olan ve hep geride kalan, aşağı yukarı on yaşlarındaki bir çocuğa ciddi ciddi bir şeyler söylüyordu. Çocuk hep geride kaldığından öbür ikisi onu beklemek zorunda kalıyordu. Ancak çocuk bu ciddi uyarıya pek aldırmamış görünüyordu; çünkü arada bir dönüp arkamıza baktığımızda, çocuk, elinde kelebek ağı, çayırlarda koşturup duruyordu. Hansen'in dediğine göre, bu iki kibar Rus beyinden daha yaşlı olanı, o sıralarda Kissingen'de bulunan ilk Rus parlamentosunun başkanı Muromzev'den başkası değildi.

Bu yazı takip eden yıllarda her zaman olduğu gibi vaktimi evdeki işlerle uğraşarak, hesap defterlerini tutarak, dükkânımızla ilgili yazışmaları yaparak ve kırlangıçlarla aynı tarihlerde Kissingen'e gelen Viyanalı kornocunun dönüşünü bekleyerek geçirdim. Son görüşmemizin üzerinden neredeyse dokuz ay geçtiği için, çok sık mektuplaşmamıza rağmen, birbirimize biraz yabancılaşmıştık ve Fritz aslında benim gibi çekingen biri olduğu için duygularını bana açması epey uzun sürdü. 1913 yazının sonlarıydı, güzellikten titreyen bir eylül günü, cumartesi öğleden sonra Saline'nin parkında oturuyorduk. Ben porselen bir kaptaki kremalı yaban mersinimi kaşıklıyordum, Fritz de Bodenlaube'ye yaptığımız o ilk gezintiden söz ederken, birden dolambaçlı yollara sapmadan bana eşi olmak isteyip istemeyeceğimi sordu. Ne ce-

vap vereceğimi bilemedim, fakat evet anlamında başımı salladım ve etrafımdaki her şey bulanıklaşmaya başlamasına rağmen, çoktandır unutmuş olduğum o Rus çocuğunu gördüm. Elinde kelebek ağıyla, geçmiş yaz gününün müjdecisi gibi çayırlarda koşuşturuyor ve yakalayıp bir kutuya koyduğu rengârenk kelebekleri sanki benim özgürlüğümün işaretiymişçesine serbest bırakıyordu. Kısa bir süre sonra nişanlanmamıza özellikle babam karşı çıktı, bir korno sanatçısının geleceğini pek güvenli görmüyor, bu ilişkinin beni Yahudilikten tamamen koparacağından endişe duyuyordu. Ancak bütün bunlara rağmen benim yalvarıp yakarmalarımdan ziyade, insanların kökenine pek bakmayan annemin diplomatik çabaları sayesinde, bir yıl sonra Leo ve benim 25. yaş günümüze rastlayan mayıs ayında küçük bir törenle nişanlandık. Fakat bundan birkaç ay sonra bugüne kadar unutamadığım Fritz, Avusturya askerî bandosuna çağrıldı ve onlarla birlikte Lemberg'e gitti. Orada garnizonun ileri gelenleri için verilen bir konser sırasında bir beyin kanaması geçirmiş ve olduğu yerde yığılıp kalmış. Bu olaydan çok sonra Viyana'dan gelen ve üzücü olayı bildiren telgrafı aldığımda, telgraftaki kelimeler ve harfler uzun süre, haftalarca gözümün önünden gitmedi. Bu olaydan sonra yaşamıma nasıl devam ettiğimi, hemen her gün, gece gündüz peşimi bırakmayan bu korkunç ayrılık acısını atlatıp atlatamadığımı gerçekten bilmiyorum. Her neyse, savaş boyunca tüm kaplıca ve sanatoryumların ağır yaralılar ve nekahet dönemindeki hastalarla dolu olduğu Kissingen'de, Dr. Kosilowski'nin yanında hastabakıcı olarak çalıştım. Her yeni gelen kişinin ya dış görünüşündeki ya da vücut özelliklerindeki herhangi bir şey bana Fritz'i hatırlatıyor ve geçmişte kalan kederim yeniden canlanıyordu, belki de bu yüzden, bir kısmı ağır yaralı olan insanlara yardım ederken, kornocumun hayatını kurtaracakmışım gibi hissediyordum. 1917 yılının Mayıs ayında ağır yaralı bir topçu grubunun yanında gözleri bandajlı bir teğmen de bizim hastaneye getirildi. Adı

Friedrich Frohmann olan bu teğmenin yatağının başucunda, mesai saatlerimin dışında da oturup bir mucizenin gerçekleşmesini bekledim. Yanmış olan gözlerini ancak aylar sonra tekrar açabildi. Teğmenin gözleri, tahmin ettiğim üzere, Fritz'inki gibi gri-yeşildi, fakat parlaklığını yitirmiş ve görmeyen gözlerdi. Friedrich'in arzusu üzerine bir süre satranç oynamaya başladık ve sürdüğümüz taşları sözlü olarak birbirimize söylemeye başladık, yani şah için d6, kale için f4 vb. Olağanüstü hafızası sayesinde Friedrich çok kısa bir süre içinde en karmaşık hamleleri bile aklında tutmayı öğrenmişti, hafızasının zayıfladığı yerlerde ise dokunma duyusu imdadına yetişiyordu ve parmakları beni şaşırtacak kadar büyük bir dikkatle piyonların üzerinde gezinirken, ister istemez kornocumun, enstrümanının üzerinde gezinen parmaklarını anımsıyordum. O yıl sona ermeden kısa bir süre önce Friedrich, ne olduğu tanımlanamayan bir enfeksiyon kaptı ve on dört gün içinde öldü. Bana sonradan anlatılanlara göre, neredeyse ben de aynı hastalıktan ölmek üzereymişim. Tüm o güzelim saçlarım döküldü, kilomun dörtte birini kaybettim ve uzun süre sayıklama nöbetleri geçirdim, sadece Fritz ve Friedrich'i sayıkladım ve kendimi kâh onların yanında, kâh onlardan ayrı, yalnız gördüm. Tüm bunlara rağmen ve herkesin korktuğunun tersine, hayatta kalmamı ve ilkbahara doğru iyileşmemi kime ya da neye borçlu olduğumu –eğer bir borç söz konusuysa tabii– bilmediğim gibi, insanın yaşamın güçlüklerinin üstesinden nasıl gelebildiğini de bilmiyorum. Savaş sona ermeden, çalışmalarımın ödülü olarak bana Ludwigskreuz Nişanı verildi. Bir süre sonra da savaş gerçekten sona erdi. Birlikler evlerine döndüler. Münih'te devrim oldu. Gönüllü askerler Bamberg'de bir araya geldiler. Anton Arco Valley, Eisner'e[1] suikast dü-

[1] Kurt Eisner (1867-1919 Münih): Alman sosyalist gazeteci ve devlet adamı. Bavyera'daki monarşiyi iktidardan uzaklaştıran (1918) sosyalist devrime önderlik etmiştir. Ardından Bavyera Cumhuriyeti'ni ilan ederek barış isteğini dile getirmiş, yeni cumhuriyetin ilk başbakanı ve dışişleri bakanı olmuştur. Şubat 1919'da bir monarşist tarafından öldürülmüştür. (Ç.N.)

zenledi. Münih geri alındı. Divanıharp yönetime el koydu. Landauer dövülerek öldürüldü. Genç Egelhofer ve Leviné kurşuna dizildi, Toller ise kaleye kapatıldı. Her şey tekrar normale dönmeye ve işler düzelmeye başladığında ailem, kendimi toparlamam için beni evlendirme-

ye karar verdi. Kısa bir süre sonra Brisacher adlı Würzburglu Yahudi bir evlendirme aracısı, Münihli sığır tüccarı bir aileden gelen, kendisi ise sanat eserleri ticareti yapan şimdiki eşim Fritz Ferber'i bize getirdi. Sonradan her geçen gün daha çok takdir ettiğim ve sevmeye başladığım Fritz Ferber ile o tarihlerde nişanlanmayı kabul etmemin tek nedeni, adıydı. Kendisinden önceki kornocum gibi Fritz Ferber de kent dışına gezintiler yapmaktan hoşlanıyordu ve tıpkı onun gibi çekingen, fakat rahat yaradılışlı bir insandı. 1921 yazında evlendikten sonra birlikte Allgäu'ya gittik, Fritz beni Ifen'e, Himmelsschrofen ve Hohe Licht'e kadar çıkardı. Bölgeye dağınık biçimde yayılmış olan ve hiçbir yerde hiçbir şey olmamış

gibi sessiz sakin köylerin bulunduğu Ostrach, Iller ve Walzer vadilerini seyrettik. Kanzelwand'dan çok aşağılarda bir fırtınanın yaklaşmakta olduğunu gördük, fırtına geçip gittikten sonra, güneşin altında parlayan yemyeşil çayırları ve tıpkı kocaman çamaşırhanelerde olduğu gibi buharların çıktığı ormanları gördük. O andan itibaren artık Ferber Fritz'e ait olduğumu ve seve seve onun yanında, yeni açılan Münih yağlıboya resim galerisinde çalışacağımı biliyordum. Allgäu'dan döndükten sonra Sternwart Caddesi'nde bugün hâlâ oturduğumuz eve taşındık. Güneşli bir sonbaharın ardından sert bir kış geldi. Gerçi çok az kar yağıyordu, ama yine de İngiliz Bahçesi birkaç hafta içinde o güne kadar hiç görmediğim şekilde buz tuttu ve Theresien Çayırlığı'nda savaşın başından bu yana ilk kez buz pisti açıldı. En güzel ve en geniş kayağımızı yaptığımızda Fritz'in üzerinde yeşil ceketi, benim üzerimde ise kürk ceketim vardı. Geriye dönüp o günü düşündüğümde, her yerde o mavi rengi görüyorum, öğleden sonra geç saatlere kadar uzanan ve üzerinde sadece patencilerin kaybolan izlerinin olduğu boş, düz alanları.

Luisa Lanzberg'in önümde duran ve bir kısmını aktardığım, Ferber'in bu yılın başından beri açıkladığı anıları, beni gittikçe daha çok meşgul ediyordu, nihayet 1991

yılının temmuz ayı sonunda Kissingen ve Steinach'a gittim. Amsterdam, Köln ve Frankfurt üzerinden geçip birkaç aktarma yaptıktan ve tren istasyonlarında uzun süre bekledikten sonra, Aschaffenburg ve Gemünden'e yaklaştım. Trenler gittikçe daha ağır ilerliyor ve küçülüyordu ve sonunda Gemünden'den Kissingen'e gerçekten de o güne kadar hayal bile etmediğim, sadece lokomotif ve vagondan ibaret olan bir trenle –eğer buna tren denilebilirse tabii– seyahat ettim. Başka boş yer olmasına rağmen, tam karşıma şişman, garip görünümlü, tahminen elli yaşlarında bir adam oturdu. Yüzü kırmızı lekelerle doluydu, birbirine çok yakın gözleri içine kaçık ve biraz da şaşıydı. Güçlükle nefes alırken hırlıyor, üzerinde hâlâ yemek artıklarının bulunduğu biçimsiz elini, yarı açık ağzında dolaştırıyordu. Bacaklarını iki yana açmış, oturuyordu, kısa pantolonundan korkunç bir şekilde fışkıran karnı ve göbeği kat kattı. Yol arkadaşımın fiziksel ve zihinsel rahatsızlığının uzun süren psikiyatrik bir tedaviden mi, doğuştan mı, yoksa bira ve ekmek tüketiminden mi kaynaklandığını bilmiyorum. Allah'tan bu garip adam Gemünden'den sonraki ilk istasyonda indi, artık vagonda benim dışımda, koridorun karşı tarafında oturan ve elindeki kocaman elmayı Kissingen'e varıncaya kadar ancak bitirebilen yaşlı bir kadın kalmıştı. Tren nehir boyunca Wiesen Vadisi'nin içinden geçti. Tepelerden ve ormanlardan yavaş yavaş geçtik. Akşamın karanlığı çökmeye başladı; yaşlı kadın sürekli elinde tuttuğu bıçağıyla dilim dilim kestiği elmasını çiğniyor ve kabuklarını da kucağındaki kâğıt peçeteye tükürüyordu. Kissingen'e vardığımızda, istasyonun önündeki bomboş caddede tek bir taksi duruyordu. Taksi şoförü kadın, sorum üzerine kaplıca konuklarının bu saatlerde odalarına çekildiğini söyledi. Beni götürdüğü otel, geçmişin o zevksiz soluk yeşil, yaprak sarısı rengini kapatan ve o tarihlerde Almanya'da moda olan yeni emperyal stilde baştan aşağı yenilenmişti. Otelin lobisi istasyonun önündeki alan gibi bomboştu. Beni karşılayan garson gö-

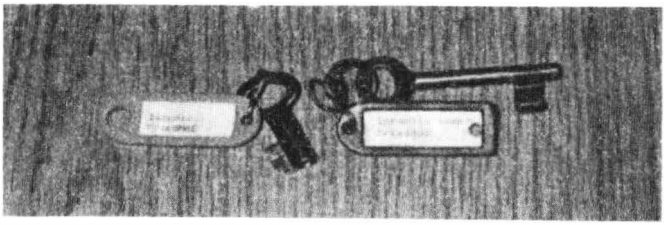
rünümlü bir kadın, otelin huzurunu bozacak biriymişim gibi, beni tepeden tırnağa süzdü ve asansöre bindiğimde kendimi hayalete benzeyen, korku ve düşmanlık karışımı bir yüz ifadesiyle bana bakan yaşlı bir çiftin karşısında buldum. Kadın kocaman elleriyle, içinde salam bulunan bir tabak tutuyordu. Doğal olarak çiftin bir köpekleri olduğunu düşündüm, ancak ertesi sabah da kahvaltıdan sonra iki kâse ahududu yoğurdu ve bir peçeteye sardıkları kahvaltılığı odalarına çıkardıklarını görünce, köpeklerini değil de, kendilerini doyurduklarını anladım.

Kissingen'deki ilk günüme kaplıca tesislerini dolaşarak başladım. Ördekler henüz çimenlerin üzerinde uyuyordu, kavak ağaçlarının beyaz tozları havada uçuşuyordu ve bir-iki kaplıca konuğu varlıklarından arınmış gezginler gibi kumsal yolunda yürüyordu. Sabah egzersizlerini inanılmaz bir yavaşlıkta yapan bu insanlar arasında emeklilik yaşında olmayan tek bir kişi bile yoktu ve ben yaşamımın geri kalan bölümünü sindirim sistemlerinden başka bir şey düşünmeyen Kissingenli bu emekliler arasında geçirmeye mahkûm olacağımdan korkmaya başladım. Günün ilerleyen saatlerinde bir café'de oturmuş, Kissingen'de çıkan *Saale Zeitung*'u okuyordum; etrafım yine yaşlı insanlarla doluydu. Gazetenin bir köşesindeki günün sözü, Johann Wolfgang von Goethe'dendi. "Dünyamız çatlamış ve artık ses çıkarmayan bir çandır." Tarih 25 Haziran'dı. Gazetede ayın gittikçe dolunaya döndüğü yazıyordu ve Kärtnerli şair Ingeborg Bachmann ile 1950 yılında ölen İngiliz yazar George Orwell'ın doğum günüydü. Bunun dışında artık aramızda olmayan, ancak doğum tarihleri aynı olan birçok kişinin adı yazılıydı, örneğin uçak yapımcısı Willy Messerschmidt (1898-1978), roket yapımında çığır açan Hermann Oberth (1894-1989) ve Demokratik Alman yazar Hans Marchwitza (1890-1965). Kaybettiklerimiz sütununda ise şu adlar vardı: Steinachlı kasap Michael Schultheis (80) öldü. Çok sevilen biriydi. "Mavi Bulut" Sigara Tiryakileri ve Su-

baylar Derneği'ne gönülden bağlıydı. Boş zamanlarının çoğunu sadık çoban köpeği Prinz ile geçirirdi. Bu tür haberlerle ortaya çıkan tuhaf tarih bilincini düşünerek belediye binasına yöneldim, burada uzun süre oradan oraya gönderildikten sonra, taşradaki resmî dairelerde hâkim olan sonsuz huzur hakkında bir fikir edindim ve sonunda epey kenarda bir yerdeki odalardan birinde karşılaştığım korkunç bir memur şaşkınlık içinde beni dinleyip sinagogun nerede olduğunu ve Yahudi Mezarlığı'nın yerini tarif etti bana. Eski ibadethanenin yerine inşa edilen, ağır, yarı Alman, yarı Bizans stilinde ve yüzyıl başından kalma yeni sinagog, Kristal Gece'de tahrip edilmiş, birkaç hafta içinde de tamamen yerle bir edilmişti. Max Caddesi'ndeki binanın eski yerinde belediyenin arka

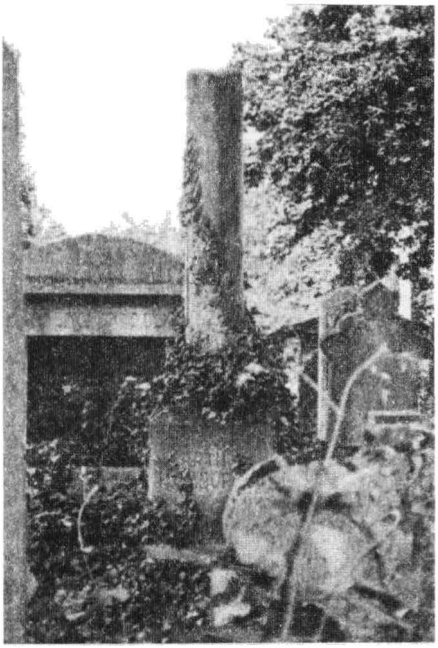
bahçesinin girişinin tam karşısında bugün İş ve İşçi Bulma Kurumu var. Yahudi Mezarlığı'na gelince; memur duvarda asılı olan anahtar dolabında biraz arandıktan sonra üstü yazılı iki anahtarı çıkarıp bana verirken, İsrailli-lerin mezarlığına gitmek için belediye binasından çıkıp güneye doğru Bergmann Caddesi'nin sonuna kadar dümdüz bin adım yürümemi söyledi. Mezarlığın kapısı-

na geldiğimde iki anahtarın da kapıdaki kilide uymadığını fark ettim. Bu nedenle mezarlığı çevreleyen duvara tırmandım. Duvardan gördüğüm manzara, "mezarlık"

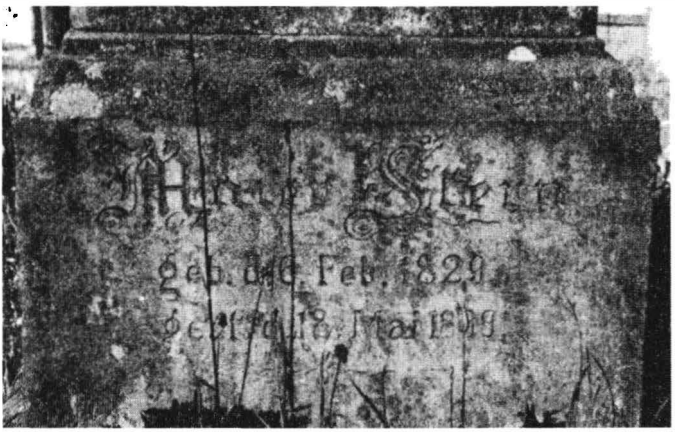

sözcüğünün çağrıştırdığı anlama uymuyordu, duvarın tepesinden gördüğüm şey mezarlıktan çok, uzun yıllardır terk edilmiş, yavaş yavaş yıkılmaya ve çökmeye yüz

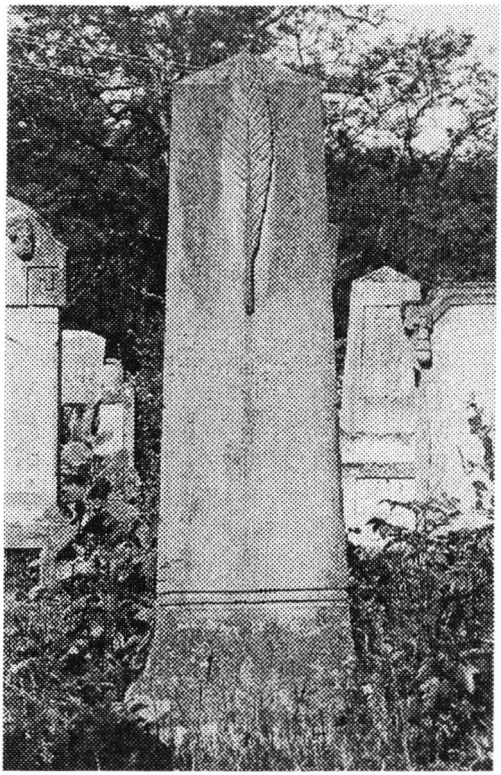

tutmuş mezarlar, yükselmiş otlar, kırçiçekleri ve rüzgârda hafif hafif sallanan ağaç gölgeleriydi. Sadece orada burada duran bir taş, kim bilir ne kadar zaman önce birilerinin mezarları ziyaret ettiğini gösteriyordu. Mezar taşlarının üzerine kazınmış adları pek okuyamıyordum, ama okuyabildiklerim şunlardı: Hamburger, Kissinger, Wertheimer, Friedländer, Arnsberg, Frank, Auerbach, Grunwald, Leuthold, Seligmann, Hertz, Goldstaub, Baumblatt ve Blumenthal – bu adları görünce, Almanların Yahudileri çekememelerinin nedeni, belki de onların içinde yaşadıkları ülke ve dille uyum içinde olan o güzel adlara sahip oldukları içindir, diye geçirdim aklımdan. Benim gibi 18 Mayıs'ta doğmuş olan Meier Stern'in me-

zarının önünde durduğumda, içimi bir korku kapladı, aynı şekilde 28 Mart 1912'de hayata veda eden Friederike Halbleib'ın üzerinde tüy kalem simgesi bulunan mezar taşını gördüğümde de nedenini bilmediğim bir şekilde

duygulandım. Onun, yalnız ve soluk almadan yazılarının üzerine eğilmiş bir yazar olduğunu hayal ettim ve şimdi bunları yazdığım sırada, sanki onu kaybeden ve ölümünün üzerinden geçen onca zamana rağmen onu hâlâ unutamamış olan *benmişim* gibi geliyor bana. Öğle saatlerine kadar Yahudi Mezarlığı'nda kaldım, mezarların arasında dolaştım ve neden sonra mezarlığın kilitli kapısının epey uzağında bir yerde Lilly ve Lazarus Lanzberg ile Fritz ve Luisa Ferber'in adlarının olduğu ve öteki mezarlara oranla daha yeni olan mezarları gördüm. Tahminime göre bu mezarı Ferber'in dayısı Leo yaptırmıştı. Lazarus Lanzberg'in mezar taşında 1942'de Theresienstadt'ta öldüğü yazılıydı, Fritz ile Luisa'nın mezar taşlarında ise 1941 yılının Kasım ayında toplama kampına gönderildikleri ve orada öldükleri yazılıydı. Sadece intihar eden Lilly'nin gömülü olduğu mezarın ve içi boş olan öbür mezarların önünden uzun bir süre ayrılamadım. Ne düşüneceğimi bile bilmiyordum, sadece âdet olduğu üzere ora-

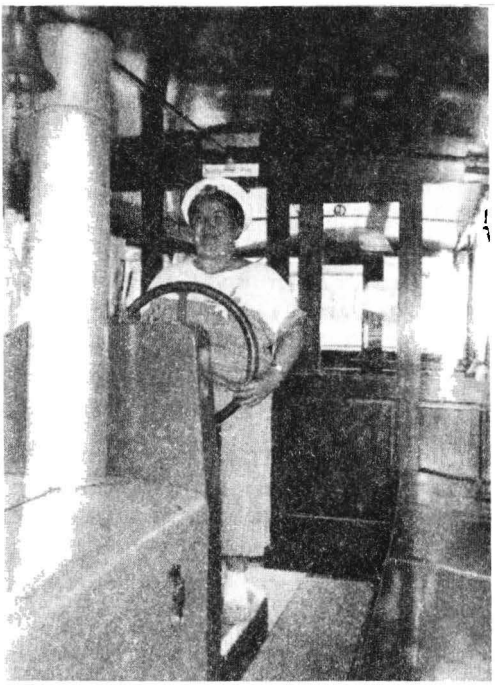

dan ayrılmadan önce mezarın üzerine bir taş koydum.

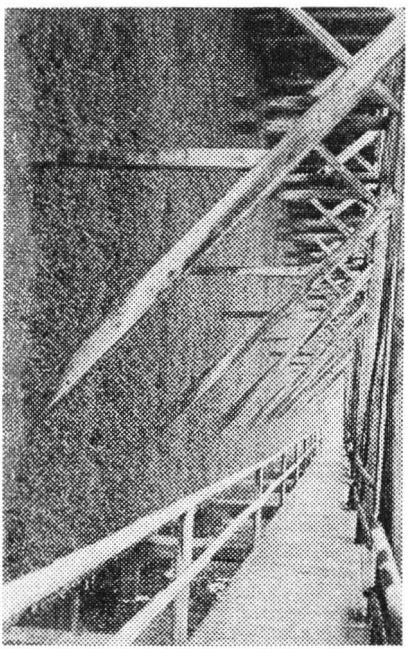
Kissingen'de kaldığım birkaç gün içinde, bir zamanlarki halinden hiç eser kalmayan Steinach'ta araştırmalarımı ve güçlükle ilerleyen yazılarımı tamamlamaya çalışırken, Almanlardaki ruh yoksullaşmasının ve bellek kaybının gittikçe artarak etrafımı sardığını hissediyor ve onların tüm yapılanları temize çıkarmadaki ustalıklarını gördükçe başımın ağrımasına ve sinirlerimin bozulmasına engel olamıyordum. İşte bu nedenle dönüşümü öne almaya karar verdim. Her ne kadar Kissingenli Yahudilerin geçmişi hakkında bir sürü şey öğrendiysem de, Lanzberg ailesinin hakkında pek fazla bilgi edinemediğimden erken dönmemde bir sakınca yoktu. Bu bö-

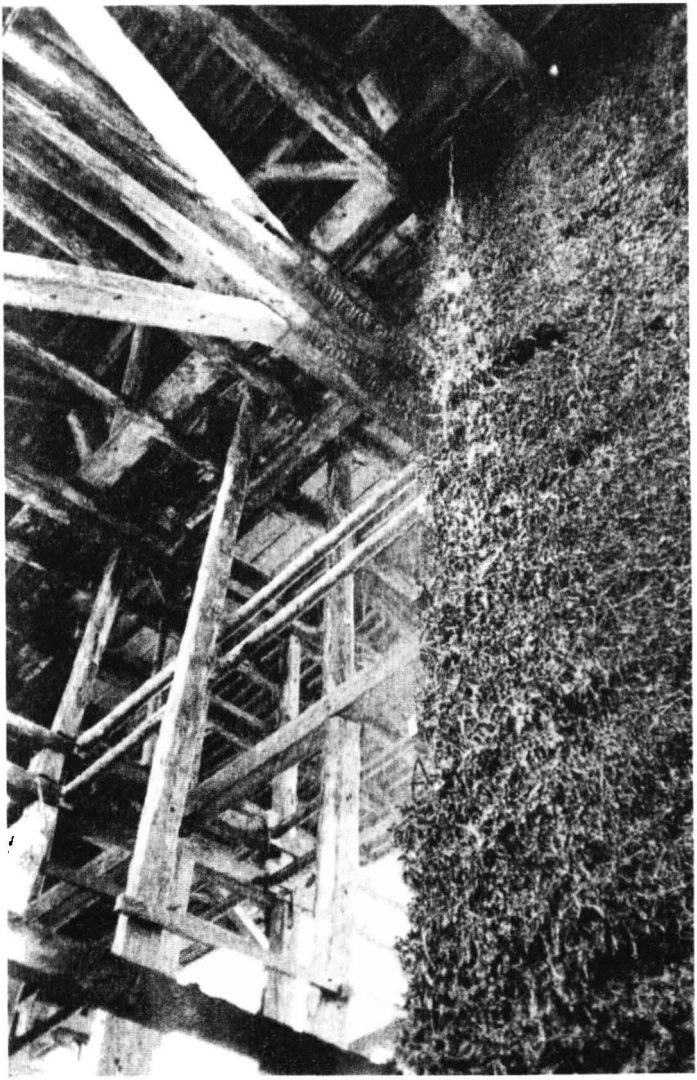

lümle ilgili olarak kaplıca parkının kenarındaki iskelede bağlı olan bir motorla Saline'ye gidişimi de kısaca anlatmak istiyorum. Oradan ayrılmadan bir gün önceydi, saat bire geliyordu. Kaplıca konuklarının bir kısmı perhiz yemeklerini yiyor, bir kısmı da gölgelik yerlere çekilmiş, gizlice tıkınıyorlardı. İskeleye yanaşmış motora bindiğimde geminin kadın kaptanı bir yolcuyu beklemekteydi. Fotoğrafını çekmeme izin veren kadın kaptan Türk'tü ve birkaç yıldır Kissingen nehir hatlarında kaptan

olarak çalışmaktaydı. Başındaki kaptan şapkasının yanı sıra gemici üniformasını andıran mavi-beyaz triko bir elbise giymişti. Çok geçmeden kadının koskoca vapuru bu küçücük nehirde büyük bir ustalıkla çalıştıran bir kaptan olmasının yanı sıra, dünyanın gidişatı hakkında da olağanüstü fikirlere sahip biri olduğunu anladım. Saale Nehri'nden yukarı doğru giderken, hafif Türkçe aksanıyla, fakat fevkalade düzgün bir Almanca'yla eleştirel görüşlerinden söz etti, tekrar tekrar vurguladığı şey ise, dünyadaki hiçbir şeyin aptallık kadar sonsuz ve tehlikeli olamayacağıydı. Almanya'daki insanlar, dedi, tıpkı Türkler gibi aptal, hatta belki de onlardan daha aptal. Görünen o ki, dizel motorunun gürültüsünü bastırmak için yüksek sesle ve olağanüstü beden diliyle anlattıklarını ilgiyle dinlemem pek hoşuna gitmişti; çünkü dediğine göre, yolcularla pek sohbet etmezmiş, hele böylesine kendisini anlayan biriyle hiç karşılaşmamış. Vedalaşırken karşılıklı olduğuna inandığım bir saygıyla el sıkıştık. O güne kadar sadece eski bir fotoğrafını gördüğüm Saline binası nehrin biraz aşağısında ve çayırların az dışındaydı. Daha ilk bakışta insanı etkileyen ahşap yapı iki yüz metre uzunluğunda ve hiç kuşkusuz yirmi metre yüksekliğindeydi; ancak duvarda asılı olan cam bir panoda yazdığına göre bu, bir zamanlar çok daha geniş olan tesisin ancak bir bölümüymüş. Bir yıl önceki

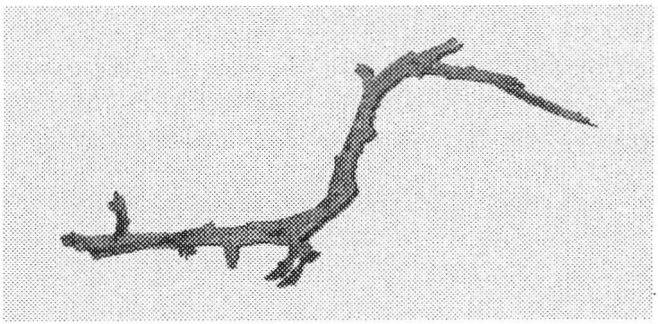

kasırga nedeniyle denetim çalışmaları yapıldığından, merdivenlere yukarı çıkmanın yasak olduğunu belirten levhalar konulmuştu. Ortalıkta tesise girmemi engelleyecek herhangi bir kimse olmadığından tüm tesisi çev-

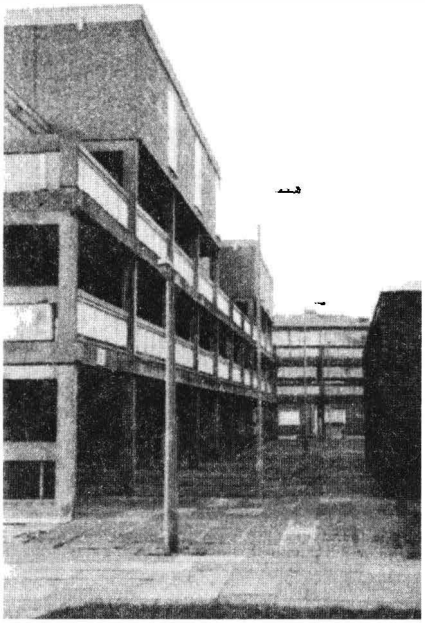
releyen ve takriben beş metre yükseklikteki galeriye çıktım. Buradan bakıldığında ilk görülen, hemen yakındaki çatıya kadar uzanan birbiri içine girmiş karadiken sarmaşığıydı ve onların üzerinden demir bir tulumbayla yukarı taşınan maden suları tuzlanın altındaki kaynakta birikiyordu. Gerek tesisin büyüklüğüne gerek sürekli akan suyun ağaç dalları üzerinde mineralleşerek geçirdiği dönüşüme hayran kalarak uzun bir süre galeride bir aşağı bir yukarı yürüdüm durdum ve hafif bir esintide binlerce küçük damlanın içine dolan tuzlu havayı soludum. Son olarak galerinin yan tarafına inşa edilmiş bir çıkıntının üzerindeki banka oturdum ve bütün bir öğleden sonra kâh suyu seyredip çıkardığı sesleri dinledim, kâh tuzlu su buharlaşırken tuzun yoğunlaşmasını, taş ve kristal biçimini alırken geçen o uzun ve sanırım açıklanması imkânsız olan süreci düşündüm. Bir bakıma doğanın kopyalanmasına ve aşılmasına ilişkin bir süreçti bu.

1990/91 yılının kış aylarını, kısıtlı olan boş vakitlerimde, yani hafta sonlarında ve geceleri, yukarıda anlattığım Max Ferber'in öyküsü üzerinde çalışarak geçirdim. Ancak çoğu kez saatlerce, günlerce bir adım bile ilerleye-

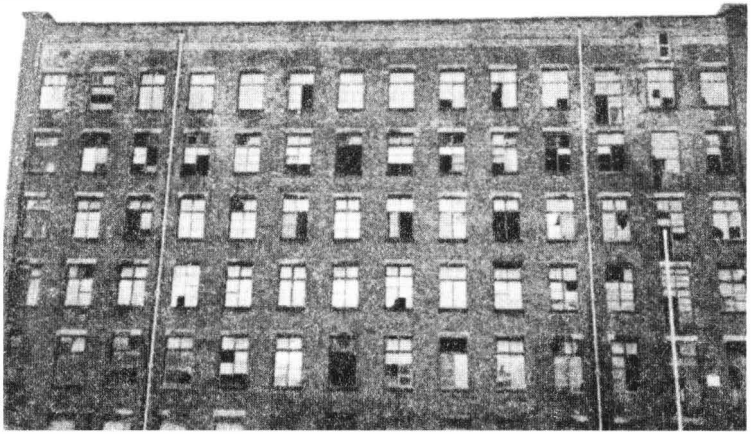

mediğim, hatta kaç kez geri gittiğim, kendimi yercesine titizlendiğim ve neredeyse felç edici bir titizlikle çalıştığım son derece zahmetli bir işti bu. Titizliğim, bir yandan öykümün konusunu layık olduğu şekilde anlatama-

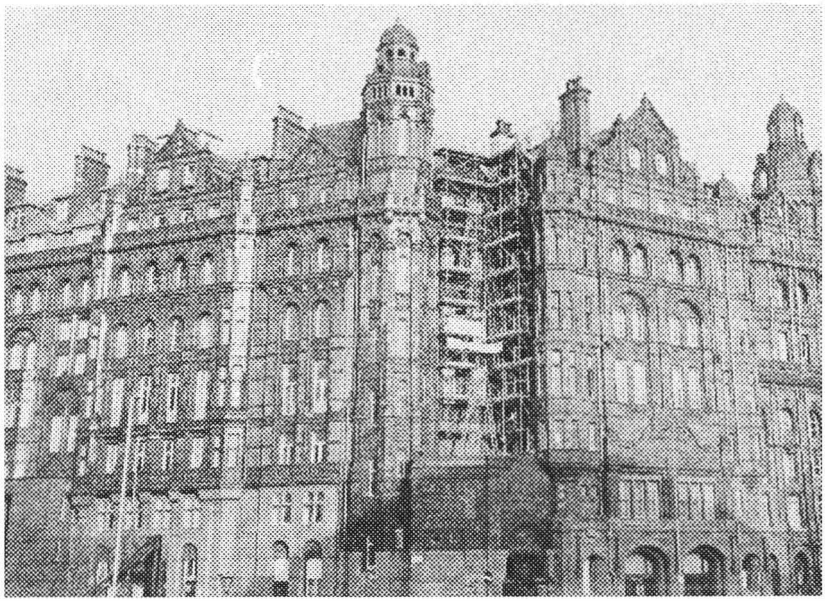
yacağımı düşünmemden, öte yandan da yazma eyleminde çıkabilecek sorunlardan kaynaklanıyordu. Kurşunkalemle ya da tükenmezle doldurduğum yüzlerce sayfanın çoğunun üstü ya çizilmiş ya karalanmış ya da yaptığım eklemelerle okunmaz hale gelmişti. Hatta "son" metin olarak ayırdıklarımı bile başarısız metinler olarak görüyordum. Kısacası Ferber'e, yaşamöyküsünün bir özeti olan bu metni gönderme konusunda tereddüt ediyordum ve henüz bu tereddüdümün devam ettiği tarihlerde, Manchester'dan Ferber'in amfizem nedeniyle Withington Hastanesi'ne kaldırıldığı haberini aldım. Bir zamanlar ıslahevi olan Withington Hastanesi'nde, Kraliçe Victoria döneminde evsizlere ve işsizlere işe yönelik sıkı bir yönetmelik uygulanırdı. Ferber yirmiden fazla insanın sürekli bir şeyler mırıldandığı ya da şikâyet ettiği ve muhtemelen hayatını kaybettiği erkekler koğuşunda kalıyordu. Görünen o ki, artık konuşamadığından benim söylediklerime uzun aralarla ve kurumuş yaprakların rüzgârda çıkardıkları sese benzer bir tonla yanıt verebiliyordu. Ancak içinde bulunduğu durumu utanç verici bulduğu ve bu durumdan kurtulmak için her şeyi yapabileceği çok açık ve net bir şekilde belli oluyordu. Neredeyse kırk beş dakika boyunca solgun ve yorgunluktan bitkin düşmüş hastanın yanında kaldım, sonra yanından ayrılıp yürüyerek eve gitmek üzere dönüş yolunu tuttum, kentin güney semtlerindeki sayısız tramvay durağını –Burton Road, Yew Tree Road, Claremont Road, Upper Lloyd Street, Lloyd Street North–, yetmişli yılların başında yeni inşa edilmiş, ancak daha sonra kendi haline terk edilmiş Hulme'un ıssız caddelerini geçtim. Higher Cambridge Caddesi'nde kırık pencerelerinden dönen vantilatörlerin görüldüğü depoların önünden geçtim, kentin otoyollarından, kanal köprülerinin üzerinden, enkaz tarlalarından geçip sonunda kaybolmakta olan gün ışığında adeta bir kaleyi andıran ve Ferber'in son yıllarda maddi gücü elverdiği sürece kaldığı Midland Oteli'

nin önüne geldim. Ben de geceyi burada geçirecektim. Midland, geçen yüzyılın sonlarına doğru is ve kükürt yağmurundan etkilenmemesi için kırmızı-kahverengi

tuğlalardan, çikolata rengindeki sırlı seramiklerden inşa edilmişti. Bir zamanlar lüks sıhhi tesisatıyla çok ünlü olan otelin üç bodrum katı ve altı yüz odası vardı. Duşlar

o kadar güçlüydü ki, altına girdiğinizde muson yağmurlarına tutulmuş gibi olurdunuz ve sürekli parlatılan pirinç ve bakır çeşmelerden akan su üç metre uzunluğunda, bir metre genişliğindeki küvetleri bir dakikadan daha az bir süre içinde doldururdu. Bütün bunların dışında Midland palmiye bahçeleri, ayrıca çeşitli kaynaklarda da belirtildiği üzere, konuklarını ve personelini ter içinde bırakan aşırı sıcak havasıyla da ünlüydü, öyle ki burada bulunan insanlar kendilerini, sürekli olarak nemli ve soğuk havanın etkisindeki bir kuzey kentinin ortasında iplik ve dokuma tezgâhı sahipleri için özel olarak ayrılmış, pamuktan bulutlarla örtülü tropik bir adada sanırdı. Bugün ise Midland iflas etmek üzere. Lobide, oturma salonlarında, merdiven sahanlıklarında, asansörlerde ve kori-

dorlarda bir otel müşterisine, dalgın dalgın dolaşan oda hizmetçisine ya da bir garsona pek ender rastlanıyor. Bir zamanlar dillere destan olan buharlı ısıtma sistemi arada bir çalışıyor, su musluklarından kireç akıyor, pencere camları yağmurun adeta taşlaştırdığı toz tabakasıyla kaplı, otelin tüm bölümleri iptal edilmiş, işletmenin tümüyle kapatılması ve Midland'ın satılıp bir Holiday Inn'e dönüştürülmesi an meselesi.

Beşinci kattaki odama girdiğimde, birden Polonya' da bir kente indiğimi düşündüm. Ne gariptir ki, odadaki modası geçmiş mobilyalar bana şarap kırmızısı kadifeden yapılmış, ama yıpranmış bir kılıfı, bir mücevher kutusunun içini ya da bir keman kılıfını çağrıştırdı. Üzerimdeki paltomu çıkarmadan yuvarlak camlı, cumba gibi bir çıkıntısı olan pencerenin yanında duran peluş bir koltuğa oturdum ve dışarıdaki havanın kararmasını, karanlıkla birlikte bastıran ve rüzgârla şiddetlenen yağmurun caddedeki çukurlara dolmasını seyrettim. Siyah taksiler ve iki katlı otobüsler parıldayan asfalt üzerinde fil sürüsü gibi arka arkaya ve yan yana ağır ağır ilerliyordu. Onlardan çıkan uğultu gibi bir gürültü aşağıdan yukarıya, pencereme kadar geliyordu, ama arada sırada derin bir sessizlik de oluyordu. İşte bu anlarda, gerçek olmadığını bildiğim halde, yan tarafta bulunan Free Trade Hall' deki senfoni orkestrasının, enstrümanlarını akort ettiklerini hayal ettim, hatta altmışlı yıllarda hep Liston's Music Hall'de sahneye çıkan ve *Parsifal*'den uzun pasajları Almanca söyleyen kısa boylu opera sanatçısını çok, çok uzaklardan duyar gibi oldum. Liston's Music Hall kentin merkezinde bulunuyordu, Piccadilly Garden'ın yakınında, hayat kadınlarının dinlendiği ve büyük fıçılardan Avusturya şerisi içtikleri *wine lodge* denen yerdeydi. Her türden insanın, çoğunlukla da iyice kafayı çeken insanların ağır sigara dumanı altında oturduğu bu *music hall*' de isteyen herkes sahneye çıkar, pembe bir tül giymiş bir bayanın eşliğinde istediği parçayı söylerdi. Genelde halk

şarkıları ya da o günlerde popüler olan parçalardı bunlar. *The old home town looks the same as I step down from the train,* diye başlıyordu 1966/67 yılı kış mevsiminin favori parçası. *And there to greet me are my Mama and Papa.* Haftada en az iki kez, gecenin ilerleyen saatlerinde insan ve ses karmaşasının tam ortasında, boyu ancak bir buçuk metreyi bulan, operada kahraman rolü oynayan ve Siegfried adıyla tanınan bir tenor sahne alırdı. Ellisine merdiven dayamış olan tenor, üzerinde yerlere kadar uzanan balıksırtı bir palto, başında fötr bir şapka, *Ah en acılı günüm* ya da *Bugün doğa ne kadar da güzel görünüyor gözüme* ya da arya tarzında başka bir etkili parça söylerdi ve *Parsifal kendini kaybeder de yere yığılırken* parçasını söylerken de oyunculuğunu sergilemeyi ihmal etmezdi. İşte şimdi onu yıllar sonra bir kez daha Midland'ın beşinci katında, sahnenin altına oturtulan camdan bir kabinin içinde izliyorum. Sesi derinlerden geliyordu, tıpkı sürekli dibe doğru hareket eden bir sahnenin arkasından çıkıyormuş gibiydi. Sonra gerçekte hiç var olmayan bu sahne kulislerinde, geçen yıl Frankfurt'ta bir sergide gördüğüm resimler peş peşe görünmeye başlıyor. Bunlar 1940 yılında Polonya'nın endüstri metropolü Lodz'ta kurulan, eski adi *polski Manczester* olan Litzmannstadt gettosunda çekilmiş yeşil-mavi ve kırmızı-kahverengi fotoğraflar. 1987 yılında büyük bir titizlikle düzenlenip etiketlenen ve Viyanalı bir antikacıda ahşap bir valizde gün ışığına çıkan bu fotoğraflar, Genewein adında aslen Salzburglu bir muhasebeci ve maliye uzmanının bir süre çalıştığı Litzmannstadt'ta çektiği hatıra fotoğraflarıydı. Fotoğraflardan birinde Genewein çalışma masasında oturmuş, para sayarken görülüyordu. Başka bir başka fotoğraf, Litzmannstadt'ın Belediye Başkanı Hans Biebow'a aitti. Biebow tertemiz giyinmiş, saçlarını taramış, çiçekler, buketler, kahveler, pastalar ve kuşkonmazlarla süslü doğum günü masasında oturmuştu, çevresinde de neşeli kız arkadaşlarıyla sohbet eden başka Alman erkekler

vardı. Öteki fotoğraflar gettoda çekilmişti. Gri, su yeşili ya da beyaz-mavi gökyüzünün altında caddeler, tramvay rayları, evlerin cepheleri, ahşap duvarları, enkazlar, yangın duvarları. Litzmannstadt'ta beş kilometrekareyi geçmeyen alanda zaman zaman yüz yetmiş bin insan yaşadığı halde, bu resimlerin hiçbirinde tek bir insan bile yoktu. Fotoğrafları çeken kişi, gettonun iç yerleşimini, örneğin postaneyi, karakolu, mahkeme salonunu, itfaiyeyi, hurdacıyı, berber dükkânını, reviri, ölü yıkama yerini ve mezarlığı belgelemişti. Anlaşılan onun için "endüstrimiz"in, savunma ekonomimizin vazgeçilmezi olan gettodaki işyerlerinin belgelenmesi daha önemliydi. Genellikle el emeği üretiminin yapıldığı tezgâhlarda kadınlar hasır dokuyor, küçük çocuklar çilingir atölyelerinde, erkekler fabrikasyon mermi yapımında, çivi fabrikalarında, çaput depolarında çalışıyorlardı. Her yerde yüzler görülüyordu, işlerinden başlarını, sadece fotoğraflarının çekildiği saniye içinde kaldıran (tabii eğer başlarını kal-

dırmalarına izin verilirse) sayısız yüz. Çalışmak tek yoldur, deniyordu o zamanlar. – Dikey bir dokuma tezgâhının arkasında, olsa olsa yirmi yaşında üç genç kadın oturuyor. Dokudukları halının değişken geometrik motifi ve rengi, bana oturma odamızdaki kanepeyi anımsatıyor. Bu genç kadınların kim olduğunu bilmiyorum. Arka taraftaki pencereden düşen ters ışık nedeniyle gözlerini tam seçemiyorum, fakat hepsinin de bana baktığını hissediyorum; çünkü ben de muhasebeci Genewein'ın elinde fotoğraf makinesiyle durduğu yerde duruyorum. Üç kadından ortada oturan ve saçları sarı olan, bir geline benziyor. Onun solunda oturan dokumacı kadın başını hafif yana çevirmiş, sağ tarafında oturanın ise yüzünde öyle yabancı ve acı dolu bir ifade var ki, daha fazla bakmaya dayanamıyorum. Bu üç kadının adları ne olabilir diye düşünmeye çalışıyorum – Rosa, Luisa ve Lea mı, yoksa Nona, Decuma ve Morta mı, gecenin kızları, ellerinde iğ, iplik ve makas.

W. G. SEBALD
GÖÇMENLER

CAN

ÖYKÜ

Dört sürgün, dört öykü. ***Göçmenler***, yaşadıkları topraklardan kopmak zorunda bırakılanların kitabı. Avrupa tarihini belirleyen iki dünya savaşının apansız yersiz yurtsuz bıraktığı insanlara odaklanan bir yapıt. Daha önce *Satürn'ün Halkaları* adlı romanını yayınladığımız **W. G. Sebald**, Güney Almanya'dan İsviçre'ye, Fransa'ya, İngiltere'ye, New York ve Kudüs'e göçen akrabalarının ve dostlarının peşinde, bize yaşam ve ölüm öyküleri anlatıyor. Geçmiş zamanın dipsiz derinliklerinden yitik yaşamları, unutulmuş ölümleri bugüne taşıyan Sebald'in *Göçmenler*'i, Yahudilerin tarihini Almanlarınkine, Almanların tarihini de Yahudilerinkine dönüştüren silik izlerin üzerinden geçiyor. Belirginleşip belleklerdeki asıl yerlerini bulsunlar diye...

KİTAP
SKB 0471540 UUR

ISBN 975-07-0657-9
9 789750 706578
http://www.canyayinlari.com

KDV İÇİNDEDİR